

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON ~ BLEYER JAKAB ~ SCHMIDT HENRIK

XL

A SOPRONI
NÉMET SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE
1841-IG

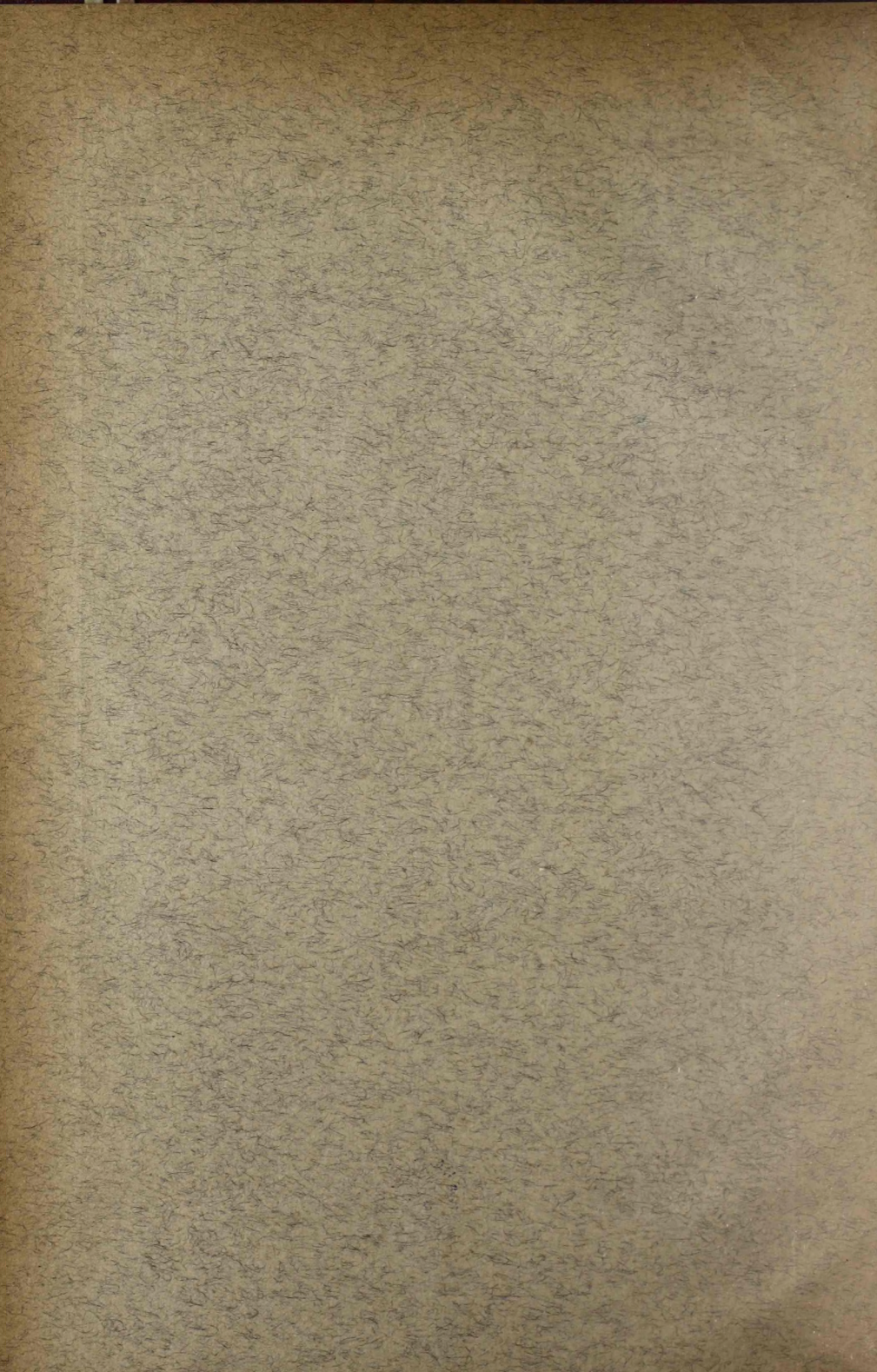
IRTA

VATTER ILONA

BUDAPEST, 1929

PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

**Neues Schauspiel
und
neuer großer Ballet.**

Mit hoher Bewilligung

wird heute Montag den 9ten May 1785 die k. k.
privilegirte Schergerische Gesellschaft deutscher Schauspieler
die Ehre haben aufzuführen,

Ein ganz neues Schauspiel in drey Aufzügen

Den rechtschaffenen und tapferen Officier,

Die Erbschaft.

Personen.

Madame Ronay	Madame Snagto.
Mina, ihre Tochter	Mademoiselle Scherger.
Herr Braunau, Hauptmann	Herr Wess.
Herr Memhard, Regimentskassiermeister	Herr Karner.
Ein Fremder	Herr v. Kallenstein.
Ein Bedienter	Herr Grotz.

Der Beschluß macht

ein ganz neuer, großer, tragisch-pantomimischer hier noch nie gescheener
Ballet von Ausarbeitung des Herrn Balletenmeisters Snagto

Die Bestrafung der wallachischen Rebellen

H o r a u n d G l o s k a

Zweiter Theil.

Nur ist hier zu erinnern, daß nachdeme Hora und Gloska gefangen worden, sich ein neuer Rebell Namens Erbschan aufgeworfen, welcher in zweyten Theil gefangen worden, und sich in Gefängniß selbst erhängt hat. Diesen Ballet aber verherrlicht ein schöner Grandtanz mit einem schönen Contratanz und ganz neuer Dekoration.

Die Logen sind bekannt.	Zweiter Parterre	12 kr.
Parterre nobie und Gallerie 20 kr.	Letzter Paß	7 kr.

Der Anfang ist um 7 Ubr.

A legrégibb fennmaradt soproni színlap.
(Közlése a soproni Zeneegyesület engedélyével történt.)

Germ. Nr. O. 2392 / 40.

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON ~ BLEYER JAKAB ~ SCHMIDT HENRIK

XL

A SOPRONI
NÉMET SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE
1841-IG

IRTA

VATTER ILONA

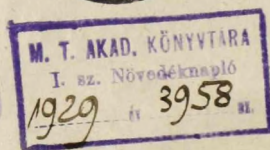
BUDAPEST, 1929

PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

166495

Előszó.

A soproni német színészetről Bayer József tesz először említést. Kugler Alajos a soproni színház történetét tárgyaló két kisebb munkájában a német színészetnek csak vázlatos képét nyújtja. Újabban Csatkai Endre foglalkozott a német színészettel a soproni lapok hasábjain.

Munkámban — a német protestáns és jezsuita iskoladramát mellőzve — a hivatásos német színészet történetét tárgyalom, még pedig az anyag terjedelmessége miatt az első nyomoktól egyenlőre csak 1841-ig, az új színház felépítéséig.

Ez alkalommal köszönetet mondok mindazoknak, kik kutatásaimat bármely irányban elősegítették, tanácsaikkal, adataik készsége közrebocsátásával munkámban támogattak, így elsősorban dr. Pukánszky Kádár Jolán úrhölgynek, valamint dr. vitéz Házy Jenő, dr. Gugitz Gusztáv, dr. Lám Frigyes, dr. Lábán Antal, dr. Lauringer Ernő, dr. Csatkai Endre, dr. Benyovszky Károly és Scholtz János uraknak.

Budapesten, 1929. június hó.

Vatter Ilona.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
155 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
155 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION
155 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

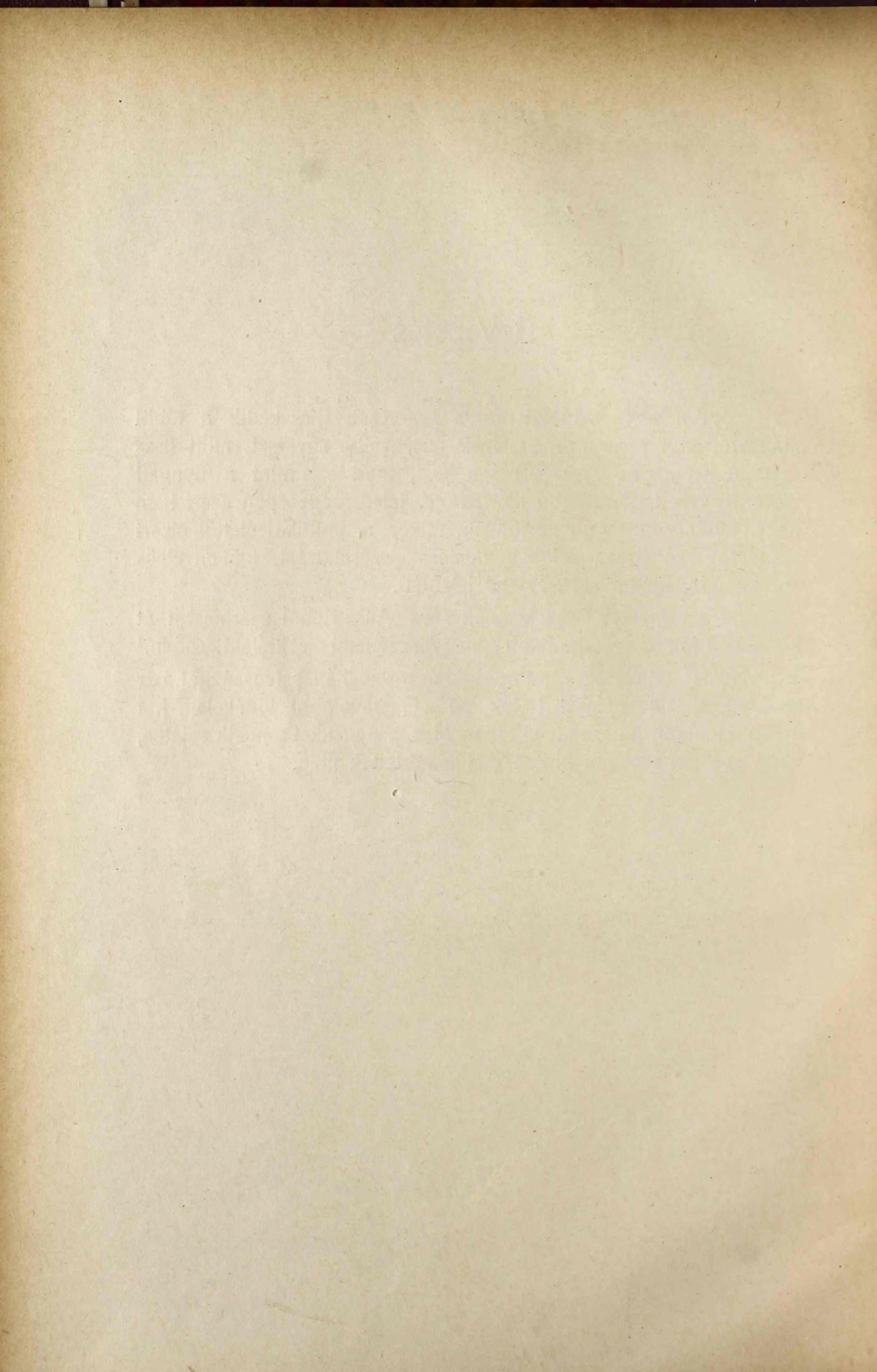

Bevezetés

Sopron város színészi multja szervesen illeszkedik a többi magyarországi város színészetének történetébe egyrészt, mint összetartó kapocs az egyes városok közl, másrészt mint a nyugati kultúra egyik legfontosabb közvetítője. Jelentősége épen ezért igen nagy, különösen abban az időben, mikor a politikai élettől elzárt polgárság számára a színház nemcsak szórakozást, hanem első-sorban mindennapi szükségletet jelentett.

Ez a színészet Bécs közvetítésével Ausztriából származott át hozzánk s fontos szerepe jutott a magyar szellemi élet kialakításában.¹

Német színészek vándorcsapatai törhetetlen szívóssággal, bár gyakran ál-lelkesedéssel járták be a legtávolabbi vidékeket, hol újabb és újabb hatásokat váltottak ki s a nemzetet a nekik sajátos, vagy szerzett szellemi kincseikkel ismertették meg.

I. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A színeszet kezdete. A rögtönzött darabok kora. Az első komédiáscsapat.

Hazánkat végzete a szomszédos németséggel való állandó együttműködésre utalta. A kapcsolatok megteremtésénél Sopronnak már helyzeténél fogva is nagy szerep jutott. Lakóainak jelentékeny része német, kik mint hospesek szerződéssel, kiváltsággal jönnek az országba. Régi német szokás szerint élnek s bizonyos önkormányzattal bírnak. Német alapokon nyugszik az egész városi élet. A kereskedelmet is a német telepesek űzik; szabad kereskedelem, vámjog, árú-megállítójog, vám- és dézsma-kedvezmények kiváltság-leveleiknek jelentékeny részét képezik. Az a körülmény, hogy ezeket ismételten megerősítették, megújították és kibővítették, mutatja, hogy milyen súlyt helyeztek azokra és milyen élénk volt a forgalom nyugattal, elsősorban pedig Ausztriával.²

Községi jegyzőkönyvek tanuskodnak róla, hogy a polgárság szem előtt tartotta a városnak nemcsak anyagi, hanem szellemi érdekeit is. Az iskolaügy kezdettől fogva a legfontosabbak közé tartozott.

A protestantizmus térhódítása,³ a jezsuiták letelepedése egy-egy fontos kultúrtényező, mely új eszméket, új életet hoz a különben is mozgalmas életű városba s mindegyik az iskolák fejlesztésében látja eszméi terjesztésének leghatásosabb eszközét.

Az ipara, kereskedelme által vagyonos, a külfölddel való állandó érintkezés folytán művelt és tekintélyes város lakossága a nyugati kultúra minden mozzanatát hamarosan átplántálja hazánkba. „Bécsen átszűrődve szívárog hozzánk a távolabbi nyugalat minden újítása, mely iránt már csak fajiságánál fogva is a német elem viseltetik hamarabb visszaható fogékonysággal.”⁴

A színház, mint a közélet egyik fontos megnyilatkozása s mely az általános előhaladottsággal a legszorosabb kapcsolatban áll,⁵ nem hiányozhatott Sopronban sem.

A jómódú polgárok körében szíves fogadtatásra talált a színészet, melynek legelső képviselői az u. n. „Fahrende Leute“-k, vásári mutatványosok, kötél tánchosok, akrobaták, bűvészek, bohócok, marionettjátékosok és hasonlók már a 15.-ik század óta, az országos vásárok alkalmával elvetődhettek Sopronba.

Nagyobb szerepet játszottak az iskolai előadások. A németnyelvű iskoladráma művelése szempontjából Pozsony mellett főleg Sopron jöhetett számba.⁶

Sopronban Klovov János konrektor és Lakner Kristóf (1615: „Cura regia“) elevenítették fel a protestáns iskolai színjáték hagyományát. Az első németnyelvű előadást azonban Wolweber Henrik rendezi. 1630-ban, pünkösdkor egy „Christliche Comödie“-t adat elő „benebens einem mitunterlaufenden Spiele von einem Bauernknecht, ders Herrn Handwerk lernen will.“⁷

Sopronban Klesch Dániel emeli a legmagasabb fokra a protestáns iskoladrámát, mely azonban távoztával rohamos hanyatlásnak indul s a 60-as évek vége felé már nem tud lépést tartani a pazar kiállítású jezsuita drámával,⁸ mely herceg Esterházy Pálban, a későbbi nádorban talált bőkezű pártfogóra.

A jezsuita iskoladráma 1696-ig német, azontúl latin nyelven jelenik meg Sopronban. Az első németnyelvű jezsuitadráma, mely színrekerül, 1664-ből való, egy nagypénteki passiójáték flagelláns menettel.⁹

A hivatásos színészet később tűnik fel.

Legrégibb színészi multja Pozsonynak van (1609). Időrendben utána Sopron következik, hol az első nyomok 1716-ra vezetnek vissza, mikor a korában ismert nevű női színigazgató, *Madame Feld*, kóborlásai során Sopronba és Kismartonba is eljutott.

Vállalkozása nem sok sikerrel járhatott, mit az egykorú feljegyzés is bizonyít: „... das schlechte Glück zerrüttete diese Gesellschaft und nötigte ihn wieder nach Wien zu kehren.“¹⁰ Bécsben azután nyoma vész Madame Feld társulatának a vándorkomédiások nagy tömegében. A társulat extemporáló vándorkomédiás csapat lehetett, mit az a körülmény is bizonyít, hogy a tagok közt találjuk a későbbi híres Hanswurstot, Gottfried Prehausert,¹¹ (szül. 1699-ben Bécsben), Stranitzky veszedelmes ellenfelét, ki 17 éves kora óta Csehországot, Magyarországot, Morvaországot és Felsőausztriát járta különböző szintársulatokkal. 1725-ben Bécsbe

hívják meg, hol másodrendű szerepkörből korlátlan uralmú Hanswursttá küzdötte fel magát.

A rögtönzött játék, amelynek Prehauser apostolává szegődött, az olasz *commedia dell'arte* hatása alatt fejlődött ki Németországban a 17. század elején s Gottsched fellépéséig az összes színpadokon uralkodott.

Gottsched a bombasztikus Haupt és Staatsaktiók, durva bohózatok helyébe rögtönzéstől mentes, franciás modorban írt, szabályserű darabokat vitt a megtisztított színpadra.

Bécsben nehezebben tudtak gyökeret verni a megtisztított darabok.¹² Midőn Lipcsében elégetik a Hanswurstot szimbolizáló zöld kalapot, Bécsben Kurz még javában aratja legnagyobb sikereit, ki a speciálisan bécsi Hanswurstot, mely a félénk és ostoba salzburgi paraszt maszkját vette fel, még tovább fejleszti híres „Bernardon“-jában. Hiába tiltja Mária Terézia 1752 február 11-iki rendeletében¹³ a Bernardoniádokat és a hasonló rögtönzéseket, az tovább virul Weiskern darabjaiban. Eredményesen Hayden,¹⁴ majd Klemm¹⁵ és Sonnenfels¹⁶ lépnek fel Gottsched szellemében a rögtönzés ellen.¹⁷ Bécs így is hátrább van. Lessing már a franciás ízlés ellen küzd, mikor Sonnenfels a burleszk helyébe a rögtönzéstől mentes, francia mintára készült darabokat kezdi meghonosítani. Hanswurst még ekkor sem tűnik el teljesen, hanem újabb színezetet vesz fel s mint „Kasperl“ (Joh. Laroche bécsi színész teremtménye), „Leopoldl“ (Jos. Huber bécsi színész teremtménye), és „Thaddädl“ (A. Hasenhut bécsi színész teremtménye), hódít a külvárosi színpadokon.

A Stegreifkomödieben megcsillanó eredeti néphumor lesz a bécsi „Volksstück“ (népdráma) alapja, melynek első legjellegzetesebb képviselője Hafner Fülöp¹⁸ s amelyek magvukat tekintve — tulajdonképpen még Hanswurstiádák.¹⁹

Ami az előadott darabok színvonalát illeti, ezeknek csak tömegüknel fogva van kultúrtörténeti jelentőségük. Egyes visszatérő motívumok és jelenetek, mint ugyanazon téma állandó változatai alkotják a műsort.²⁰

II. FEJEZET.

Az első rendszeres darabok.

Az első német társulatok, melyek Gottsched reformeszméi szellemében Magyarországon és Erdélyben az első rendszeres darabokat színrehozták, Ausztriából vándoroltak át.²¹ Ezek közé tartozott *Piloty Ignác* társulata, mely 1746-ban, majd az 1753—1760-ig terjedő időben Pozsonyban elsőnek játszott rendszeres darabokat.²²

1754 őszén Sopronban tűnik fel Piloty. A városi tanács szeptember 11-iki ülésén a következőképen határoz felőle: „... dem Ignatio Piloty die ehedem geweste und so genannte Ochsenmühl zu einem Comoedi Hauss auf 3 Jahre exarendiret, wovor derselbe alljährlich 100 Fl. zu bezahlen und auff das Feyer genau sorg zu tragen haben wird.“²³

Hogy Piloty tényleg három évig volt-e itt, nem tudjuk. Itt-tartózkodására nézve egyéb adat nincsen, mint az, hogy a városi számadó az első negyedévre 1754. XI. 1-től 1755. I. 31-ig előre kifizetett bérösszeget nyugtázza.²⁴ Az első rendezett színtársulat után sokáig nem akadunk színészet nyomára Sopronban, jóllehet Bécs közelsége, a vándortársulatok nagy száma, valamint Piloty három évre szóló bérleti szerződése arra engednek következtetni, hogy a város már bizonyos színészi multtal rendelkezhetett. Könnyen lehetséges azonban, hogy ezeknek a társulatoknak semmi nyomuk nem maradt fenn. Ha nem cselekedtek törvénybe ütköző dolgot, a város nem sokat törődött velük. Csak később jön szokásba, hogy bizonyos illetéket szednek tőlük, különösen pedig arra ügyelnek, hogy a rend és erkölcs ellen ne vétsejenek. A játzsási engedélyek megadásakor erre mindig nyomatékosan figyelmeztetik a társulatokat s a később szokásos magaviseleti bizonyítványok is ezt emelik ki leginkább.

1765-ben özvegy *Schulz Jozefa* és társulata nyer husvétől pünkösdig játzsási engedélyt.²⁵

Schulz Jozefa (1732—1786) ismert színészfamiliából származik. Schulz János a bajor vándortársulat igazgatója alapította 1758-ban a penzingi színházat.²⁶ A Schulz házaspár kezdetben Mingotti Péternél, Schönemannnál és Kocznál játszott.²⁷ Miután önállósították magukat, leginkább Bajorországban (München, Regensburg, Nürnberg), majd Morvaországban (Brünn) és Pozsonyban (1763) mű-

ködtek szép eredménnyel.²⁸ Schulzné később is szívesen fordult meg ezekben a városokban második férjével, Menninger János Mátyással. Hogy Sopronban mit mutatott fel Schulzné, nem tudjuk, de valószínű: „dass sie neben Hanswurststücken auch das seriöse Schauspiel gepflegt haben.“

Az előadások mindezeideig az ú. n. „Ochsenmühle“-ben (Mola boaria) folytak, amely körülbelül a mai kaszinó, az állami főreáliskola és a zsinagóga táján, a „hátsó torony“-nál,²⁹ az ú. n. Brückl mellett állott, a Belváros 11. szám alatt. Az épület gróf Pejachevich lakóházával s a városi rendőr (musquetirer)-lakással³⁰ volt szomszédos.

Idővel azonban az épület olyan düledező állapotba jutott, hogy először a nagyobb igényű előkelőség, majd a kevesebbel beérő katonaság is elmaradt.³¹

Kapóra jött tehát egy pozsonyi vándortársulatnak az ajánlata, amely hajlandó volt arra, hogy a játszási engedély megadása esetén az üresen álló szárazmalmot a saját költségén színház céljaira átalakítsa.³²

Bár a tanács véleménye szerint — a febr. 27-i földrengésre való tekintettel — sem zenélni, sem komédiát játszani nem volna szabad, mégis: „In Ansehung aber dessen, dass selbe bereits an, die erbauung des Theatri verschiedene Unkosten sich gemacht, Sie auch mit hohen Recommendationen von Pressburg aus bekleidet, in übrigen nicht Lange hier zu verbleiben gedänkhnen, wurde Magistratualiter beschlossen, dass selbe nach denen Feuertägen (húsvét után) ihre Comoedien produciren sollen.“³³

Egy célszerű és a városnak hasznot hajtó színház gondolatát tehát a pozsonyi vándortársulat adta meg.

Az ő ajánlatukra tette Pellican Ignác polgármester azt a javaslatot, hogy ezentúl minden előadás alkalmával 1 forintot fizessenek a társulatok s így a pozsonyi is a városi pénztárba, „und wann Sie etwann in Zukunft auch allhier spielen wolten . . . diese Ochsen-Mühl zu einem Comoedie Haus adaptiert werden sollen.“³⁴

Körülbelül 4 hétig játszhatott itt ez a pozsonyi társulat, mivel az előadott darabok után a városi pénztárba 25 forintot fizettek be.

Pellican Ignác javaslatát *Menninger János Mátyás* ajánlata vitte előbbre, ki 1768. augusztus 5-én engedélyt kért, hogy a szárazmalomban társulatával, a jövő ősszel és télen át játszhasson-

Amennyiben a város hajlandó lenne nagyobb változtatásokra, hogy esetleg bálakat is lehetne az épületben rendezni, úgy éveken át is kész Sopronban maradni.³⁵ Az ajánlatot elfogadta a város, mert: „obschon die Einrichtung des Theaters und des Baal Zimmers etliche Hundert Gulden erforderlich zu seyn scheinen, solche jedoch in etlich Jahren mit Profit wieder ersetzt werden können . . .“³⁶

A terv kivitelére később került sor, addig kisebb vándortársulatok váltogatják egymást.

Még 1768. augusztus 6-án, mindjárt Menninger ajánlata után *Berner Félix* kezdte meg gyermektársulatával az előadásait.

Az úgynevezett gyermekszínház, a maga természetellenes és visszataszító sajátosságaival a 18-ik században jelenik meg, mint a színművészet pártolásának egyik elfajulása. Az első gyermekszínházak Olasz- és Franciaországban létesültek. Bécsben 1746 végén tünt fel Nicolini Fülöp gyermektársulata,³⁷ mely különösen gazdag díszletei által emelkedett a többi fölé s az udvar különös kegyében is részesült.

A két leghíresebb bécsi társulat Müller J. H.-é és Berner Félixé (1738—1787.) volt.³⁸

Berner társulatával beutazta fél Németországot, Svájcot, Ausztriát és Magyarországot. Sopronban négyszer is megfordult.*

Berner 1768. VIII. 6-tól szeptember 5-ig tartó első soproni szereplése idején a sajátmaga építette színházban⁴⁴ 22 előadást tartott;⁴⁵ műsorán különböző színművek, némajátékok és énekes darabok szerepeltek s általános meglepődést keltettek. Társulata rendszerint 16 tagot számlált s 5—15 éves gyermekekből állott. 1760-ban néhány felnőtt (Huber, Korn, Nuth, a Menninger házaspár) is csatlakozott hozzá. 1786-ban a társulat száma 58-ra emelkedett.⁴⁶ Berner szigorú fegyelmet tartott; pontosság, rend és jó erkölcs uralkodott gyermektársulatánál. Még halála után is atyailag gondoskodott róla.

* (Berner vándorlásai Magyarország nagyobb városaiban: Sopronban 1768. aug. 6—szept. 5-ig, Győrben 3 hónapig, Pesten farsangkor, utána Székesfehérvárott, Esztergomban, Komáromban,³⁹ Pozsonyban husvét után.⁴⁰ 1770. januárban: Körmenten, majd Kőszegen, Nagyszombatban, Sopronban másodszor.⁴¹ — 1773-ban: Győr, Pest, (lásd: Kádár) Komárom. 1774: Pest, Székesfehérvár, Sopron harmadszor, Rohonc,⁴² Nagyszombat, Pest; augusztusban Buda (lásd Kádár), 1775/76: Pozsony; 1786. V. 20-ig: Wienerneustadt, majd Sopronban negyedszer.)⁴³

Berner első soproni tartózkodása arra az időre esik, amikor a Hanswurstiadoktól és a Harlekinadoktól megtisztított bécsi műsor a látványos darabok kultuszának hódolva rövid, többnyire egyfelvonásos vígjátékokból, főként azonban pazar kiállítású balletekből állott. A balletet Hilverding virágoztatta fel a Kärthnertorszínházban⁴⁷ a cselekmény, zene, díszletek és a choreographikus művészet szerencsés összeműködése által; fénykorát azonban Noverre alatt érte el, ki az eddigi merevség helyett természetes élénkséget kölcsönzött neki.⁴⁸

Berner műsorában, mely öt színigazgatói pályafutásán végigkísérte, a klasszikusok közül Lessingnek három darabja: Philotas, Miss Sara Sampson, Emilia Galotti, Goethetől a Clavigo, Schillertől a Räuber és Kabale und Liebe, Shakespearétól Hamlet (Schröder átdolgozásában) szerepel.⁴⁹

A franciás ízlés korából Klemm, Weidmann, Ayrenhoff darabjai vannak színen; Gebler klasszicizáló drámái mellett a katonadarabokat Engel és ifjabb Stephanie, a lovagdrámát Babo képviseli s feltűnnek a II. József korabeli iránydrámák is (Rautenstrauch). Iffland, a polgári dráma továbbfejlesztője és a népszerű Hafner, a népszínpadok új csillaga sem hiányozhat.

Az opera, mely leginkább francia szerzők (Grétry) által van képviselve, nagy helyet foglalt el Berner műsorában. Az első opera, melyet előadott, Haydn „Krumme Teufel“ című darabja volt.⁵⁰ De az olasz szerzők is, mint Guglielmi, Paisiello, Sacchini, kedveltek voltak. Berner maga is írt pantomím és daljátékszövegeket, melyeket különböző művészek zenésítettek meg. („Die zaubernde Colombina“ — Musik v. Schiffner, „Colombinas Meisterstück.“ — Musik v. Schiffner, „Die von Minerva beschützte — Unschuld“ — Musik v. Sias).⁵¹ Berner műsora átfogó képet nyújt a színházi reformtól egészen Iffland fellépéséig. Nem csoda tehát, ha az extemporálás maradványaival, Kurz Bernardoniádjaival is találkozunk. Azért mondta Nadler József Bernerről: „Es war ein Stegreiftheater, nur dass die Stücke auswendig gelernt wurden.“⁵² A súlypont természetesen a szép díszleteken és a látványos darabokon nyugodott. A ballet mellett a legnagyobb helyet a katonadarabok foglalták el.⁵³

A soproni városi tanács nagyon meg volt elégedve Berner művészi teljesítményével és szokatlanul kedvező bizonyítványt állított ki róla: „... Felix Berner ... mit seiner theils aus eigenen, als

auch anderen aufgenommenen Gelehrten Kindern, Acteurs, Tänzern, und Tänzerinnen wie auch einem Balletmeister (Hornung)⁵⁴ bestehenden Gesellschaft, verschiedene Lehr- und sinnreiche Schauspiele, wohl erdicht und angeführte Pantomimen, sehenswürdige Ballets, und sonst andere mit verschiedenen schönen Decorationen versehene Theatralische Auftritte und musikalische Singspiele zu Jedermänniglichen Beifall und Vergnügen aufgeführt.“⁵⁵

Ami a kiállítást, díszletet, színészi iskolázottságot, művészi együttest és irodalmi ízlést illeti, Berner a maga nemében bizonyára a legkiválóbbat nyújtotta, különben nem jutott volna el a közkedveltségnek olyan magas fokára, mely mellett gazdag ember vált belőle.⁵⁶

Egyik pozsonyi kortársa mondja róla: „Die Bernerischen Kinder unterhielten angenehm, ohne eben den Geschmack vorzu-helfen.“ De Berner volt az első, ki Weisse „Die Jagd“ című operáját színrehozta.⁵⁷

Alig hagyta el Berner a várost, már egy másik társulat jelentkezett, amely 1768 november és december havában tartott előadások után 30 forintot fizetett a házi pénztárba.⁵⁸

Ezt a társulatot 1769 január 5-től február 7-ig először *Novák*, Novákot pedig március 28-tól május 28-ig *Passer Ferenc* váltotta fel.

A számadási könyvek tanúsága szerint az utóbbi 39, Novák pedig 22 előadást tartott.⁵⁹ Passer Ferenc Sopronból Iglau (Morvaország) városába távozott (1769-ben)⁶¹, két évre rá Pozsonyban találjuk.⁶¹ Általában betanult darabokat adott elő, de Hanswursti-ádkat és marionettjátékot is hozott színre.⁶²

Távozásával lezárul a soproni német színészet legrégibb korszaka. A színházzá átalakított új épületben már bizonyos tradíciók fejlődnek ki, a társulatok állandósulnak, a rögtönzések helyét a betanult darabok foglalják el és a primitív színpad lazán és keserves munkával összetákolt deszkái helyén egy modern színház hatalmas körvonalai bontakoznak ki.

III. FEJEZET.

Az új színház.

Sopron egyre fejlődő kultúrája s az újító szellem, melye II. József uralkodása hozott magával, hamarosan valóra váltotta azt a gondolatot, hogy a színházlátogatóknak a drámai művészet zavartalan élvezetét egy állandó színpad biztosítsa.

A tanács, mely magáévá tette Menninger tervét, 1769 március 29-iki feliratában azt kéri az udvari kamarától, hogy a szárazmalmot herceg Eszterházy építésének tervei szerint átalakíttathassa.⁶³ Az engedély 1769 július 26-án azzal érkezett le, hogy az 1207 forint 52¹/₂ denár költségelőirányzatot nem szabad túllépni.

(kőműves munka	388	frt	50	denár
ács munka	392	„	83 ¹ / ₂	„
asztalos munka	166	„	87 ¹ / ₂	„
festő munka	259	„	31 ² / ₃	„
<hr/>				
Összesen: 1207 „ 52 ¹ / ₂ „) ⁶⁴				

A munkálatokat 1769 júliusában kezdik meg. Szeptemberben már készen áll az új színház a közönség befogadására, mely az 1730-ban (lásd: Flórián i. m. 31. l.) készült pozsonyi színház után Magyarország legrégibb állandó színháza. Az 1771-ben épült pesti színház is csak 1773-ban nyílt meg.

A 24 négyszögöl nagyságú színpadból és 25 négyszögöl nagyságú nézőtérből álló színházban 12 páholy, továbbá a földszinten 28, az erkélyen 8 pad volt. A színház freskóit, valamint a 8 öl hosszú és 8 öl széles függönyt és hat díszletet (város, erdő, terem, kert, börtön, szoba) Dorfmeister István neves dunántúli barokk festőművész festette 270 forintért.⁶⁵

Az új színház első bérlője *celestei gróf Estupignan Jeromos* volt, ki ezzel a soproni színház főuri bérlőinek hosszú sorát nyitotta meg, kik a XVIII. század második felében uralkodó divatot követve, a színészet lelkes pártolói voltak. Ez a divat francia hatás alatt először Németországban majd Ausztriában, illetve Bécsben fejlődött ki. A bécsi arisztokráta színigazgatók között báró Lo Presti az első (1747). A magyar magnások közül Koháry, Pálffy, Esterházy foglalnak el kiváló helyet a bécsi színházak történetében. Példájuk után indulva a hazai nemesség is a művészetek önálló ápolásában keresi büszkeségét. Palotáikban, kastélyaikban magánzenekarokat

és magánszínházakat tartottak fenn, melyek az udvartartás legelőkelőbb, de egyúttal legköltségesebb díszét képezték. Különösen az Esterházy hercegek fejtettek ki hallatlan fényűzést e téren. Eszterházi és kismartoni kastélyaikban királyi vendégek is gyönyörködtek az előadásokban. Erdődy gróf Pozsonyban, Batthányi gróf Hainburgban, Károlyi gróf Megyeren, Ráday gróf Pécelen adott a német drámai művészetnek állandó és fényes otthont. (Lásd Ferenczy i. m. 63, 74 l.)

Sopronban nem volt magánszínház, így a nemesség a városi színház vezetésével vette ki a részét a művészetek ápolásában, mit Estupignan, Starhemberg, Kinsky, Pejachevich grófok nevei bizonyítanak.

Gróf Estupignan 3 évre, 1769 október 1-től 1772 szeptember 30-ig vette bérbe a színházat 700 forintért: „... dass mit allmaligem Magistratual Vorbewust ehrbare Comoedien aufführen auch Baal alleine und andere erlaubte Lustbarkeiten halten zu lassen berechtiget seie.“

A 4 pontból álló szerződés különösen a tűzveszély elleni óvintézkedéseket emeli ki; még a nézőknek is megtiltják, hogy kézilámpákkal jöjjenek a színházig. A bérlő köteles ezzel szemben a bejáratnál két nagy lámpát felállíttatni.⁶⁶

A szerződést az udvari kamara 1769. október 31-iki leiratával hagyta jóvá.⁶⁷

A színi évad 6 hónapig tartott. Előadást normanapok kivételével minden második este tartottak. A normanapokat Mária Terézia vezette be,⁶⁸ utóda, II. József korlátolt számban ugyan, de jóváhagyta szintén s így hamvazószerda, Szeplőtelen fogantatás, húsvétvasárnap, pünkösdvasárnap, Úrnapja, Mária mennybemenetele, Szent István, Mária születése, Mindenszentek napján és a karácsonyi ünnepek (dec. 22—25.) alatt szüneteltek az előadások. Bőjtben csak virágvasárnap előtti szombatig volt megengedve a játszás.⁶⁹ Az előadások 6, 1/2 7 órakor kezdődtek s 9 óra felé értek véget.

Az új színházat *Prenner Antal* nyitotta meg, ki 1769. október 15-én kezdte meg előadásait és 1770. február 27-ig nagy tetszés mellett játszott: („verschiedene Schauspiele zum Contento des hiesigen Publici“ ... aufgeführt).⁷⁰ Képességeiről és jó magatartásáról a tanács kedvező bizonyítványa tanuskodik. Társulatáról és műsoráról azonban, adatok hiányában bővebbet nem tudunk.

Prenner távozása után a már ismert *Berner Félix* igazgató kereste fel Sopront, de csak rövid időre.^{70a}

1770. április 26-án úgy a színházat, mint a várost nagy megtiszteltetés érte: királyi vendégei, az átutazóban levő II. József és Albert szász trónörökös megtekintették a színházat is, melyben éppen *Passer Ferenc* társulata, Berner utóda, tartotta előadásait. II. József a színészet, különösen pedig a magyarországi német színészet iránt mindig nagy érdeklődést tanúsított, mivel egyrészt a népművelődésnek, az ízlésnek is az erkölcsök nemesítésének hatalmas eszközét, másrészt a nyelvi asszimilációnak és a centralizációnak is egyik számottevő tényezőjét látta benne.^{70b} Az a körülmény, hogy Passer már másodízben s ezúttal az új színházban játszott Sopronban, azt bizonyítja, hogy kiváló társulata lehetett.

Távozása után Wahr, Sebastiani, Moser és Moll vándortársulatai keresték fel Sopront. Ezek a társulatok 1771 óta Felső- és Alsóausztriát, Morvaországot, Csehországot, Galiciát és Magyarországot járták be.⁷¹

Wahr Károly, ki 1745-ben Szentpétervárott született, a legkiválóbb vidéki színigazgatók közé tartozott. Eszterházán a herceg udvari színházának lett az igazgatója s Haydn muzsájának számos ösztönzést adott.⁷² A „Berliner Theater und Literaturzeitung” szerint ő volt az első és egyedüli színigazgató, ki burleszket soha színre nem hozott. Korábban Schröder, Borchers, Wätser mellett a legjobb Hamletalakítók közé tartozott⁷³ s általa lett Hamlet (Heufeld átdolgozásában) Pozsonyban (1774) és Pesten (1776) kedvelt darabbá.⁷⁴

Sebastiani Ferenc József Strassburgban született. Morvaországban ő hozta színre az első balleteket. 1761-ben Olmützben, Pozsonyban, 1762-ben Brünnben⁷⁵ játszik, hol burleszkeket, gyermekpantomimeket és rendszeres darabokat adott elő.⁷⁶ Később Strassburgban, Mannheimben és Mainzban játszott, utóbbi helyen 30 tagú társulatával még operákat is adott elő.⁷⁷

Mosernek gyermektársulata volt s kilenc kis szereplőjével leginkább némajátékokat mutatott be; azonkívül szomorújátékok, operettet, burleszket és balletet hozott színre. 1765-ben Brünnben,⁷⁸ 1777-ben Nürnbergben⁷⁹ is játszott, azután Augsburgba ment,⁸⁰ de további nyomát nem lehet feltalálni.

Moll Keresztély Jeromos, több színdarab szerzője,⁸¹ Moser társulatánál, Oldenheim szerepében lépett fel először. 1776-ban Pozsonyban majd Bécsújhelyen és Bécsben játszott. A művészi vezetést Seipp Kristóf Lajos látta el, ki később mint önálló színgazgató is felkereste Sopront.⁸²

1772-ben *Schwertberger József Károly* jött „komédiás” csapattal Sopronba játszani. Schwertberger először 1755-ben tűnik fel Morvaország színpadain.⁸³

Egy Schwertberger Mihály Károly nevű színgazgatót 1773-ban Győrben is találunk. Könnyen lehetséges, hogy a Mihály név csak elírás és ez a Schwertberger a mi színgazgatónkkal⁸⁴ azonos. Schwertberger vándorlásai során Németországba (Nassau, Coblenz, Bamberg) is eljutott.⁸⁵ Nyáron Svájc különböző városait járta be, télen Konstanzban telepedett meg.⁸⁶ 1791-ben átvette a Kettner-féle társulat igazgatását,⁸⁷ mely a bécsi landstrassei színházban játszott.

Ügyes, talpraesett és magasabb művészi ideálokat is szem előtt tartó ember volt. Bécsi műsora mutatja, hogy a landstrassei színházat magasabb színvonalra akarta emelni.⁸⁸ Sopronban három hónapig maradt, még pedig 1772. januártól március 20-ig. Ez idő alatt általános meglegedést vívott ki magának úgy előadásai, mint békés és erkölcsös magaviselete által.⁸⁹ Hogy Sopronban mit nyújthatott, arra nézve csak bécsi szereplése deríthet némi fényt, mely azt bizonyítja, hogy társulata a jobbak közé tartozhatott.

1772-ben *gróf Estupignan* további hét évre (1772. okt 15-től 1779 okt. 15-ig) újította meg a bérletet, egyben kötelezte magát, hogy a mostani karzat fölé egy másikat épített s azonkívül még négy páholyt rendez be. (Tehát az I-ső emeleten 16, a II-ikon 12 páholy volt.)⁹⁰ A város gondoskodott arról is, hogy a közönségnek modern és nívós előadásokban legyen része: „alles was mode ist, solange als es gebräuchlich und von der Kirche erlaubt ist, kann gespielt werden”; de oktan állatokat szerepeltetni, amint az a megelőző bérlet idején előfordult, nem szabad.⁹¹ Közelebbi adataink ezen állatprodukciókra vonatkozólag, sajnos nincsenek, de feltehető, hogy nem véres állatviadatok (mint a pesti u. n. Hetz-Theaterban), hanem kóbor mutattványosok, kötél-táncosok, állatidomítók produkciói alapján adta ki a város ezen tiltó rendeletét. Kötél-táncosok még ezután is felkeresik a várost. A tilalom előtt, 1770-ben Brullo és Bussety mutatják be négy télen át művészetüket, 1776 janu-

árjában pedig Naselli József velencei kötél tánkos társulata gyönyörködteti a közönséget.⁹²

Estupignant új szerződése, arra is feljogosította, hogy bérkocsikat tarthasson, de minden egyes kocsi után évenként 1 dukátot kellett fizetnie.⁹³

Hogy 1773 nyarán melyik társulat játszott Sopronban, nem tudjuk; azonban a város plébánosa szót emelt ellene:⁹⁴ „murmur est per Civitatem Nostram, quod in Theatro asseribus constructo res scandalosae producantur, pro corruptela Juventutis Nostrae . . .“

A következő, 1774-ik évben harmadszor találjuk *Berner Félixet* a soproni színháznál. Bernernek a pesti színház történetében is fontos szerep jutott osztályrészül. A pesti városi tanács az u. n. Rondellát az ő kérelmére alakította át színházzá, miáltal a színművészet állandó hajlékot nyert Pesten. Albert herceg jelenlétében a rondellaszínházat 1774. augusztus 14-én Berner nyitotta meg. Rövid idő múlva II. József is megtekintette előadását.⁹⁵

Még a megnyitás előtt Székesfehérvárra, majd Sopronba jött Berner, hol az átutazóban levő Albert herceg a „La serva Padrona“, „Böses Weib“, „Fledermaus“ és „Fest der Handwerker“ előadását nézte végig.⁹⁶ Berner Rohoncon is tartott három előadást, azután ismét visszatért Sopronba, ahol tehát 1774. április 1-től május 31-ig balletmesterből, betanított gyermekekből, táncosokból és táncosnőkből álló társulatával rendszeres darabokat, némajátékokat, balleteket, daljátékokat és operetteket adott elő.⁹⁷

Még egyszer is utóljára a Hanswurst is feltűnik a soproni színpadon *Hebentinger János Györggyel*, ki 1774 november 26-án nyitotta meg a téli idényt. Közepes tehetségű színigazgató volt, de értette mesterségét és azon volt, hogy tréfás, hangzatos színdarabcímekkel keltse fel a közönség látványosság iránti hajlandóságát.⁹⁸ 1767/68-ban Znaim-ban találjuk őt.⁹⁹ Vándorlásai folyamán Sopronba is elvetődik. Hebentinger Hanswurst szerepekben lépett fel.¹⁰⁰ Műsora is bizonyára ennek megfelelő lehetett, ámbar a városi tanács bizonyítványa szerint jól kidolgozott vig-, szomorú- és énekes darabok színrehozatalával a közönség legteljesebb megelégedését érdemelte ki.¹⁰¹

Hebentinger 1775 január 19-ig működött Sopronban. A következő évben Bécsben tűnik fel egy külvárosi színpadon s valószínűleg ott érte a 3 évre rá bekövetkezett halála.¹⁰²

Hebentinger távozása után 5 héten keresztül, 1775. augusztus 2-ig *Grimmer Ferenc* augsburgi születésű színigazgató gyermek-társulata játszott Sopronban. Grimmer valamikor Berner társulatánál volt correpetitor, melyhez Bozenben csatlakozott 1768-ban. Néhány daljátékot is szerzett (Fee Amindl, Die Gouvernantin I.-ső felv.), közülük a Lukas und Hannchen-t 1787-ben Pesten is előadták.¹⁰³

Sopronban különféle „jó” operákat és drámákat hozott színre s általános meglegedést ért el,¹⁰⁴ úgyhogy társulatát a jobbak közé lehet sorolni. Műsoráról közelebbit nem tudunk, de feltehető, hogy egykori igazgatója nyomdokain haladt.

Az 1775/76 évi téli idényben valószínűleg egy társulat sem fordult meg Sopronban. Csak tavasszal kérte a komáromi születésű *Menninger János Mátyás*¹⁰⁵ (szül. 1733-ban), akkoriban a badeni színház igazgatója, hogy húsvéthétfőtől számítva 4 héten át játszasson Sopronban. Menninger virágoztatta fel a színészettörténetben oly nagy szerepet játszó színpadi alakot, a Kasperlt s ő egyengette Marinelli útját is. 1769-ben ő alapította a bécsi Leopoldstadt-i színházat.¹⁰⁶ Sopronban megkapta ugyan a játszási engedélyt, még sincs semmi bizonyíték arra nézve, hogy tényleg játszott is volna. Sokkal valószínűbb, hogy Sopron ezúttal szintársulat nélkül maradt, mivel a tanács is a színház szomorú állapotáról panaszkodva azt mondja, hogy „fast kein Comoediant mehr anhier gekommen“, miért a bérlő is kijelentette, hogy a kötött szerződéstől eláll.¹⁰⁷

IV. FEJEZET.

Gróf Starhemberg Lajos mint bérlő. (1776—1778.)

1776. június 1.-vel a színház vezetését *gróf Starhemberg Lajos Ádám* tábornak (szül. 1717 nov. 1. — megh. 1778. aug. 29.) vette át 10 évre a régi feltételek mellett.¹⁰⁸ A szerződést a pozsonyi kamara 1776. június 14-én hagyta jóvá.¹⁰⁹

Starhemberg nagy buzgalommal, szaktudással és bőkezűséggel kezdett az új vállalkozáshoz. A színházat újra festette, új súlyasztót, új díszleteket készíttetett, a földszinten zártszékeket, a bejárat fölé pedig tetőt csináltatott, hogy az uraságok kocsijaikból minél kényelmesebben szállhassanak ki.¹¹⁰

Bérletideje alatt jelent meg Sopronban a német színművészetnek egyik legfanatikusabb apostola, *Hilverding* (*Hülverding*) *József*, aki már 1776 tavasza óta Sopronban játszott. A téli idényt is ő nyitotta meg 1776 október 15-én. Emellett bizonyít a városi tanácsnak 1776 június 14-iki ajánló levele, amely Hilverdingre vonatkozólag ezt írja: „Aller Orten, wo derselbe bis 15. Oktober mittlerweile hinkommete, als einen fähigen, friedsamem und wohlgesitteten Mann . . . anrecommendiren wolte . . .”¹¹¹

Hilverding József régi, bécsi művészcsaládból származott, kinek hozzátartozói már a XVIII. század elején, mint vásári mutatóványosok gyönyörködtették a bécsi népet.¹¹²

Egy Hilverdingnek az 1690—1702 években Prágában marionett-színháza volt.¹¹³ Hilverding Péter viszont Berlinben a „Pantalon de Bisognosi” című darabban tűnik fel. Weweni Hilverding Ferenc Antal Kristóf pedig, aki 1776-ban a bécsi Kärthnertor színházat vezette és aki a Sonnenfels-féle Hanswurstharcokban is kivette a maga részét, a megtisztított színpad pártjára állva, a ballet fellendítésével tette emlékezetessé a nevét.

A már említett Hilverding Péter és Ferenc bizonyára Hilverding Ker. Jánosnak a fiai voltak, aki 1717—1720-ig Stranitzkyval a bécsi színházat igazgatta és aki azonos lehetett a salzburgi szíinigazgatóval, Hilverding Ker. Jánossal, kinek társulatánál nyerte első színészi kiképzését Prehauser Gottfried, a híres Hanswurst.

A Hilverding család első tagja 1768-ban jelenik meg Magyarországon¹¹⁴ s lehetséges, hogy azonos a mi szíinigazgatónkkal, Hilverding Józseffel, ki 1776-ban Sopronban, 1778-ban Nagyszebenben¹¹⁵ játszik. 1780—81-ben Nagyszebenben, Nagyszombatban, Budán, Pesten és Kassán fordul meg.¹¹⁶ Későbbi sorsa ismeretlen. Hogy jelentőségét a soproni színház történetében értékelni tudjuk, tekintettel kell lennünk két évvel későbbi tevékenységére is, amely Filtsch megállapítása szerint a legkiválóbbak közé tartozott: „ohne Zweifel, Hilverdings Gesellschaft ist eine von einer idealen Kunstauffassung durchdrungene, von Geist des Fortschrittes erfüllte Truppe gewesen.”

A társulat tagjai „Theatralisches Wochenblatt für das Jahr 1778” címen hetilapot indítottak, mely az egyes előadások szigorú bírálatán kívül törekvő és komoly — Lessing és Sonnenfels szelle-

mében írt — drámai tanulmányokat is tartalmazott. Ami a reformatori tevékenységet illeti, Hilverding társulata épen olyan magaslaton áll, mint az Erdélyben működő Bodenburg Gertrudé, kit „Siebenbürgische Neuberin“-nek neveztek el.

A társulat létszáma körülbelül ugyanakkora lehetett, mint 1778-ban: 7 színész, 4 színésznő. Az igazgató mindent játszott, amit csak kora megengedett: „Edle Väter, Würde und Anstand erfordernde Rollen im Trauerspiele, gesetzte Liebhaber, humoristisch-flegmatische Alten im Lustspiel“.¹¹⁷ Hilverding felesége pedig féltékeny, szerelmes, kényeskedő, álszentelkedő hölgy és jellem-szerepekben lépett fel.¹¹⁸

A műsort illetőleg a nagyszebenit lehet irányadónak venni, mely szomorú-, látványos-, víg- és daljátékokból állott. A műsor zömét a népdráma legkülönbözőbb változatai és feldolgozásai képezték. Képviselve voltak Weidmann, a két Stephanie, Heufeld, Brandes, Garrick, Voltaire, Destouches, Beaumarchais (Gottsched feleségének fordításában) és Nivelles de la Chaussée. A vígjáték Goldoni-val és követőivel (Holberg), valamint a bécsi színházi költőkkel jelenik meg. A látványos darabok első hírnökei ifj. Stephanie katonadarabjai, a bécsi népdramát pedig Hafner vezeti be.

A műsor egyetlen német klasszikusa Lessing, kinek darabjai közül „Minna von Barnhelm“ és „Emilia Galotti“ kerültek színre. Shakespeare drámái közül csak három szerepelt Seipp műsorán: „Romeo und Julia“ Weisse-féle, „Macbeth“ Heufeld-féle szörnyátdolgozása és a III. Richard, melyek Magyarország német színpadain mint „javított“ Shakespeare-darabok kerültek előadásra.¹¹⁹ Heufeld még kiméletes Shakespeare-átalakító volt, ifj. Stephanieval szemben, aki Macbeth-el egyenesen barbár módon bánt el.

A műsor teljes képe azt mutatja, hogy Hilverding magasabb és tisztultabb ízlés szolgálatában állott. Midőn a soproni színpadot választotta egyidőre reformáló törekvéseinek színhelyéül, valóban fontos kulturmissziót töltött be.

Távozása után, 1777 július végétől augusztus 8-ig *Andras* (*Andrasch*) Fülöp járt itt gyermektársulatával. Ez már a harmadik gyermektársulat, mely Sopronban megfordult s épen azért a színművészet ezen fájának nagy közkedveltségéről tesz tanúságot.

Andras Fülöp Sziléziából származott és 1760-ban lépett Bodenburgné társulatába. Azelőtt üveges volt. Nagyon ügyes, sok-

oldalú színésznek bizonyult, jártas volt a zenében s a rendezői teendőket is ő látta el. Heti 1 tallért, majd 2 forintot s azonkívül teljes ellátást kapott.¹²⁰ Később megváltik Bodenburgnétól, 1774-ben Kassán telepszik le, hol a polgárjogot is megszerzi.¹²¹ Sopronban hét kisebb komikus operát (Singspiel) adott elő nagy tetszés mellett, melyről a tanács latin nyelvű bizonyítványa tanuskodik, különösen kiemelve azt, hogy Andras Fülöp „vitam moribus ac legibus Christianis conformam duxit“.¹²² Ez utóbbi jól eső elégtételül szolgálhatott neki a Bodenburgnéval kapcsolatos kassai meghurcoltatás után.^{122a.}

Nem lehet pontosan megállapítani, hogy az 1777—78. évi téli idényben volt-e színtársulat Sopronban, de valószínű, hogy Starhemberg a színházat, melyre annyit áldozott, nem hagyta üresen állni. Azonkívül két színésznő — Rausser Erzsébet és Novák Éva — neve is fennmaradt ebből az időből. Az utóbbi még 1778 márciusában is Sopronban tartózkodik.¹²³

V. FEJEZET.

Eichelberger-Gallus mint bérlők.

Az eszterházai vendégtársulatok.

Gróf Starhembergnek 1778-ban váratlanul bekövetkezett halála hamarosan véget vetett a soproni színház szépen induló fejlődésének. Egyedül Esterházy herceg nagylelkűsége mentette meg a szétbomlástól azzal, hogy saját magántársulatát engedte át a téli idényre Sopronnak. Herceg Esterházy ezzel a színház színvonalát is biztosította, melyet röviddel azelőtt Hilverding juttatott el a megfelelő magaslatra. Starhemberg gróf árván maradt leánya, Mária Guidobaldine, a szerződést — bár még 8 év lett volna hátra — felbontotta.¹²⁴

Frankendorfer Tóbiás és Mumb (Muhm) Ferenc kereskedők a szerződés átruházását kérik, a kamara azonban a szabályszerű árlejtéshez ragaszkodik.¹²⁵ Így jutnak *Eichelberger Lénárd* kávé és felesége Krisztina, valamint *Gallus Pál* „Baader und Chyrurgus“ három évre (1779 április 1-től 1782 április 1-ig) évenként 283 forintért a színház bérletéhez, hogy ott tisztességes színielőadásokat, bálokat és egyéb vigalmakat tarthassanak.

A szerződés elsőnégy pontja megegyezik az Estupignan-féle szerződéssel, de még egy 5-ik pont is járul hozzá: a személyzet ugyanis köteles a városnak bizonyos összeget fizetni, de ezzel szemben, amikor előadást tartanak, mások nem játszhatnak. A szerződés 5-ik pontja azonkívül szabad és díjtalan bemenetet biztosít a két városi kiküldöttnek, kiket a felügyelet gyakorlásával bíztak meg.¹²⁶

A színház átadása alkalmából készült leltári jegyzék a színház belső berendezéséről nyújt némi fogalmat.

Ein Saal	Prospect mit 6 Scenen	
Ein Kerker	„	4
Ein Walt	„	6
Ein Garten	„	6
Ein Zimmer	„	6
Ein Stratta	„	2
Ein Haupt	Cortin und ein Uhr, „welche die	Stund zeigt.“
Zimmer	Sovitten	5
Aus	„	1
Gemahlene	Thüren	3
Zelter		2
Ein Stockel		1
Schammel	zum Sitzen	1
„Sophie“	mit 5 grünzeugenen Pölster und	1 Hauptpolster
Grüntücherne	Sessel	6
Gelbangestrichenes	weiches kleines Tischl	1

Ami a világítást illeti, 6 bádoglámpa („Leichter mit Blenten“) volt a színpadon, ugyanennyi a zenekarban s még 8 másutt elhelyezve. A színház többi részében 7 falilámpa (Wandlichter mit Spiegelglas), 11 bádóg „Laterne“ és 2 csillár égett. A fény nagyon bántó lehetett, mert rossz helyről esett a szemre s különösen a gyertya fojtó füstje okozott sok kellemetlenséget.¹²⁷ 1867 óta gázvilágítás, utóbb villanyvilágítás mellett folynak az előadások. (Az 1884 március 8-iki színlap említi, hogy az előadást „bei elektrischer Beleuchtung“ tartják meg.)¹²⁸ A világítás kérdése még később is nehéz feladat volt, hallatszottak is hangok, hogy a nézőteret a rend és biztonság követelményeinek megfelelően úgy világítsák meg, hogy a páholyokban és a nézőtéren legalább a színlapokat el lehessen olvasni.¹²⁹

Starhemberg halálával a soproni színeszet ügye az új bérlők megérkezéséig szorult helyzetbe került. Gróf Kinszky tábornagypártfogásába vette ugyan az elárvult színügyet, mégis, hogy az előadásokat legalább farsangig folytathassák, az 1778/79-ben itt játszó ismeretlen társulat részére gyűjtést kellett rendezni. Végül is gróf Kinszky közbenjárására, herceg Esterházy színtársulata vette át a soproni színház vezetését a téli hónapokra, mi alatt a

herceg külföldön (Bécsben) tartózkodott. Mivel a társulat a herceg távollétében is kapta fizetését, másutt is könnyebben tudott boldogulni.¹³⁰

Az eszterházai társulatot *Diwald (Tiebold) Ferenc* vezette, ki már 1779 farsangján Sopronban tartózkodott s nem csupán farsang végével, mint azt gróf Pejachevich állítja, érkezett az előbb említett, megszorult színingazgató helyére.

Gróf Pejachevich, aki 1803-ban emlékszik meg erről az eseményről, futólag érintve a színház történetét, addig, míg a bérletet ő vette át, könnyen tévedhetett, s inkább elfogadható az időrendben közelebb eső forrás: Eichelberger kávé-s beadványa 1781-ből, ki bérleengedésért folyamodva felemlíti, hogy 1779 farsangján Diwald 6—6 forintot fizetett 1—1 bál után.

Diwald Ferenc társulata csak nyáron tartózkodott Eszterháza; télen rendszerint Eszékre ment.¹³¹ Kilenc éven át játszott Diwald herceg Eszterházy Miklósnál,¹³² ki a drámai és zenei művészetnek¹³³ egyik legnagyobb mecénása volt.

Úgy látszik, hogy Diwald 1779. óta váltakozva Sopronba is ellátogatott, mivel Pejachevich megjegyzi, hogy csak: „nach dem Tode des fürsten (1790. szeptember 28) wurde er mit seiner Gesellschaft abgedankt . . . So hörte auch diese Spekulation auf.“¹³⁴

Az a tény, hogy az 1779—1790 közötti időből ismert többi színingazgató leginkább nyáron játszott Sopronban, szintén Diwald mellett bizonyít, bár a hézagos levéltári adatokból nem tűnik ki világosan.

1790. után Temesvár, Újvidék, Pétervárad, Zimony, Nagyvárad, Kolozsvár lett Diwald vándorlásainak színhelye.¹³⁵ 1786-ban Pesten találjuk, egy évvel később Temesvárott,¹³⁶ még ugyanazon évben Nagyszebenben (Június—Október 1787.),¹³⁷ 1788-ban Kolozsvárott, Aradon, Temesvárott (augusztusban), Szegeden (október)¹³⁸ jelenik meg; azonban társulatát a török háborúk szorongatott időszakában többé nem tudja fenntartani. Ő maga hitelezői elől Bécsben keres menedéket.¹³⁹

Három évvel később (1791) ismét feltűnik, ezúttal Győrött, hol a nyári hónapokat töltötte.¹⁴⁰

Szeptemberben már Kolozsvárott játszik egészen 1792-ig,¹⁴¹ azután Egerbe, Nyitrába, télen pedig Bécsújhelybe megy.¹⁴² Utoljára 1796. nyarán, Nagyszombatban tűnik fel, azután nyomavész.¹⁴³

Diwald társulata a legjobbak közé tartozott. A gothai színházi naptár 1780-ból, tehát egy évvel Diwald soproni tartózkodása

után, közli társulatának névsorát, melynek bizonyára ugyanaz az összeállítása lehetett, mint az előző évben Sopronban s mely 12 színészt és 5 színésznőt számlált. A Diwald család mindjárt három taggal szerepelt. Diwaldné, a drámai hősnő, a vígjátékban fiatal naiv szerepeket adott, leánya mellékszerepekben lépett fel; Diwald maga a szomorújátékban idősebb szerepek alakításával, a vígjátékban pedig komikus szerepekben mutatkozott be. Zenei igazgató Haydn, a híres zeneszerző volt,¹⁴⁴ de nem valószínű, hogy az eszterházai társulatot vándorlásaiban is követte volna. Diwald arra törekedett, hogy a legújabb víg- és szomorújátékokat, operetteket és balleteket hozza színre.¹⁴⁵ Egy kortársa azt írja róla, hogy izlésben a Kunz-féle (Kunz Kristóf színigazgató) és a Nuth-féle (híres színész Diwaldnál, később színigazgató, ki leginkább Németországban járt) darabokra helyezte a fősúlyt.¹⁴⁶ A fennmaradt adatok szerint egyetlen klasszikusa Lessing volt, kitől az „Emilia Galotti“-t hozta színre.¹⁴⁷ A „Sturm und Drang“-ot Leisewitz képviselte „Julius von Tarent“-tel.¹⁴⁸ Valószínű, hogy Diwald a következő, 1779/80 évben is visszatért Sopronba, ha csak *Merschy (Möhrisch) Ferenc* nem váltotta fel őt már ebben az időben gyermektársulatával. Tény az, hogy Merschy Ferencet 1780. júniusában Sopronban találjuk s ő nyitja meg az 1780/81. téli idényt is. Előadásait azonban csak november 31-ig folytathatta zavartalanul, mivel Mária Terézia halála miatt sem az adventi u. n. muzikális akadémiákat, sem a farsangi előadásokat és bálokat nem lehetett megtartani.¹⁴⁹ Emiatt a bérlők is nagy kárt szenvedtek: 5 bál maradt el a 6 forint, négy hétig Merschy sem játszhatott.¹⁵⁰ A gyászidő letelte után még 5 hétig játszott Merschy Sopronban és március 2-án hagyta el a várost. Gyermekeoperett-társulatával változatos, jó előadásokat tartott és „békességesen és tisztességesen“ viselkedett.¹⁵¹

1781/82 második, de lehet, hogy már az első felében ismét *Diwald* játszott Sopronban. Társulatának legjobb tagja Nuth Antal volt.¹⁵² Ezért érthető Nagy István hercegi jószágkormányzó ijedelmé arra a hírre, hogy Nuth szerződését megszegve, máshova kíván menni, annál is inkább, mert ily körülmények között Diwaldnak Eszterházára való visszatérése is kérdésesnek tűnt fel előtte.

Kérelmére mindkettőjüket szigorú megfigyelés alatt tartották¹⁵³ s így azok kénytelenek voltak farsang végén (febr. 12.) Eszterházára visszatérni.

Midőn a 1782. április 1-én Eichelberger-Gallus bérletideje lejárt, nemcsak a régi bérlők, hanem Gassner Lajos városi toronymester és Diwald Ferenc színigazgató is pályáztak a színház bérletéért.¹⁵⁴

A színház abban az időben már egészen jól jövedelmezhetett. Eichelberger 3 éves bérletmeghosszabbítás esetére 283 forint helyett 300 forintot is hajlandó fizetni, hat éves bérlet esetén pedig még arra is kötelezné magát, hogy egy öltözőt építtessen, hogy a szereplők ne a színpadon legyenek kénytelenek öltözködni („dermahlen auf dem Theatro thun müssen allwohin einer leicht sehen und geärgeret werden kann“).¹⁵⁵

Diwald ezzel szemben 300 forintot és különböző átalakításokat ajánlott („zum Aufziehen eingerichtete Theater zum Schieben und die bereits verfallene Scenen und Decorationen ganz neu herzustellen“).¹⁵⁶ Végül Eichelberger és Gallus 400 forintot ígér a Diwald-féle ajánlatok teljesítésével, így azután 1782. április 1-től 1785. április 1-ig három évre ők kapják meg a színházat. Tekintettel arra, hogy a bérlők az átalakítás tartamára egy nyári színkört is építtettek, a bérletidőt még két évvel meghosszabbították.¹⁵⁷ Bérleti engedményt azonban többé nem kérhetnek s a terem szoba, kert, erdő, város, börtön díszleteit is kötelesek újra festetni.¹⁵⁸

A szépen helyreállított színházat 1782. őszén *Wilhelm György* színigazgató nyitotta meg és a közönséget német operák és szindarabok előadásával gyönyörködtette.¹⁵⁹

A Wilhelm család nagykiterjedésű színészfamilia volt a XVIII. században. 7 férfi- és 4 nőtagja működött a színészpályán.

A vezetést Wilhelm György és felesége látta el. Egyszerre több színházat is béreltek s Badenben alkalmuk nyílt az udvar előtt is játszani.

Wilhelm György először 1778-ban, Bécsben tűnik fel, hova 1786-ig rendszeresen visszatér.¹⁶⁰ 1780–82-ig Morvaországban és Sziléziában¹⁶¹ találjuk. Egyszerre több színházat is vezetett, így 1781-ben a „Neuer Markt“-i és a „Neustift“-i (N° 58) színházat. 1783-ban a „Neustift“-i, a Fácán és a „Kärthnertor“-i színházban játszott, utóbbiba még 1784-ben is visszatér. Wilhelm nyitja meg 1783-ban az előadásokata bécsi Starhemberg-féle: „Freihaus“-ban. 1784-től kezdve a nyári hónapokban Badent is felkeresi.¹⁶² Télen a bécsi „Fácán“ színházban,¹⁶³ azután Passauban,¹⁶⁴ Laibachban, Klagenfurtban,¹⁶⁵ az 1791/92, 1796/97, 1797/98, 1802/3, 1803/1804 években pedig ismételt Sopronban szerepelt.

A kritika, mely a XVIII. századbeli nagy költők példájára megvetéssel tekintett le a korabeli dráma-irodalomra s annak képviselőire, Wilhelm művészi teljesítményétől sem volt elragadtatva.

A „Turmwächter“¹⁶⁶ az énekesekről a következőket mondja: „Sie gurgeln auf und gurgeln nieder, man hört und versteht sie nicht, — kurz, sie gleichen einer emsigen Tonschule von ut—re—mi—fa—sol.“

Még szigorúbb Schink kritikája (1783 március 22). Szerinte a Wilhelm-féle színház minden kritikán aluli:

„Es besteht aus Kreuzerspielern und faden Spassmachern bei denen kein Mensch lachet. Herr Wilhelm, als Hauptspassmacher, ist am unerträglichsten . . . Frewel ist es, dass diese Leute sich unterstehen, wirklich feine Stücke zu geben, und dreist genug sind, Lessing, Engel und Gotter an Pranger zu stellen.“¹⁶⁷

Wilhelm soproni műsorát nem ismerjük, ez azonban Wilhelm ugyanezen évi bécsi műsorától,¹⁶⁸ — melyben az akkori dráma-irodalom minden válfaja képviselve van, — nem sokban térhetett el.

A balletkultusz letűnésével annak vonzó erejét az opera és daljáték pótolják; rövidesen majdnem minden második előadáson opera kerül színre. A jellemvígjáték után közkedveltségben az opera következik. Legnépszerűbbek Païsiello operái: a „Mädchen von Frascati“, „Die eingebildeten Philosophen“, melyeket Wilhelm szintén színrehozott. A polgári drámák egyhangúságába élénkséget hoznak Möller, Engel katonadrámái, melyeknek érzelgős és izgató meséje, különösen pedig látványos kiállítása nagyon megnyerte a közönség tetszését.

Möller „Graf v. Walltron“-ja a leghirhedtebb terméke ennek az iránynak, melynek Ausztriában legfontosabb képviselője ifjabb Stephanie volt. A bécsi népdráma — Hafnerrel az élén — ekkor van első virágzásában. A klasszikusok közül egyedül Lessinggel találkozunk.

Adatok hiányában nem állapítható meg, hogy 1783—84-ben járt-e színtársulat Sopronban? Könnyen lehetséges, hogy a színpad színészek nélkül, a közönség pedig szórakozás nélkül maradt. A magas bérösszeg miatt a bérlők túlságosan sokat követeltek az igazgatóktól, akik azután inkább elmaradoztak.¹⁶⁹

1784/85 első felében kilenc hétre mégis Sopronba jön *Seipp Kristóf Lajos*,^{169a} aki leginkább Magyarországon (Pozsonyban, Nagyszébenben), Morvaországban és Sziléziában játszott. A legderekabb

német színigazgatók közé tartozott. („eine höchst merkwürdige Persönlichkeit, ein Mann von hohem idealem Streben und seltener Uneigennützigkeit.“¹⁷⁰ Seipp egész életében arra törekedett, hogy a színházat valóban kulturtényezővé emelje és közönséget neveljen számára.

A gothai színházi naptár nem egy helyen bizonyítja ideális gondolkodásmódját.¹⁷¹

Seipp 1747-ben Wormsban született; Jenában és Giessenben eleinte teológiát, később jogot tanult, tauulmányait azonban kénytelen volt abbahagyni s 1768-ban az Abt-féle társulathoz állott be színésznek. Bár első kísérlete rosszul sikerült, újra visszatér Abt-hoz. Németországi vándorlásai közben Goethével és H. L. Wagnerrel is megismerkedett. 1772-ben Wahr eszterházai társulatának tagja, azután pedig Moll társulatánál működött, mint a Kärthnertor-színház rendezője. 1772. év tavaszán Pozsonyban Hartmann Lőrincnél,¹⁷² azután ismét Mollnál van; ez utóbbi társulatát ő vezeti Bécsujhelybe és Pozsonyba.¹⁷³ 1777–79-ig Prágában, Wahr-nál játszik,¹⁷⁴ azután Innsbruckba és Augsburgba megy, hol saját operatársulata is van.¹⁷⁵ 1781-ben ismét Pozsonyban,¹⁷⁶ ősszel Temesvárott,¹⁷⁷ 1782/83-ban Nagyszebenben,¹⁷⁸ 1784 december 13-ig a téli hónapokban Sopronban találjuk, majd 1784–86-ban rendező Pozsonyban.¹⁷⁹ 1786-ban Sziléziában (Troppau, Olmütz)¹⁸⁰ 1788–1790 között Nagyszebenben¹⁸¹ játszik, innen Pozsonyba, 1791-ben pedig Nagyszebenbe megy. Vándorlásai során újra Nagyszombatba és Pozsonyba kerül, hol átveszi az igazgatást Mayer Jánostól. Ezen a nyáron Hainburgban játszik.¹⁸² 1793-ban a Kettner társulattól a landstrassei színház igazgatását veszi át,¹⁸³ azonban alig kéthónapi működés után 46 éves korában tüdőgyulladásban hirtelen meghalt. Négy áróját nagy szegénységben hagyta hátra. Halála általános részvétet keltett.¹⁸⁴

A társulat vezetését felesége, született Kovács Zsófia vette át, kivel Pozsonyban kelt egybe.¹⁸⁵

Társulata csupa derék, komoly és szorgalmas emberekből állott, kiknek főerénye a pontosság, rend és az egyöntetű, gördülékeny játék volt.¹⁸⁶

Évenként két előadás bevételét egyenlő arányban osztotta szét a tagok között, de külön jutalomjátékot nem engedélyezett, hogy az irigykedést elkerülje.¹⁸⁷

Seipp művelt, tanult ember volt s épen azért gyűlölte a látványos darabokat. Annál jobban kedvelte a francia szerzők és Lessing műveit, főleg a Hamburgi Dramaturgiát. Seipp maga is irogatott.¹⁸⁸ A gothai színházi naptár 3 kötetre való színdarabról tesz említést, melyeknek Seipp volt a szerzője.¹⁸⁹ Legismertebb „Für seine Gebieterin sterben“ című 5 felvonásos tragédiája, melyet 1785-ben Pozsonyban elő is adtak.¹⁹⁰ „Der Zerstreute“ című víg-

játékát Haydn zenésítette meg¹⁹¹ Wahr társulata számára. Seipp volt az első, aki Shakespeare „Lear király“-át a német színpadra átdolgozta 1774-ben, amely miatt Wielanddal a „Teutscher Mercur“-ban még vitába is keveredett.¹⁹² 1775-ben „Die Leiden des jungen Werthers“ átdolgozása kerül színre. Színházi jelentései a gothai színházi naptárban (1789). jelentek meg.

Seipp kitűnő színész volt s különösen komikus öregeket tudott jól alakítani.¹⁹³ Parádés szerepei: Harpagon (Der Geizige) Carlos (Clavigo), Jago (Othello), Marinelli (Emilie Galotti) voltak. Mint Falstaff-ot (IV. Henrik) egyesek a nagy Schröder fölé helyezték.¹⁹⁴ Nagy hírének köszönhető, hogy a bécsi udvari színházhoz és Szentpétervárra is meghívták ő azonban híven kitartott elve mellett s áldozatos lélekkel hirdette a „távol keleten“ az európai kultúrát.¹⁹⁵

A kép, melyet Seipp működéséről nyerünk, őt a legszebb világításban mutatja be nekünk. Bár csak 9 hétig játszhatott Sopronban, a művet, melyet méltó elődje, Hilverding József az izlés nemesítése érdekében megkezdett, Seipp fejezte be. Utána az izléstelen bohóckodások már nem találtak többé tetszésre a soproni közönségnél.

Seipp műsora igen válogatott volt. A klasszikusok túlnyomó számban vannak képviselve: Schillertől Kabale und Liebe, Don Carlos és a Die Räuber,¹⁹⁶ Goethetől Clavigo, Lessingtől Die Juden, Minna von Barnhelm,¹⁹⁷ Emilia Galotti vannak színen. Ez utóbbinak 1772. évi pozsonyi előadásával Seipp megelőzte Bécset. Legnagyobb érdeme a Nathan der Weise előadása volt, melyet két évvel a berlini bemutató után 1785-ben Pozsonyban hozott színre.¹⁹⁸ A Burgszínházban csak 1819-ben adták elő.¹⁹⁹ A pozsonyi bemutató, Magyarországon az első Nathan előadás,²⁰⁰ igen nagy vállalkozás volt, mikor a darab Németországban is megbukott s 1801-ig nem is került színre.

Molière több darabjával (Avare, Etourdi, Tartuffe, Le Cocu imaginaire) is szerepel, melyek, akárcsak Shakespeare remekei „modernizált“ alakban jelennek meg a színpadon. Le Cocu imaginaire, Murphy átdolgozásában „Alle irren sich“ címen kerül színre.²⁰¹ Tartuffe-öt Seipp adta elsőnek Ausztriában.²⁰²

Shakespeare-től IV. Henrik, Othello, Macbeth szerepel Seipp műsorán²⁰³. Pozsonyban Hamletet Schröder átdolgozásában²⁰⁴ hozza színre. Lear király első német előadása ugyancsak Seipp nevéhez fűződik, melyet 1774-ben Pozsonyban mutatott be.²⁰⁵ Seipp a

feledésbe merült operai előadásokat is szeretne volna felújítani. Mellettük az összes jó bel- és külföldi szerzemények helyet találtak Seipp műsorában, melyből a divatos színpadi nagyságok, Schikaneder és Kotzebue sem hiányoztak.²⁰⁶

Műsordarabjai a bécsi Nationaltheater darabjai: Schröder kispolgári genre-képei, Beil és Gotter vígjátékai, Iffland első darabjai („Verbrechen aus Ehrsucht“) voltak. Seipp a magyar közönségnek is kedvezni akart, midőn 1791-ben Pozsonyban nemzeti tárgyú darabokat adott elő („Szondy auf dem Schlosse Dregel“, „Graf Benyovszky“, „Matthias Corvinus“, „Ladislau Hunyad“).²⁰⁷ Ezzel először váltotta valóra a közönségnek azt az óháját, hogy nemzeti multját a színpadon láthassa.

Ezen darabok szerzői többnyire magyarországi német színészek, de nagy sikerüket látva, bécsi írók is megpróbálkoznak ezzel a műfajjal. A legtöbb magyar tárgyú darabot a prágai születésű Girzik Ferenc Xavér pozsonyi, majd pesti színész írta, ki „Stephann der erste König der Hungar“ című hazafias lovagdrámáját (Ein Schauspiel in 6 Aufzügen, Pest 1772 bei Landerer) egyenesen a magyar nemzetnek ajánlotta.²⁰⁸ „Hungarns Gastfreiheit“ című heroi-komikus balletjében magyar népies alakok, Istók csikós és Erzsike, a kedvese is szerepelnek.²⁰⁹ Egy katonai tárgyú darabját, az „Erstürmung des Prinz Eugenius Thores oder Temesvars Befreyung“-ot (hist. milit. Schauspiel in 3 Aufzügen. 1813) a Fővárosi Levéltár őrzi.²¹⁰ — Kotzebuetól való a Graf Benyovszky és Belas Flucht, melyet az új pesti német színház számára írt s melynek elő- és utójátékát (Ungarns erster Wohltäter, Die Ruinen von Athen) Beethoven zenésítette meg.²¹¹ Tárgya azonos Weidmann „Sieg der Treue“ és Grillparzer „Ein treuer Diener seines Herrn“ c. darabjával: mindháromban a Bánk bán főmotívumát látjuk feldolgozva.²¹²

Vannak darabok, melyeknek csak címük mutat fel magyar vonatkozást: ilyen Brockmann „Hattyu Ilona oder die Wittib von Ketskemeth“ c. darabja és Schikaneder „Fleischhauer von Oedenburg“-ja,²¹³ melyet 1795 körül írt. (A derék, de esetlen vidéki főhős bizonyára azért szerepel mint soproni mészáros, mert abban az időben Sopronnak óriási állatkivitele volt Ausztriába, elsősorban Bécsbe).²¹⁴ A Fleischhauer Gleich átdolgozásában 1810 december 21-én mutatta be, mint zenés bohózatot, a leopoldstadti színház.²¹⁵ 1812-ben Gleich folytatást is ír hozzá „Der Fleischhauerball“ címen, melyet 1812 március 17-én ugyancsak a leopoldstadti színház hoz színre. Az átdolgozás,²¹⁶ egy-két elég közönséges betoldást, kihagyást és csekély változtatást kivéve szözszerint egyezik eredetijével. (Joseph Willig soproni mészáros felesége, Baberl, titokban Bécsben mulat nővérénél, az üresfejű, nagyzóló Frau Springerlnél. Férje végül is egy bálban akad rá, hol a két nővér elveszettnek hitt bátyja, Karl Wallmann, miután rokonait próbára tette, megismerteti magát. Julerlt, Wallmann leányát, barátja Tom veszi el feleségül. A kapzsi Springerlné megbűnhődik.)

A magyar vonatkozású darabok nagy közkedveltségét nemcsak nagy számuk, hanem az a tény is bizonyítja, hogy hamarosan magyarra is lefordítják

őket s a magyar műsor egyik fontos alkotórészévé válnak. Girzik Stephan-ját 1813-ban Katona József fordította le,²¹⁷ Weber Simon pozsonyi könyvnyomtató „Die Hunyadische Familie o. Unschuld schützt nicht immer vor Kabale“ című tragédiája mint Hunyadi László jelenik meg, Hirschfeld soproni (1805–1806), majd pesti színész, később temesvári igazgató „Ein Zauberschloss in Ungarn“ című darabja Láng Ádám fordításában Tündérkastély Magyarországon címmel szerepel a Nemzeti Színház műsorán.²¹⁸ Kotzebue Belas Flucht-ját Csery Péter fordította le, és Ruzitska írt hozzá kísérlőzénét. Az előjátékot Komlóssy Ferenc dolgozta át István Magyarok első Jóltevője címen.²¹⁹ Gróf Benyovszkyt és Mátyás királyt Kilényi magyar társulata Sopronban is előadja 1820 tavaszán.

VI. FEJEZET.

A színház városi kezelésben. 1785—1788.

Közben a város és a bérlők között nagy tárgyalások folytak. A nemesség és katonaság, vagyis a tulajdonképeni színházlátogatók, sehogy sem voltak megelégedve a jelenlegi bérlők teljesítményével, mivel a rossz gazdálkodás miatt a színtársulatok Sopront mindjobban elkerülték.²²⁰ Nem maradt más megoldás: a város gróf Kinszky feszölalására (1785 febr. 28) a szerződést a harmadik évben felbontotta és a színházat visszavette (1785 augusztus 1). A báltartási engedélyt a toronymester kapta meg, az eddigi bérlőket kártalanították.²²¹

Még a színház visszavétele előtt, 1785 május havában, *Scherzer Ferenc* szíinigazgató jelent meg társulatával Sopronban, kinek Mária Terézia kizárólagos privilégiumot adott, hogy „auf allen Grunden wo er es für gut befindet“ színházat rendezhessen be. Scherzer ki is használta ezt a privilégiumot, mert Bécs külvárosainak összes színpadjaira, (a Józsefvárosban, a „Neustift“-en a „Fácán“-ban, a Mariahilf-en a „Weisses Kreuz“-ban stb.) befészkelte magát.²²²

Scherzer Ferenc Jakab, aki az ausztriai német színészet történetében jelentős szerepet játszik, Scherzer Fülöp bécsi vendéglős gyermeke volt (szül. 1743 július 17). Résztvett a hétéves háborúban és állítása szerint a színházi privilégiumot szolgálatai jutalmául kapta. Scherzer, 1770 óta mint igazgató működött.²²³ Társulatával leginkább Bécsben, Alsóausztriában, Morvaországban játszott, de Magyarországon is megfordult (1788 október végétől decemberig Győrben találjuk,²²⁴ hova 1816, 1817 és 1818-ban is visszatér a nyári hónapokban.²²⁵

Scherzer vándorlásai:

1776 nyarán: Penzing, Bauerfeind-féle terem;²³⁶ 1777 Josefstadt;²³⁷ Leopoldstadt;²³⁸ 1778—1780 Josefstadt és Leopoldstadt;²³⁹ 1781 Csehország, 1782 Budweiss, Karlsbad;²³⁰ 1783: 1784 nyarán Kärthnertor színház, Hradisch, Troppau;²⁴¹ telén Olmütz;²³² 1785 Olmütz;²³³ 1785/86 Sopron; 1786—1787 Korneuburg, Retz, Waidhofen,²³⁴ Josefstadt;²³⁵ 1788 okt. vége—dec. Győr;²³⁶ 1789—91 Landstrasse;²³⁷ 1792 Porzellangasse;²³⁸ 1793 nyár, ősz vidéken; 1794 január Fácánszínház; 1795 Alsóausztia; 1798/99 Znaim;²³⁹ 1799 Penzing; 1801 Alsóausztia; 1802—3 St. Pölten;²⁴⁰ 1804—6 Znaim;²⁴¹ 1806—12 Bécsújhely, Boden, nyáron Magyarország;²⁴² 1812 Steyr;²⁴³ 1813—18 Bécsújhely;²⁴⁴ 1816—18 nyarán 'Győr'²⁴⁵ (1818 március 22: Scherzer halála.)

Scherzer jelentősége merész vállalkozó szellemében rejlik. Ő alapította 1789-ben a landstrassei színházat s több külvárosi színházat is.²⁴⁶ Alatta egész színésznemzetségek nőttek fel, kik közül egyesek nagyobb színpadokon, sőt még a Burg-színházban is megállták helyüket, így pl. Dorn (Mme Rivolla) és Aichinger kisasszonyok, Fuhrmanné; Kettner, Dunst, Hasenhut József.²⁴⁷ A Vigano-láz idején, amely az 1793—95 évek közé esik, Scherzer társulatánál, a Fácán színházban is táncolt egy Vigano házaspár, természetesen nem az igazi.²⁴⁸

Mire Scherzer Sopronig jutott, az a finomabb kulturális csiszoltság, melyet Bécsben sajátított el,²⁴⁹ lekopott róla és a vásári kikiáltó modorú „Schmierendirektor“ lépett előtérbe.²⁵⁰ A nézőtér ünnepélyes kivilágítását, Scherzer egyik kedves fogását mindig kellemetlen, fojtogató füst kísérte; prológjai trombitaharsogás és dobpergés kíséretében hangzottak el; nem egy régi darab, mint „funkelnagelneue Novität“ került színre.²⁵¹ Tarka-barka hirdetései szintén a közönség csalogatására szolgáltak.

Soproni társulatából 11 színészt és 5 színésznőt ismerünk. A nevesebbek Kallenstein, Zumberszky, Beff József, Pauserné és Scherzer kisasszony voltak.²⁵² Scherzer maga marcona, nyers katonákat játszott; felesége is színésznő volt. Balletmesterként Onagiv (az ál Vigano) szerepelt, aki a „Bestrafung der wallachischen Rebellen Hora und Kloska“ 2 részből álló nagy tragikus balletnek volt a szerzője. Scherzer műsoráról keveset tudunk, mivel az egészben 3 darab színlap maradt ránk.

Ezek közül az 1785 május 9-iki színlap, mely Kotzebue „Die Erbschaft“ című 3 felvonásos darabját és Onagiv balletmester „Die Bestrafung der wallachischen Rebellen Hora und Kloska“ balletjének második részét hozza, a legrégibb fennmaradt soproni színlap.²⁵³

Időrendben utána az 1785 július 10-iki színlap következik,²⁵⁴ mely Möller híres katonadarabjának, a „Graf von Walltron“-nak előadását hirdeti nagy hangon, még pedig szabad ég alatt: „... auf der Winkelwiese, ohnweit dem Neuhof“. (Pesten 1799 július 15-én adták elő szabad ég alatt).²⁵⁵ Nem hiányzott a katonai parádé, sem a katonazene, mely a török zenével felváltva szólt. „Drey Kanonenschüsse sind das Zeichen des Anfangs, Lager, kriegerrische Vorkehrungen, Spiel und Kostum . . . Parade, Standrecht, Exekution wird besonders das Aug überraschen da es nach der Art wird vorgestellt werden wie es bey der Kavallerie gebräuchlich ist.“ A darab fénypontját s egyben zárójelenetét egy ellenséges katonai támadás képezte. Scherzer nem feledkezett meg frissítőkről és az utaknak fákllyakkal való kivilágításáról sem.

Ha Scherzer bécsi műsorát is tekintetbe²⁵⁶ vesszük, látjuk, hogy a ballet, melyet leginkább házi balletmesterei: Onagiv, Salomoni, Rösler szállították részére,²⁵⁷ még nagy szerepet játszik nála. A drámairodalom régi, kipróbált neveivel is találkozunk. Klemm, Heufeld, Weidmann, Rautenstrauch iránydrámái mellett Lessing „Minna von Barnhelm“-je nyomán felvirágzó katonadarabokat Möller, a lovagdrámát pedig Hübner képviseli. Az operaszerzők közül a 18-ik században nagy közkedveltségnek örvendő Gallus Mederitsch és Benda jelennek meg. Kotzebue darabjai közül Sopronban „Der Rechtschaffene Offizier“ kerül színre. Schikaneder, a bécsi népdrama képviselője és továbbfejlesztője, a bécsi milieu ügyes rajzolója sem hiányzik.²⁵⁸ Scherzer fő attrakciója Hafner „Megára“-jának I. és II. része, egy énekkel, repülőszerkezetekkel felszerelt vígjáték, továbbá a Stephanie-féle „Macbeth“²⁵⁹ voltak. Scherzer színrehozott még egy sereg darabot, melyeknek szerzői leginkább színészek voltak, akik ezekkel a gyorsan összeütött darabokkal a színház napi szükségletét igyekeztek kielégíteni. Legtöbbje egy-egy bevált darab mintájára készült átdolgozás, minden irodalmi érték nélkül. (pl. „Die Schwäger“ és „Ein jeder will's besser wissen.“)²⁶⁰ Néha még a Hanswurst is előtűnik Scherzer műsorában,²⁶¹ ki az extemporálásához sem lett egészen hűtlen.²⁶² Általában véve ügyes ember volt, értette mesterségét és minden eszközt megragadott, hogy a közönséget a színházba csalogassa. Sopronban a nemesség pártfogását kezdettől fogva élvezte, csak a takarékos polgárság maradt tartózkodó Scherzer művészkedésével szemben.²⁶³

Scherzer eleinte az Eichelberger által épített nyári színpadon játszott, 1785 augusztus 23-án azonban a városi színházba költözött.²⁶⁴ Az 1785/86 téli idényre is Sopronban maradt, de állandó pénzzavarral küzdött. Végül is azt kérte, hogy előadásonként a szokásos 2 forint helyett csak egyet kelljen fizetnie. Kérelmének elintézése azonban oly soká késett, hogy azt bevárni nem tudta és március 2-ika után eltávozott Sopronból.²⁶⁵ A városnak így is meglehetősen haszna volt, mivel Scherzer augusztusban 9, szeptemberben 14, októberben 13, novemberben 14 előadást tartott,²⁶⁶ vagyis minden második napon.

Scherzer távozása után nem sokáig maradt üresen a színház. Kevéssel 1786 május 20-a után, a pünkösdi ünnepek alatt kezdi meg előadásait Berner Félix (nem Ferenc!),²⁶⁷ aki Bécsújhelyből ezuttal negyedszer látogat el Sopronba.²⁶⁸

Műsorát nem ismerjük, a tanács által június 19-én kiállított bizonyítvány sem tesz róla említést.²⁶⁹ Az 1786. évi gothai színházi naptár szükségzavúan csak annyit jegyez meg, hogy Berner társulata 13 új színművet, 14 új balletet és 3 némajátékot tanult be.

Társulatának legnagyobb támaszai a következők voltak:²⁷⁰

1. A kilenc éves *Rubhofer Erzsébet*, ki anya- és jellem szerepekben lépett fel a színműben és a daljátékban, amellet szóló- és Pas de deux táncosnő volt.

2. *J. B. Benua*, a kiváló táncos és színész csak hét éves volt.

3. *L. Talli*, a hat éves komikus apa-, molnár-, fösvény- és katonaszerepekben játszott.

4. *Renth Rosalia*, bár csak öt éves volt, mégis a legnehezebb szerepekben játszotta a drámai hősnőt. Hamletben a királynőt, Alceste-t, Bernauer Ágnes, fiatal lányokat, anyákat s amellet Pas de deux táncos is volt.

5. Az ugyancsak öt éves Hammer kisasszony elsőrangúan szavalt.

6. Baumetter Jozefa négy éves korában került a társasághoz, hol a balletben lépett fel.

Berner a „Die Räuber“-t is színrehozta velük Bécsben.²⁷¹

Soproni szereplése után Berner már nem sokáig működött; 1787 április 26-án, 49 éves korában halt meg. Tekintélyes vagyon, 11.228 forint maradt utána, melyből társulata 45 tagjának fejenként 50—100 forintot hagyott hátra.

Halálával a leghíresebb gyermektársulat bomlott fel s csak egy kis része ment át Rossbach Keresztély társulatába.

Berner után Wilhelm György, a badeni színház bérlője szeretett volna ismét Sopronba jönni; 1786 októberében a színházat mégis *Bartsch Ignác* nyitotta meg. A rossz gazdasági helyzet reá is sulyosan nehezedett, úgy hogy két éves soproni tartózkodása alatt, — bár hibáján kívül, — állandóan anyagi gondokkal küzdött. Az 1786/87. évi időnyt február 21-én fejezte be, de lehet, hogy el sem távozott Sopronból,²⁷² mert tavasszal hosszas tárgyalásokat folytat a várossal egy nyári színház felállítása ügyében.²⁷³ A város megtagadta Bartsch kérelmének teljesítését: „da eine solche Sommerhütte . . . Gelegenheit zur Ausgab auf Belustigung auch dem fast Mittellosen Contribuenten oder dessen Jugend erweitert und also dadurch die Einbringung der Contribution wo nicht gehindert doch erschwärt würde.“²⁷⁴ Az ügybe még a vármegye is beleszól, mely május 8-iki átiratában felkéri a várost a színigazgató kérésének teljesítésére, mivel az igazgató ezért a nyári színházért a városnak évenként 25 forintot, a szegényháznak pedig havonként egy előadás bevételét adná.²⁷⁵ Végül is, május 24-én 1259 szám alatt, a főispán adja meg az engedélyt Bartschnak, amiben a város viszont jogainak megsértését látja, annál is inkább, mert a viszonyok sem kedvezők efajta szórakozásokhoz. Nagy nehézségek árán Bartsch végül mégis beköltözhetett a nyári színházba s a július augusztus, szeptemberben tartott előadások után 23 forint 3 $\frac{1}{2}$ krajcárt fizetett be a városi pénztárba.²⁷⁶ A nyár, melyhez Bartsch annyi reményt fűzött, deficittel záródott, de Bartsch nem hagyta el helyét; a nemesség művészi teljesítményével különben is megvolt elégedve s ezért a színházra pályázó Friedel János laibachi színigazgató kérését elutasítják.²⁷⁷ De a tél sem javított Bartsch helyzetén. Bartsch adósságait nem tudja fizetni, az előkelőség a járvány és halálozások miatt a páholyokat üresen hagyta, a polgárokat pedig az általános drágaság tartotta vissza. Gyakran megtörtént, hogy az egész bevétel 3 forint, ezzel szemben a heti kiadás 90 forint volt. Egy jobb színész ugyanis hetenként 4—6 forintot kapott, a színház bére pedig hetenként 8 forintot tett ki.²⁷⁸

Bartschnak az előadásokat az év végével be kellett szüntetnie, a nyári színházat pedig lefoglalták. Közönség hiányában még ruhatárát is kénytelen volt eladni, hogy a bérletet fizetni tudja. A helytartótanácsához intézett kérelmére mégis meghagyták a bérletben és

tartozásának felét, 72 forintot elengedték, mivel egyrészt eddig már több, mint 200 forint bért fizetett, másrészt a katonaság eltávozása után az előkelőség és polgárság kevés volt ahhoz, hogy egy színtársulatot fenntarthasson. Bartschnak ezentúl minden darab után csak 1 forintot kellett fizetnie.²⁷⁹ Hogy Bartsch előadásában elsőrangút nyújtott, abból is kitűnik, hogy a bérletben tartozásai ellenére is meghagyták, pedig újabb pályázók is akadtak, mint például Weillhammer János Pécsről, aki a bőjtidőn keresztül szeretne volna előadni darabjait.²⁸⁰

Bartsch távozásával a soproni német színészetnek egyik legküzdelmesebb korszaka zárult le. Az 1788-ik évvel egy új korszak kezdődik, még pedig a virágkor. Eddig a különböző társulatok minden választék, rendszer és hagyomány nélkül váltogatták egymást. Bizonyos kialakult rendszert és tervszerűséget csak abban az időszakban találunk, midőn Esterházy herceg két társulata (Diwald és Merschy) felváltva kereste fel Sopront. Megfelelő anyagi támogatás hiányában sem előttük, sem utánuk tervszerűen kialakult, egységes játékkrendet nem találunk.

Csak 1788-ban akadt végre megfelelő egyén, egy bőkezű mecénás, verőcei Pejachevich Károly gróf, kinek 26 éves bérletideje alatt a színház nem csupán a külső fény tetőpontjára jutott el, hanem színvonal, játékmódor és színészi együttes tekintetében is egy hatalmas tradíciót épített ki.

II. RÉSZ.

I. FEJEZET.

A színház fénykora. Gróf Pejachevich Károly. (1788—1814.)

Az 1788 év nevezetes fordulópont a soproni színház történetében. Két helybeli mágán is verseng, hogy a színház és báltartási jogot megkaphassa.

1788 január 24-én tolnai *Festetich Péter gróf* kéri a színház bérletét 6 évre, 150 frt évi bér mellett. Kötelezi magát, hogy egy előadás bevételét a szegényház javára adja és gondja lesz rá, hogy az álarcos bálban senki fegyveresen, még kevésbbé ördögi, papi vagy szerzetesi ruhában meg ne jelenhessen.¹ Az ajánlat úgy a

városra, mint a közönségre nézve kedvező volt, mert az utóbbi színgazgatók alatt különféle rendellenességek, adósság stb. fordultak elő.²

A gondnokság alatt álló Festetich gróf mindamellett hamarosan átengedi helyét³ Pejachevich Károly grófnak, ki nagyszabású átalakításokat, új belső berendezést, két táncterem létesítését igéri abban az esetben, ha a színház bérletét 16 évre megkaphatja.⁴ Szükség is volt a több mint 5000 frtot igénylő beruházásokra, mert idővel oly hiányossá vált a színház felszerelése, hogy egyetlen jobb színgazgató sem maradt meg hosszabb időre Sopronban.⁵

A város érthető örömmel fogadta Pejachevich gróf nagylelkű ajánlatát, de a szerződés megkötésénél tekintetbe óhajtotta venni azt a körülményt is, hogy eddig a város tiszta bevétele a színház után évi 265 frt 46 krajcár volt.⁶ Pejachevich azonban nem volt hajlandó arra, hogy ily magas összeget fizessen, mikor a város 16 év után ugyis jó karban kapja vissza a színházat.

Sok huza-vona után, 1788 junius 4-én beküldik a kamarának a szerződési feltételeket, melynek főbb pontjai a következők:

1. 1788 november 1-től 1804 október 31-ig gróf Pejachevich bérlí a színházat, azonban köteles a szükséges javításokat elvégeztetni és egy tánctermet létesíteni.

2. Az épületfát ingyen kapja.

3. Minden Sopronba érkező színész az ő igazgatósága alá tartozik.

4. Zártkörű társaságok rendezhetnek otthon táncmulatságot, de vendéglőkben zúg-bálokat tartani s ezekért belépődíjat szedni nem szabad.

5. Pejachevich gróf köteles a szegényeknek évenként 150 forintot, a szegényház javára pedig évenként két előadás és egy bál tiszta jövedelmét adni.

6. A színházban és a táncteremben csak soproni bort szabad mérni.

7. Táncmulatságot csakis a báltartási jog bérlője tarthat.

8. A bérleti idő elteltével mindent jó állapotban kell visszaszolgáltatni.

A szerződés Pejachevich gróf különös kötelességévé teszi, hogy a tűzveszélyre, a rendre és a jó erkölcsökre ügyeljen.⁷

A kir. udv. kamara, némi változtatással⁸ (így Pejachevich gróf fizeti a világítást és a zenészek felét), a szerződési feltételeket

1789 január 13-án hagyja helyben. A megkötött szerződést jóváhagyás végett február 4-én terjesztik⁹ fel újból.

A színház átalakítását és megnagyobbítását¹⁰ 1789 nyarán kezdik meg. Új öltözőt is csináltat a gróf, mert eddig a színészek a színpadon voltak kénytelenek öltözködni.¹¹ Kár, hogy a fennmaradt terv a színháznak csupán vázlatos körvonalait nyújtja.¹²

Ezzel a szerződéssel egy bőkezű, művészetpártoló főúr kezébe került a színház, ki sok pénzbeli áldozatot hozott azért, hogy a bécsi színházakkal felvehesse a versenyt. Mivel Sopron közel volt az osztrák fővároshoz, a közönségnek gyakran volt alkalmja a bécsi nagy színházak előadásait látogatni s azért, tekintet nélkül az alacsony belépődíjakra, itt is azt szerették volna, ha mindig új színdarabok és operák kerültek volna színre. A közönség Sopronban is megkívánta a szép ruhatárat, díszleteket, jó zenét, elsőrangú művészeket és művésznőket. Mindamellet a legjobb darabot is alig lehetett kétszer előadni, hiszen a színházlátogatók mindig ugyanazokból kerültek ki.

Pejachevich nemcsak arra törekedett, hogy a darabok kiállítása legyen kifogástalan, a társulat támogatására is volt gondja. A nevesebb művészek hetenkint külön díjazásban is részesültek, jutalomjáték alkalmával mindegyikük szép ajándékban részesült, a grófi család név- vagy születésnapján az igazgató kapott 50 frtot. Gróf Pejachevich amellet a saját páholyáért épen úgy fizetett, mint más színházlátogató.

A bevétel ezzel szemben nem sokra ment fel. Hetenkint négy előadás volt s mindegyikért csak 2 forint 16 krajcárt, legfeljebb a nagy, látványosabb darabok után fizetett az igazgató 3 forintot¹³ a grófnak.

Még az átalakítás előtt, 1788 júliusában *Göttersdorf Borbála* selmeci színigazgatónő kéri a színházat.¹⁴ A Göttersdorf név eléggé ismert a színészettörténetben. 1784-ben Lembergben találunk egy Göttersdorf leányt H. Göttersdorf társulatánál, ki még ugyanazon évben a bécsi Nationaltheaterhoz szerződik.¹⁵ Egy másik Göttersdorf sarjadék, Müllerné, Kunz Kristóf kassai társulatánál tűnik ki játékával. — Göttersdorf Borbála a lemergi színigazgató felesége lehetett.¹⁶ 1786/87-ben Kassán játszik, hova 1797/98-ban ismét visszatér, ezuttal Berndt Fülöp társulatához.¹⁷

Hogy tényleg játszott-e Sopronban, mint azt kérelme után feltehetnénk, nem tudjuk biztosan.

1788 szeptemberben *Mayer János Péter* kéri a színházat.¹⁸ Előadásait november 1-én kezdi meg s újévig 22 előadást tart.¹⁹ Mayernek nagy szerep jutott a budai rendszeres német színészet megindításában, mikor a pesti társulat kötelékéből kiválva (1783 ápr. 4), Dietelmayerrel társulva Budán kísérelte meg a szerencsését.²⁰ Nemsokára rá (1783 nyarán) Kassán találjuk, azonban sem ekkor, sem 1784-ben nem megy jól a dolga, mindenütt adósságot hagy hátra.²¹ 1787-ben 1788 novemberéig Pozsonyban, közben Sopronban játszik, ezuttal szerencsésebb körülmények között. Mint Esterházy herceg színigazgatója, télen át is kapta a szerződésben megállapított összeg felét, ami lehetővé tette számára, hogy elsőrangú színészgárda felett rendelkezék.²² Közelebbi adatok soproni tartózkodására vonatkozólag, sajnos hiányoznak.

1790/91-ben ismét Pozsonyban folytatja előadásait, egészen addig, míg 1792-ben Seipp át nem veszi tőle a színházat.²³ Mayer János nemcsak herceg Esterházynál volt udvari színigazgató, egy ideig Grassalkovits herceg gödöllői magánszínházát is vezette.²⁴

Mayer távozása után *Wilhelm György*²⁵ veszi át a soproni színház vezetését s a nyári idény kivételével, melyet Badenben tölt, két éven át marad Sopronban.²⁶ Nagyon jól mehetett a dolga, mert még a nagybőjtben is játszik, mely idő alatt erkölcsi tanulságot tartalmazó, heroikus tárgyú tragédiákat és daljátékokat ad elő.²⁷ De nem sokáig élvezheti Wilhelm ennek az előnyeit. II. József halála megakadályozza őt az előadások folytatásában,²⁸ sőt még azt is megtiltják neki, hogy társulatának 3 tagja, Grünberg, Oelperl, Karmasini a szokásos heti hangversenyeket megtarthassa.

Az 1791 évből való góthai színházi zsebkönyv szerint 18 színészből (2 gyermekszereplő) és 12 színésznőből (2 gyerekszereplő) állott társulata; közülük 7 énekes és 6 énekesnő a daljátékok szerepkörét látta el, a balletban 6 férfi és 5 nő táncolt. Az akkori szokásnak megfelelően külön zeneigazgatója is volt Wilhelmnek, Karmasini, ki maga is írt több kisebb daljátékot. Balletmestere a később híressé vált komikus, Hasenhut Antal volt, ki ezuttal fiatal kamasz (junge Stutzer), elsassi francia (Deutschfranzose) szerepekben lépett fel s a daljátékban is közreműködött. Hasenhut később a landstrassei színház főtámasza lett s különösen Müller Vencel „Der lebendige Sack“ című operájában aratott nagy tetszést gyermekes beszédmódjával. Pályafutásának legdicsőbb napjait az 1803—1819 időközben a Theater an der Wien-nél érte meg. Sze-

repei mind az ő számára készültek, így például a Rochus Pum-pernickel, valamint a Menschenhass und Reue Péterje.²⁹

A legjobb erők egyike a pozsonyi születésű Habel Anna, a linzi színház későbbi tagja volt. A dráma és az operette terén korában a letehetségesebb és legkedveltebb művésznők közé tartozott.³⁰ Grünberg és Madame Oelperl a jellemszerepekben, Holzmann a tragédiában, Oelperl mint komikus tűntek ki.

Több első fellépés is esik Wilhelm soproni tartózkodása idejére. A fentebb említett Habel Anna a Cosa rara-ban a királynő szerepében, Gorg kisasszony Leisewitz Julius von Tarent Blankájának szerepében mutatkozott be; Holzmann Cavacelli volt a Natur u. Liebe im Streitben; Holzmann kisasszony a Prinzessin Konstanze főszerepében, Hornungné a Jägerben, mint főerdészné, Habach a König Theodorban, Achmet szerepében lépett fel először.

A tizenegy tagú Wilhelm család (7 férfi, 4 nő) ezuttal négy férfi és két nőtag által volt képviselve. A direktor komikus apa-szerepekben aratott tetszést.

Soproni műsora (góthai színházi zsebkönyv 1791), melyből névszerint csak 10 darabot ismerünk, ebben a két esztendőben is drámából, operából és balletből állott. (Prinzessin Konstanze, Natur und Liebe im Streit, Julius von Tarent, Die Oberförsterin, König Theodor, Cosa rara I. és II. rész, Die christliche Judenbraut, Die Italienerin in London, Hieronimus Knicker). Fősúly az operán volt. Wilhelm társulata most hozza először színre a Christliche Judenbrautot, Die Italienerin in Londont, Hieronimus Knickert és a Cosa rara II-ik részét. A vígoperát Païsiello, a heroikus operát Martini képviseli. Német zeneszerzők közül Paneck, Zach és Dittersdorf művei vannak színen.

A beszéddrámában a régi, egyszerűbb polgári drámát Iffland melegebb levegőjű, enyhébb erkölcsi felfogású darabjai és Kotzebue motívumokban gazdagabb, változatos műfajú drámái szorítják ki. Ez utóbbiak a Sturm und Drang egyéniség és szenvedély kultuszát egyesítik magukban s nem mentesek Rousseau hatásától sem, kinek természetimádása nyomán mindinkább feltűnnek az exotikus milieuben játszó darabok, mint például a „Sonnenjungfrau“, „Rollas Tod“.

A balletet Wilhelm bécsi műsorában Hasenhut Antal két darabbal is képviseli, valószínű, hogy nálunk is előadták őket.³¹

Wilhelm műsora, amint látjuk, teljesen a Burgtheater után igazodik. Társulatát 1791-ben *Berndt Fülöp* társulata váltja fel, ki ugyancsak két évig (1791/92, 1792/93)³² marad Sopronban, a közbeeső nyári hónapokat Győrben töltötte.³³

Berndt Fülöp 1758-ban Reichenbergben született s 1781-ben lépett fel először. 1783 óta hol Ausztriában, hol ismét Magyarországon tűnik fel. Megfordult Linzben. Steyerben, Klagenfurtban,³⁴ 1789-ben Kassán,³⁵ azután Kolozsvárt, Laibachban, Vasváron és Kismartonban játszott.³⁶

Sopronba a legszebb reményekkel érkezett, mit levele is tanúsít: „Ich habe itzt eine gute Gesellschaft, sehr brave Acteurs, und gute Sänger und Sängerin . . . unsere Gesellschaft wird vor diesen Winter eine der besten, und Edenburg ist ein vorteilhafter Ort. Cavaliers und Damen, denen wir bekannt sind, versprechen uns die herrlichste Unterstützung . . .“³⁷

Ugy látszik azonban, hogy nem igen jól ment a dolga, egyik kérvényt a másik után nyújtja be, hogy Troppau, Iglau (Morvaország) vagy Nikolsburg színházát megkaphassa.³⁸ Ennek ellenére két évig marad Sopronban.

Műsora gróf Unwerth Emánuel 1790—1793 budai műsorával, mely a Burgtheater után igazodott, teljesen azonos. A klasszicizáló irányból Gebler Adelheid von Ponthien c. tragédiáját találjuk itt. A régebbi polgári drámát Schröder képviseli, kinek darabjai egészen liffland fellépéséig a műsor gerincét alkották s melyek mindenkor nagy tetszést arattak. A jellemvígjátékot Goldoni (Holländer, Bock feldolg.) és követője, Jünger képviseli. Ez utóbbinak *Die Mündel*, *Doppelter Liebhaber*, *Kleid aus Lyon* c. darabjai vannak színen. Spiessnek két darabja, a *General Schlenzheim* és *Ehrenwort*, Schikanedernek, ki a népies irány bécsi képviselője, Hans Dollinger, *Der Grandprofos*, *Das Schwert der Gerechtigkeit* c. darabjai aratnak nagy tetszést. A katonadráma termékeit az ifjabb Stephanie (*Deserteur aus Kindesliebe*) és Möller (Graf von Walltron) szolgáltatják.

A lovagdrámák mindinkább előtérbe nyomulnak. Berner iparkodott is őket a lehető legnagyobb scenikai hűséggel színpadra hozni. Ruhatárának nagy részét, a szép kiállítású, ónémet lovagi öltözetek alkották.³⁹ A lovagdráma első képviselői, Töring (Kaspar der Torringer) és Babo (Otto von Wittelsbach) mellett a Burgtheater íróinak, Zieglernek (3 drb) és Spiessnek az érzékeny darabok felé közeledő darabjait adják elő, ez utóbbinak *Klara von Hohen-eichen-je* óriási tetszést arat. Mellettük ott találjuk Brühl: *Skizzen*

der rauhen Sitten unserer guten Voreltern és Kotzebue: Adelheid von Wulffingen-jét is. Ez utóbbi a már említetten kívül még hét darabbal van képviselve. A régebbi Menschenhass und Reue mellett az exotikus drámái közül a Sonnenjungfrau, Der Indianer in England-ot adják, azonkívül az Eremit auf Formentara, a Bruder Moritz, a Weiblicher Jakobinerklub és a Strich durch die Rechnung című újdonságai kerülnek színre. Iffland kevésbé népszerű, csak a Frauenstand-ot és a Kokarden-t adják darabjai közül.

Daljáték és opera, valószínűleg a költséges kiállítás miatt, (csak az opera nem kevesebb mint 400 frtjába került) kevés szerepel Berndt műsorán. Csupán Schickaneder (Die beiden Anton, Der Teufel in Wien) és Giesecke (Wiener Zeitung) darabjaival találkozunk.

A klasszikusok nagyobb számban vannak képviselve: Lessing Minna von Barnhelmje, az Emilia Galotti, Miss Sara Sampson; Goethe Clavigoja, Schillertől a Don Carlos, Die Räuber, Kabale und Liebe, Fiesko állandóan műsoron vannak. Shakespearétól a Lear király és a Makrancos hölgy Schink-féle feldolgozása (Gassner der Zweite címen) kerül színre. III. Richardot Weisse átdolgozásában látja a soproni közönség. Berndt soproni műsora tehát magas fokon álló, fejlett ízlésről tesz tanúságot, s a Burgtheaterral igyekezett lépést tartani. Berndt soproni tartózkodása idejére esik a Helytartótanács 1793 okt. 18-iki, 25166 sz. rendelete, mely a Ludwig Capet c. tragédia színrehozatalát, a nemrég lezajlott francia forradalomtól való óvakodásképpen megtiltja s csak azoknak a daraboknak az előadását engedélyezi, melyeket a bécsi vagy pesti színházakban 1791 óta legalább kétszer előadtak. Az előadandó darabok címjegyzékét ezentúl trimesterről trimesterre fel kell terjeszteni a helytartótanács sajtóügyi osztályába felülvizsgálás végett.⁴⁰ Amilyen üdvös hatással voltak Mária Terézia és II. József cenzurarendeletei a fejlődő színészetre, ép oly bénítólag hatott a cenzura ezen újabb formájában, mert semmivel sem járult hozzá a színészet és drámairodalom tényleges fejlesztéséhez. Az úgy nevezett „Leitfaden“ (Orsz. Levéltár) alapján a cenzura azon vezérelvre támaszkodott, Hogy a színháznak, mint elsősorban morális intézménynek, jó példával kell előljárnia. Ezért nem engedik meg a hatalmas szenvedélyek és végzetes összeütközések ábrázolását sem, ami azután az igazi tragédia pusztulását idézi elő.⁴¹ Tilos a bibliai eredetű nevek, szavak és kifejezések használata, egyházi személyt sem szabad

ábrázolni, de legkevésbé olyan darabot előadni, amely a francia forradalommal a legcsekélyebb vonatkozásban van. Rögtönzés, kétértelműségek, csók, ölelés s egyéb ingerlő mozdulatok tilosak. Ha egy színészt függőny elé szólítanak, csak annyit szabad mondania: „Ich danke unterthänigst für den gnädigen Beifall.“⁴²

Ezen követelményeknek megfelelően Berndt műsora is jórészt cenzurázott darabokból állott,⁴³ bár Capet Lajos színrehozatalával Kassán mégis megpróbálkozik.⁴⁴

Ugyancsak Berndt soproni tartózkodási idejére esik az első magyar színelőadás. 1792 április 30-án hangzik először magyar szó a nyilvános színpadról, mely alkalommal az ev. lyceumi diákok „Magyar Társaság“-a (Kiss János alapította 1790-ben) az egyik tagnak, Lakos Jánosnak „Hunyady László“ c. 5 felvonásos tragédiáját adja elő.⁴⁵ A „Magyar Hirmondó“ soproni tudósítója május 12-iki levelében közli az újsággal a nevezetes eseményt.⁴⁶ Ezzel kezdődik a soproni magyar színészet műkedvelő kora (az első magyar társulatok fellépéséig), melyben a főszerepet a soproni Magyar Társaság és a bencésgymnasium ifjúsága vitte.⁴⁷

Berndt Fülöp Sopronból eltávozva, Bécsűj helybe megy társulatával.⁴⁸ 1794/95-ben Felsőausztriában vándorol (Wells, St. Pölten), 1796 és 1797 nyarán újra Győrben találjuk,⁴⁹ azután Kassára megy 1797/98-ban. A következő évben Teschenben játszik s mivel nem tudja sehogy sem megszerezni a szebeni színház bérletét, Lublinban üti fel tanyáját 1799-ben. Hosszú idő múlva hallat csak újra magáról. 1814/15-ben Pancsován tartózkodik, honnét a soproni színházért is pályázik.⁵⁰ 1817-ben a kassai színházat szeretné megkapni.⁵¹ Ettől fogva azután nyoma vész a vándortársulatok nagy tömegében.

Sopronban *Appelt János* lett az utóda az 1793/94-es idényre. Az Appelt névvel először 1778-ban találkozunk Heidelbergben.⁵² 1782-ben Bécsűj helyen játszik, három évre rá, 1785-ben, a badeni határőrgrófság udvaránál, hol olasz és francia daljátékokat ad elő.⁵³ Sopronban 1794 április 14-ig marad. Műsorának fennmaradt részét a Helytartótanácsához felterjesztett 2 címjegyzéke őrzi,⁵⁴ melyek közül a cenzura 12 darabot törölt (Gräfin Hochfeld, Menschen Situationen, Die Entführte, Die beyden Billets, Das verdächtige Gewerbe, Siegfried von Lindenberg, Nichts vermag Revolution gegen einen guten Fürst, Der gutherzige Sohn, Die junge Frau auf der Probe, Der duldende Freund, Die Seelengrösse, Der Fürst

als Mensch). Azonkívül 102 darabját ismerjük, amiket valószínűleg mind elő is adott. Műsora zömét vígjátékok alkotják, utána számban az operák következnek. A népszínpad egyre erősödő hatása is érezhető. A Bernardoniádok sem haltak még ki egészen, a Prinzessin Pumphia még szerepel farsangi műsorában. Sonnenfels idejéből Weisskern és Ayrenhoff egy-egy darabja szerepel. A polgári drámát Schröder legtöbbször angolból való átdolgozásai képviselik (Glück bessert Thorheit, Eifersüchtiger, Der Doktor Brummer, Stille Wasser sind betrüglich, Heirath durch ein Wochenblatt, Die vier Vormünder). A felvilágosodás iránydrámái, Heufeld (3 darab) Weidmann (2 darab) és Jüngerrel (4 darab) az élükön még mindig kasszadarabok. Ifjabb Stephanienak 3 vígjátékát adják. A katonadrámát kiszorították már a lovagdrámák. A Burgtheater íróinak második nemzedéke felismeri a bennük rejlő életképességet és színpadi hatást, de a Sturm und Drang túlzásaival már nem találkozunk. Ennek az új iránynak Ziegler az első képviselője. Nagy közkedveltségét mutatja, hogy négy darabját adják, köztük két lovagdrámát (Weiberehre, Fürstengrösse). Spiessből a Maria Stuart című szomorújátékot és három vígjátékát (Das Ehrenwort, Stadt und Land, Die Folgen einer einzigen Lüge) hozzák színre. Babo egyik legnépszerűbb tragédiáját, az Odát Appelt is előadja. Iffland és Kotzebue, noha ekkor vannak a közkedveltség tetőfokán, csak egy-egy darabbal szerepelnek. Előbbinek a Hagestolzen, utóbbinak a Zerstreute c. darabját adják. Hafner, a bécsi népdráma első képviselője (Der Faschingsstreich, Bürgerliche Dame), valamint Huber, Hensler tündérbohózatainak utánpótlója (Julchen oder ihr Mädchen spiegelt euch) és ezen divatos műfaj egyik legjelentősebb képviselője: Schikaneder (Hanns Dollinger, Der redliche Landsmann) sem hiányoznak a műsorból. Az opera és daltétel, valamint a zenés bohózat szép számmal van képviselve. Paisiello (König Theodor in Venedig) és Salieri (Talisman), valamint Martini (Liebe wirkt schnell, Baum der Diana) mellett mindinkább tért hódítanak Umlauf (Das Irrlicht, Die schöne Schusterin), Zach (Cosa rara), Cibulka (Die Negersklaven) és Müller Vencel (Die Erbschleicher, Die drei Pächter, Die Zigeuner, Bettelstudent) operái. Mozarttól egy operai újdonságot mutat be Appelt, a Don Juant. (Pesten 1801-ben kerül csak színre). Appelt műsorának egyetlen német klasszikusa Schiller, kitől a Räubert adja elő. Shakespeare Lear királya Schröder átdolgozásában jelenik meg.

Mindezekből látható, hogy Appelt mősora a népies irányban és az opera terén mutat fejlődést, a többiekben nem sokat tér el elődeitől.

Appelt távozása után egy ismeretlen társulat 1794 augusztus 15-én Hagemeisternek „Die Jesuiten“⁵⁵ című rémdrámáját adja elő a Schilling-féle házban, melynek 5 felvonásában nem kevesebb mint 13 változás fordul elő; misztikus templomi, titokzatos kolostori és hátborzongató börtönjelenetek stb. csalogatják sokatigérően a naiv közönséget.

A téli idényre, 1794/95ben *Paraszkovitz Constantin* társulata vonul be a soproni színházba s ott marad az 1795/96 évre is.⁵⁶

Paraszkovitz 1782-ben, feleségével együtt Huber társulatánál játszott Drezdában, Chemnitzben. 1786-ban már Seipp olmützi társulatánál találjuk.⁵⁷ 1793 február 17-én a pozsonyi színház vezetését veszi át s különös gondot fordít arra, hogy mindig tartalmas darabok (Hamlet, Othello, Räuber) kerüljenek színre. Idővel kénytelen a helyzettel megalkudni s kasszadarabok után néz. Még ballettel is próbálkozik, de hiába.⁵⁸ Innét két évre Sopronba jön. 1795 október havában a bécsújhelyi színházért pályázik, hol november 1-ig szeretne játszani.⁵⁹ Tavasszal (1796) Olmützbe nyújt be kérvényt, de nem itt, hanem Laibachban találjuk.⁶⁰ Sopronba is visszatér még egyszer, 1798/99-ben.⁶¹

Paraszkovitz tehetséges színész volt s kezdő éveit a rendezésben is megfelelő jártasságra tett szert. Szerelmeseket és hősokeket alakított ügyesen, bár néha kissé elragadta a hæv és olyankor kiabált.⁶²

Műsorát⁶³ kizárólag cenzurázott darabok alkották, mintaképeül Marinelli és Schikaneder bécsi színházai és a Hoftheater szolgáltak. A franciás irányzat idejéből Weidmann és a klasszizicáló Gebler nem tűntek még le a műsorról. A jellemvígjáték legjelesebb képviselői, Goldoni és a dán Holberg, valamint a Burgtheater termékeny vígjátékírójának, Jüngernek és Heufeldnek darabjai is kedveltek még. A Sturm und Drangot Wagner „szelidített“ kiadású Kindesmörderinje képviseli, Evchen Humbrecht cím alatt. Leisewitz Julius von Tarent-jét nem engedélyezi a cenzura. Nagyobb számban van képviselve a polgári dráma, még pedig első megjelenési formájában Schröder által, ki Goethe weimari műsorjában is töltyomó helyet foglal el. Paraszkovitznál 11 darabját adják. Gemmingen, ki az újabb irányt képviseli s aki a polgári társa-

dalom tendenciáit szövi bele darabjaiba, csak most jelenik meg a soproni színpadon. Der deutsche Hausvater című darabja Diderot hatása alatt készült. A közkedveltség középpontjában Iffland és Kotzebue állanak. Iffland első darabjai mellett, mint pl. a Jäger és a Verbrechen aus Ehrsucht, színre kerülnek Der Vormund, Dienstpflicht, Die Aussteuer, Die Reise nach der Stadt, Alte und neue Welt, Scheinverdienst, Allzuscharf macht schartig c. darabjai is.

Kotzebue újdonság az Adelheid von Wulfingen c. lovagdráma, az exotikus milieuben lejátsszódo Rollas Tod s a jótékonycélú előadások állandó műsordarabja, az Armut und Edelsinn.

Kotzebue követőivel is találkozunk már. Kratter orosz tárgyú darabja, a Mädchen von Marienburg nálunk is kedvelt. De a cenzura betiltja a Natalie und Menzikoff c. darab előadását.

A katonadrámát ifjabb Stephanie és Babo képviselik, meglehetősen sok darabbal. Sok a lovagdráma, melyet a Burgtheater új írónemzedéke rehabilitált. A változatos díszletek és festői öltözékek miatt kedvelt lovagdrámák első, bajor hazafias színezetű termékei: Hübner „Die Heldin Bajuvariens“, Blumauer „Erwine von Steinheim“, Maier „Fürst von Stromberg“ és Törring „Kaspar der Torringer“-je mellett Ziegler, a lovagi vígjáték speciálisan bécsi műfajának kezdeményezője 6 darabbal, Spiess kettővel van képviselve. Színrekerül Ehrenberg: Die Grafen Guiskardi című darabja is, mellyel 1787-ben a budai új német színházat nyitották meg.⁶⁴ Gleich-től, kinek rémregények szolgáltatják a komoly rész motívumait, csak a Stephan Fedingert adják. Nagy kedveltségnek örvendett Korompay prágai színész Rudolph von Felseck-je, melyben már a bécsi tündéres színjátékok motívumai is megjelennek. Hafner ellenben hiányzik a műsorból. A bécsi lokális dráma Hafner utáni továbbfejlődése sem vált népszerűvé nálunk, csupán Schikanedernek a bécsi népiélet mély megfigyeléséről tanuskodó darabjai. A Fiacker in Wien 1796-ban kerül nálunk először színre.

A tündérbohózat kedvelt költője, Hensler, két vígjátékkal (Alles in Uniform, Der braune Robert und das blonde Nannchen), egy daljátékkal (Galeriemälde) és egy vígoperával (Sonnenfest der Brahminen) van képviselve, melyhez a zenét a híres Müller Vencel szerezte. A bécsi színpadok meseoperái valósággal előzőnlík színpadunkat. Schikaneder „Die Waldmänner“ c. operája Henneberg zenéjével, meg azután „Der Spiegel von Arkadien“ Süßmeyer zenéjével a legnagyobb színpadi szenzációk egyike. A Zau-

berflöte, Mozart zenéjével 1795. dec. 12. és 13.-án kerül színre, új díszletekkel és kosztümökkel.⁶⁵ A Figaro házasságát és Don Juant is színrehozza Paraszkovitz. A bécsi operakomponisták közül a tehetséges Weigl (Waldemar), Winter (Maria von Montalban) és Cibulka (Die Negersklaven) zenéjével találkozunk. Feltűnik az újabb francia opera egyik képviselője: Solié (Das öffentliche Geheimniß o. der Spuk) is. Paisiello, Salieri és Martini is kedveltek még. Gallus—Mederitsch, ki 1793/94-ben a pesti és budai német színtársulat karmestere volt, nagy népszerűsége juttatta Shakespeare Macbeth-jét azáltal, hogy egyes részeihez kísérő zenét szerzett.⁶⁶ Sopronban is ebben a formában hozzák színre. Shakespearet azonkívül Othello és Hamlet képviseli, valamint Brömel egy átdolgozása: a Gerechtigkeitt und Rache. — Schillertől a Fieskot és Don Carlost játsszák, Lessinget Minna von Barnhelm képviseli. Paraszkovitz műsora ezzel lényeges emelkedést mutat az előző évekkel szemben, a nagy drámírók, különösen Shakespeare nagyobb mérvű ápolása tekintetében. — Paraszkovitz, ki tudta, hogy a színházlátogatókra, kiknek nagy része a magyar nemesség köréből telt ki, nagy vonzóerőt gyakorolnak a magyar tárgyú darabok, kedvezni akart, midőn a „Hunyadische Familie“ történelmi tragédiát, Weber Simon Péter (szebeni születésű) pozsonyi nyomdász szerzeményét, színpadra vitte. Előadta még a Graf aus Ungarn c. vígjátékot és Brockmann Hattyú Ilonáját (Die Wittwe von Ketskemet) is, melyek azonban a címükön kívül nem sok magyar vonatkozást tartalmaznak. Az utóbbi még hozzá angolból való átdolgozás. A Graf Benyovszky és a Grafen Cilli előadását csak a cenzura akadályozta meg. Egyébként is Paraszkovitz 1795/96. évi műsorába sokszor beleártotta magát a helyi és az országos cenzura. Panaszkodik is a Helytartótanácsnak 1795 november 21.-i folyamodásában, hogy a városi tanács olyan darabok előadását sem engedélyezi, amelyeket Pozsonyban játszanak (Graf Benyovszky, Kaspar der Torringer).⁶⁷ Valószínű azonban, hogy a 22 inkriminált darab közül csak a bécsi színházakban is játszott Letzte Graf von Toggenburg, Kaspar der Torringer, Rollas Tod, Bestrafte Neugierde, Die Deutschen unter den Muselmännern és Die Lästerschule c. darabokat engedték előadni.

A törölt darabok közt szerepel Goethe Bürgergeneralja, melyet azért tilt be a cenzor, mert paródia (Cenzori utasítás 1796 jan. 26). A Maria Theresia-t épen elő lehetne adni némi módosi-

tással, de a túlbuzgó cenzornak újabb aggodalma támad: vajjon illik-e a kegyes emlékezetű uralkodónő alakját színpadi deszkákra vinni?⁶⁸ A Fiesco és Julius von Tarent előadását nem is tudja elképzelni a cenzor. A Sonnenjungfraut Jünger „remek“ átalakításában szabad csak adni. A cenzor büszke arra, hogy még a szerző sem ismerné fel a saját darabját. Iparkodik is Paraszkovitz, hogy ezentúl csak olyan darabokat terjesszen fel, melyekről Braun, a bécsi Hof-theater, Marinelli, a Leopoldstädtertheater és Schikaneder, a wiedenai színház igazgatója írásban bizonyítják, hogy színházaikban többször, mint kétszer adták elő.⁶⁹ Így, ha Paraszkovitz műsora nem is emelkedett felül az átlagon, kialakult hagyományokra támaszkodott s a középpontba a polgári és lovagdrámát helyezte.

Távozása után Cassarti nevű kötél-táncos kéri az engedélyt, hogy augusztus havában színdarabok kíséretében produkálhassa magát. A tanács azonban még sem alacsonyítja le ennyire a színházat s a soproni lakosság csak szabad ég alatt gyönyörködhetik a mutatványokban.⁷⁰

Paraszkovitz szerepe Laibachba való távozása után sem merült ki egészen Sopronban. Egy sereg adósságot (84 frt. 49 krajcár) hagyott hátra s a követelőket, kik a laibachi tanácshoz írtak utána, (erősítve azt, hogy ő már megfizette tartozásait), a kőszegi Mágocsy-hoz és soproni örökét átvevő *Wilhelm György* színiigazgatóhoz utasítja.⁷¹ Ez utóbbi nem hajlandó fizetni, de az ügy további része nem is érdekel bennünket. Elég, ha megtudjuk belőle, hogy 1796/97-ben, legalább is az első felében, Wilhelm játszott Sopronban.

1797-ben azután, valószínűleg a nyári hónapokban, *Junghen* társulatát találjuk itt.⁷² Ezt *Wilhelm* társulata váltja le újra, ki az 1797/98-as idényben ismét Sopronba jött.⁷³ Az igazgatóval és feleségével együtt 16 színész és 11 színésznő, azonkívül 4 gyermek-szereplő alkotta a gárdát. Hasenhut már kivált közülük, helyét Mayer foglalta el. A zenei rész igazgatása Moravetz feladata lett. Az operai személyzet 7 énekesből és 7 énekesnőből állott, két gyermek is énekelt. A balettben 5 férfi, 7 nő és 4 gyermek táncolt. Az operatársulat nevesebb tagjai Fenzl komikus tenorista, ki a drámában és balletben is egyaránt szerepelt; Fux komikus bassista, egyben rendező; Grünberg hőstenorista és Reger bassista, egyben drámai hősszerelmes voltak. Drámai és operai hősnő Grünbergné

volt, leánya a naiva szerepekben lépett fel. Az igazgatónő is játszott víg szerepekben.

A balletkarban az első szerepet Mayer, a két Marschall, Lanutiné, a tragika és a két Wilhelmné vitték.

A drámában a már említett Regeren kívül Lanutiné és Pfannerné jeleskedtek.

Mindezekből láthatjuk, hogy a szerepkörök még nem voltak teljesen megszabva, mert előfordult, hogy ugyanazok játszottak az operában, balletben és a drámában is.

Hetenként 4 előadás volt s minden alkalommal egy rövidebb vígjátékot, vagy drámát, esetleg daljátékot adtak elő, amit az elmaradhatatlan ballet követett.

Hetvenkilenc színházi estén 112 előadásban 84 darab került színre. Legtöbb a vígjáték (30) és az opera, illetve a daljáték (18+15). Feltűnően kevés a középfajú dráma (2) és a tragédia (2).⁷⁴

A felvilágosodás iránydarabjai, a polgári és lovagi vígjáték mellett, Iffland és Kotzebue játszanak nagyobb szerepet. A daljátéknak speciális műfaja, a lovagi és tündérbohózat, mely a Marinelli és Schikaneder színházban fejlődött ki, valósággal előzónli a színpadokat és kiszorítja az olasz opera buffát. Perinet tréfáit Schuster és Müller Vencel dallamos zenéje teszi közkedvelte (Baum der Diana, Lustig-lebendig). Schikaneder bohózatai közül a „Waldmänner“ Henneberg zenéjével válik népszerűvé; a társulat egyik tagja, Fux folytatásképen egy balletet is ír hozzá „Die Verschlei-erten“ címmel. A „Spiegel von Arkadien“ Süßmeyer zenéjével, a „Tyroler Wastl“ Haibel zenéjével arat sikert. Hubernek, Hensler buzgó követőjének „Das unterbrochene Opferfest“ című darabját Winter zenésíti meg.

A helyi vonatkozású darabot, Schikaneder Tyroler Wastl-ja mellett Eberl képviseli. Hensler énekes lovagi bohózatai közül elsőnek a Petermännchen I. része jelenik meg Weigl muzsikájával, mely nem más, mint Spiess egyik regényének kivonata, a lovagdrámák sűrített borzalmaival fűszerezve. A bécsi népszínpadok kedvelt rablódrámáját, Vulpius „Karl XII. in Bender“ c. daljátékát Raymann pesti zenész melódiáival⁷⁵ hallja a soproni közönség. Ditter von Dittersdorf, a XVIII. század végének egyik legkedveltebb komponistája, nagy népszerűségnek örvend „Der redliche Ungar oder das rote Käppchen“ és „Hieronimus Knicker“ c. darabjaival.

Az operai műsort Païsiello (Ritter Tulipan), Gluck (Die Pilgrimme von Mekka) és Martini (Cosa rara) egészítik ki.

Wilhelm soproni tartózkodását egy nemes tettel örököltette meg: 1798 február 5-én a kópházai tűzkárosultak javára a „Gutmütige“ című daljátékot adta elő s a tiszta jövedelmet, 78 forint 7 krajcárt, átengedte nekik.⁷⁶

Távozása után *Paraszkovitz* keresi fel még egyszer és utóljára a soproni színházat.⁷⁷ 1798/99-iki műsora lényegében most is ugyanaz lehetett, mint 2 évvel ezelőtt, egy-két újdonságot kivéve, melyek valószínűleg a bécsi népszínpadokról kerültek át műsorába.

Nyáron Olmützben szeretett volna játszani, de nemsokára feloszlott a társulata s ő mint a Rünner-féle társulat tagja folytatta előadásait Temesvárott. 1805 telén átvette az ottani színház vezetését, de csak rövid időre. 1806 áprilisában halt meg.⁷⁸

A soproni színház vezetését 1799/1800-ban *Schrott Antal* vette át. Előzőleg, 1785-ben, Troppauban játszott.⁷⁹ A kezdődő idény szép reményekkel kecsegtetett, a nemesi felkelés sok embert összpontosított a városban s az eszközök is meg voltak, hogy szép kiállítású darabokat lehessen színrehozni. Schrott mégis anyagi zavarokkal küzd, a háborús időkben senki sem kívánt színházba menni,⁸⁰ csak jó'ékonycélú előadások tudták a népet színházba csalogatni. Műkedvelők két előadást is tartanak a hadiözvegyek és árvák javára.⁸¹ — A bajokat még csak növeli a Helytartótanács 1800 évi április 22-iki 9318 számú körrendelete, mely a tanulóifjúságnak, beleértve az orvostanhallgatókat és jogászokat is, megtiltja, hogy szülői kíséret nélkül látogassák a színházat. A szülőknek pedig megparancsolják, hogy gyermekeikre ügyeljenek.⁸²

Schrott remélte, hogy egy nyári színház felállításával javíthat helyzetén.⁸³ Kérelmével azonban elutasítják, türeimetlen hitelezői pedig az előző évben Bécsben vett, 1700 forint értékű ruhatárát eladják.⁸⁴

Utóda, *Schantrock György*, kivel a szerződést 1800 április 2-án kötötték meg, az 1800/1801 évre már át sem tudja venni a színházat, olyan nagy a drágaság.⁸⁵ A tanács újsághirdetés útján iparkodik helyét betölteni s úgy látszik, sikerrel. Pejachevich számadáskivonatai mutatják, hogy 1800-ban 274, 1801-ben 427 forintot fizetett neki az itt játszó színigazgató.⁸⁶

Műkedvelő előadással ebben az évben is találkozunk. 1800 november 7-én a magyar nemesség az épen Sopronban tartózkodó

nádor tiszteletére Iffland „Házi békesség“ című darabját adja elő.⁸⁷

Az 1801/1802 színházi évadban *Frasel Vilmos*⁸⁸ játszott Sopronban. Egy Frasel nevű komikus színész Busch társulatánál Pesten is játszott 1797-ben.⁸⁹ Frasel soproni szereplését csak egy halványzöld selyemre nyomott színlap őrzi, melyet valószínűleg egy bőkezű, színház pártoló mecénás számára készítettek⁹⁰ s amely szerint a külső nézőtér kivilágítása mellett Hagemann „Die Favoritin“ c. 6 felvonásos tragédiáját adták Scholzné javára 1802 január 23-án.

Frasel társulata, amennyire azt a fennmaradt színlap után rekonstruálni lehet, körülbelül 10 színészből és 5 színésznőből állott. A gyermekszerepeket egy színészsarjadék látta el. A főbb szerepekben Scholzné, Hambeckné és Mersy játszottak. Maga az igazgató is fellépett.

Frasel szeretett volna nyári színikört is építtetni; Pejachevich is pártolta kérélmét, de mégsem kapta meg a kívánt engedélyt, azzal a megokolással, hogy az ilyen nyári színikör a dolgozó néposztály, különösen pedig az ifjúság és cselédség megrontására ad alkalmat.⁹¹ Frasel azért mégis híven kitart Sopron mellett s májusban szabad ég alatt, mint annak idején Scherzer, ő is előadja a Graf von Waltront nagy katonai parádé mellett.⁹²

Frasel társulatát *Wilhelm György*-é követte, ki két esztendeig (1802/3, 1803/4) marad Sopronban. Az első évből 11 férfi és 8 nő színészt ismerjük. Közülük eltávozik Riedl, Uhl, Uhlne és leánya, Kornhäusel, Dossart k. a. és Schusterné. 1803/4-ben 20 színész, 11 színésznő és 5 gyermek van társulatánál, mely ismét egyesíti magában az operai (14 szereplő), drámai és a ballet (5) személyzetét.

A régi törzsgárdából Fenzl és Lanutiné még mindig itt játszik, mellettük Billinger, Cölestin, Wilde, Karmasini asszony és Dornheim kisasszony látják el a főbb szerepeket.

Wilhelm György műsorában⁹³ csupa ujonnan betanult darab van. Folytatódik a bécsi népszínpadok hatása, főleg a daljáték és az opera terén, háttérbe szorítva a drámai színészeket. A lovagdráma Anton „Margaretha mit der Maultasche“ és Ziegler „Die Pilger“ túlzott pathosban írt darabjaival éri el sikereinek tetőfokát. Ez utóbbiban csak úgy hemzseg a sok gyilkosság, öldöklés, meglepetés, váratlan fordulat és leleplezés. Schiller Ráuberja nyomán felburjánzott rablódrámák tömegében az „Abällino der grosse Bandit“ Schiller neve alatt kerül forgalomba, pedig Zschokke műhelyéből került ki. Zschokke még egy másik darabbal is szerepel: az „Armenier“-rel,

mely mint újdonság kerül színre. A vígjátékirók közt Duval (Dies Haus ist zu verkaufen), Hensler (Die Eifersucht um einen Schuh) és Stegmayer (Herr Gevatter Matthias) nevével találkozunk. Mellettük feltűnik Schikaneder is (Hausfriede). A műsor zömét még mindig Kotzebue alkotja. Ujabb darabjai: Unser Fritz, Die Hussiten vor Naumburg és Julius, der Graf von Solar. Ez utóbbi indítja meg azon darabok áradatát, melyekben a néma főszerepben túlhajtott mimikával bravuroskodnak a színészek. Kotzebue „Die kluge Frau im Walde“ c. darabja, melyben ugyancsak egy néma grófé a főszerep képviseli a Hensler hatása alatt oly nagy virágzásnak indult tündérbohózatot, ezt a humoros és kísérteties elemekből összefűzött barokk műfajt, hol a legnagyobb szerepet a díszletek és gépezetek játsszák.

Az opera terén Dittersdorf (Der wiedergefundene Gutsher, oder der Schiffspatron) és Süssmeyer (Soliman der Zweite) zenéje mellett Spindler Don Quixotte-ja és Winter Unterbrochenes Opferfest-je hódít. Mozart neve alatt kerül színre a Zauberflöte receptjére írt Schikaneder-féle meseopera, a Zauberland oder der Stein der Weisen (1804 február 20), pedig Mozart halála után írták s csak egy ária van Mozarttól véve.⁹⁴ A francia D'Alayrac csak most jut el Sopronba, „Azemia“ című, exotikus milieuben játszó operáját 1804 február 22-én adják elő. A ballet már nem játszik olyan nagy szerepet Wilhelmnél, mint azelőtt. Műsorának jellegét a borzalmas, de szentimentális lovagdráma és a látványos darabok, meg az opera adja meg.

Időközben gróf Pejachevich bérlete 1803-ban lejárt. A gróf, kinek 14 évi bérletideje alatt 3496 forint 20 krajcár bevétellel szemben 9356 forint 1 krajcár vesztesége volt, mely összeg a kaszinó bérletével együtt, melyet 50.000 forintért építtetett, összesen 18.466 forint 48 krajcárra rúgott, csak úgy hajlandó a bérletet továbbra is megtartani, ha a báltartási jogot évi 150 forintért kaphatja meg, vagy ha a város a kaszinót megveszi. A színházban bált rendezni úgy sem lehet.⁹⁵ Pejachevich-csel egyidőben Hinteröcker János kereskedő is folyamodik. Bérbevenné a színházat a báltartási joggal együtt 10 évre, évi 300 forintért, sőt akár új kaszinót is építtetne, ha nem sikerülne Pejachevich-csel a meg-egyezés.⁹⁶ A szegényháznak is adna a rendes járandóságon felül 50 forintot.

A kamara mégis Pejachevich mellett dönt,⁹⁷ ki mindig köz-megelégedésre vezette a színház ügyeit. Pejachevich további 10

évre bérli a színházat és a báltartási jogot, vagyis 1804 november 1-től 1814 október 31-ig.⁹⁸ A bérösszeg évi 150 forint, azonkívül köteles a gróf a 2 előadás és 1 bál jövedelmén kívül még 50 forintot juttatni a város szegényeinek.

A színházat *Weiss József és Böhm Ferenc* társigazgatók nyitják meg 1804-ben.⁹⁹ A XVIII-ik században a Rajna vidékén tűnik fel egy Böhm-féle társulat, mely 1779 óta Augsburgban, Aachenban, Cronfeldben, Kölnben, Bonnban és Frankfurtban stb. játszott s operákat, balletokat is adott.¹⁰⁰ Nincs kizárva, hogy a két Böhm között valami kapcsolat létezett. Sopronban 1805 április 17-ig játszottak, változatos, nivós darabokkal szórakoztatva a színházlátogató közönséget.¹⁰¹

A következő igazgató *Brandaeis Ferenc*, soproni születésű kiszolgált katona és lotto-díjbeszedő volt,¹⁰² kinek három évi bérlete alatt (1805—1808) elég állandó maradt a társulat. (Az első évből 14 színész 9 színésznő és 3 gyermekszereplő, a második évből 5 színész és 4 színésznő, a harmadik évből 13 színész és 8 színésznő, valamint 4 gyermekszereplő nevét ismerjük a reánk maradt színlapok és színházi zsebkönyvek révén.) Mindvégig itt maradt az Oelperl házaspár. Az első évben kiváltak Schmidt énekes, ki az Erzsébetkertben több hangversenyt is adott,¹⁰³ valamint Rothe kisasszony és Morawetzné, ki a következő évben is még Sopronban játszott. 1806-ban jött a társulathoz a Pleschke házaspár. Leányuk, Karolina, ki 1810-ben Sopronban lépett először a színpadra, később neves színésznővé küzdötte fel magát. 1820—25 közti időszakban Pesten is játszik, hol sok sikert arat. A két utolsó évben, az említettekén kívül még a Fritz és Bogner család marad Sopronban. A vezetést egyideig Frasel Félix, azelőtt laibachi színész látta el.¹⁰⁴ de 1807-ben eltávozott. Bátyja, Frasel Vilmos, ki azonos lehet a mi színigazgatónkkal (lásd 1801/2), ebben az időben Laibachban tartózkodott.

Brandaeis műsorát a fennmaradt 5 színlapból (soproni Városi levéltár), valamint Hirschfeld színész és sugó 1805/6 évi Andenkenjéből (Dr. Csatkai szíves közlése), Rohrbeck sugó 1807/8 évi Theaterjournaljából állítható össze.

A Theaternalmanachok, Theaterjournalok nagyon kedveltek voltak a XIX. század eleje óta s még a hetvenes években is találkozunk velük. Majdnem minden nagyobb város színtársulatának sugója adott ki ilyen zsebkönyvet, melyben a társulat névsorán, az előadott darabok jegyzékén kívül adomák,

elbeszélések, költemények, kisebb dramaturgiai ismertetések, színészbiográfiák foglaltak helyet. A magyar színházi zsebkönyvek ezenkívül a magyar színészet szent ügyét hangoztatják különösebben. Előfordul az is, hogy a sűgő feljegyzi az új darabokat s naplót vezet a kihívásokról, tapsokról, vendégszereplőkről, jutalomjátékosokról.

Jóformán egy zsebkönyvből sem hiányzik a sűgő, színlaposztó panasza a nehéz megélhetés miatt, fárasztó, igénytelennek látszó munkájuk mellett s azért ezen kiadványokkal igyekeztek pénzt keresni, melyek januárban és tavasszal jelentek meg.

Brandaeis műsorát a látványos darabok egyeduralma jellemzi. Első periodusában a lovagdrámák, az utóbbi időkben az opera és daljáték s mindvégig Hensler barokk csillogású tündérmeséi azok, melyek a közönség látványosság utáni sóvárgását igyekeztek kielégíteni. Az opera terén Païsiello mellett D'Alayrac „Alexis“ és „Schloss Montenero“ c. darabjai aratnak óriási sikereket, Gretrytől Raoul der Blaubart c. ujdonság kerül színre, Dittersdorfnak „Doktor und Apotheker“ című operáját adják. Mozarttól Figaro házassága kerül színre. Kedveltek Müller Vencel, Haibel, Kauer, Gallus—Mederitsch, Schuster melódiái, melyek a bécsi népszínpadok költőinek alkotásait kísérik. 1807-ben adják elő a Hensler-féle mesejátékok egyik legbájosabb és legnagyobb sikerű termékét, a Donauweibchent, még pedig két részben, Kauer zenéjével. Utána hamarosan színre kerül a Teufelsmühle am Wienerberg is, repülőszerkezetekkel, gépezetekkel, hatásos tündérapparátussal, szellemjelenésekkel. Az egyes képek tarka-barkán követik egymást; a külső hatást még fokozza a zene. Henslert azonkívül a Sonnenfest der Brahminen c. operabohózat képviseli, melyet Müller Vencel zenéje juttat sikerhez. Ugyanez áll Perinet „Lustig-Lebendig“ c. egyvelegéről. Gleichtől, ki ezt a műfajt bőségesen kiaknázza, a „Der rothe Turm in Wien“ kerül színre.

A népdráma két első műfaja, a paródia és a helyi vonatkozású bohózat szintén képviselve van: az előbbi Meisl „Othello, der Mor in Wien“-je, az utóbbi Gleich „Die Bedienten in Wien“ és Schikaneder „Tyroler Wastl“ című darabjai által. A helyi vonatkozású bohózat, bár Schikaneder után mindinkább specializálódik, Sopronban is tetszésre talál. Gewey „Der seltene Prozess“ című darabját, mely egy bécsi ügyvéd üzelmait leplezi le, nálunk is adják. A bécsi népszínpadok kedvelt rablódrámája, a Rinaldo Rinaldini, melyet Hensler három részre felhigítva Vulpius rémregényéből gyártott s melynek sikerén felbuzdulva még egynéhány

hasonlót készített, mint pl. a Fernando Fernandini, Sopronban is nagy tetszést aratott. A kilencvenes évek két színpadi nagysága, Iffland és Kotzebue, még mindig bírja velük a versenyt. Ifflandnak 11 (*Der Hausfriede, Selbstbeherrschung, Die Advokaten, Dienstpflicht, Alte und neue Welt, Elise Walberg* stb.), Kotzebue-nak még több darabját adják. (Ujdonságképen: *Die Korsen in Ungarn, Die Kreutfahrer, Das rächende Gewissen, Wirrwarr, Lohn der Wahrheit, Der Wildfang, Das Epigramm, Die beiden Klingsberg, Der Taubstumme*).

A Burgtheater írói közül Ziegler és Weissenthurn Johanna nevével találkozunk. Zieglernek darabjai közül a *Fürstengrösse* című loyális dráma és a *Machtspruch* volt különösen kedvelt. Lovagdrámát kivülről Stegmayer, Holbein, Menner szolgáltatnak. A Kotzebue-t megelőző időkből Schröder és Gemmingen, epigonjai közül Kratter darabjai (*Die Sklavin von Surinam, Der Mohrenkönig, Das Mädchen von Marienburg*) vannak műsoron. A színpad technikai fogásait jól ismerő Vogel, valamint Zschokke, Collin, Hell és Benedix egészítik ki a műsort. A társulatnak is volt két írószíne. Schmidt János énekes egy esztországi népmondát dolgozott fel Gertrud von Scharenberg című darabjában, egy lovagdráma és kolostori rémregény ízű daljátékban. Hirschfeld sugó is írt egy vígjátékot „*Der Fürst und sein Page*” címen. A bohózatokon, lovagi és tündérrjátékokon kívül még balletekben és pantomimekben is gyönyörködhetett a soproni közönség. Előadták a *Dr. Faustot* is, mely a *Faust* téma első felmerülése Sopronban és a *Judenhochzeit in Kreutz-ot*, valószínűleg helyi vonatkozásokkal.

A műsor klasszikusai Schiller és Shakespeare. Schillertől a *Turandot, Fiesko, Kabale und Liebe, Shakespeare-től a Gerechtigkeit und Rache* (Brömel átdolgozásában) kerülnek előadásra. A *König Leart* és *Macbethet* Schröder átdolgozásában adja elő Brandaeis. Marivaux-tól a *Maske für Maske* van műsoron.

A magyar színészet multja is egy újabb adattal gazdagodik: lyceumi diákok 1808 január 8-án a „*Zrini Miklós és az ő barátai*” című drámát adják elő, melyet a társulat egyik tagja alkalmazott színre.¹⁰⁵ 1807/8-ban a nemesség is tart két német műkedvelő előadást (lásd: Rohrbeck sugókönyve).

Brandaeis játékidéje alatt, 1806 januárjában Schantrock György újból pályázott játszási engedélyért. Klagenfurtban volt bérlő s elsőrangú színész- és operatársulat felett rendelkezett. Hogy ezuttal

tényleg el is jutott Sopronba, nem tudjuk,¹⁰⁶ csupán annyi ismeretes még felőle, hogy áprilisban a nagyszombati színházért folyamodik.¹⁰⁷

Brandaeis bérletidejének lejártával, 1808-ban, teljesen visszavonul a színház vezetésétől.¹⁰⁸

II. FEJEZET.

Raimund a soproni színpadon.

Brandaeis helyére *Schmidt Josefa* marburgi színigazgatónő szeretett volna jönni, hogy 16—18 tagból álló társulatával színdarabokat és operákat adjon elő 1808/1809 telén. Két színlapot is mellékel, melyek a társulat főattrakciói lehettek s egyben egész műsorának megalkotására fényt vetettek. Ezek Gleich „Heinrich der Adelsburger oder der entscheidende Gotteskampf“ című lovagdráma Müller Vencel zenéjével és Holbein „Salomons Urteil“ c. történeti drámája voltak. Utóbbihoz Quaisin szerezte a zenét.¹¹⁹ A soproni tanács továbbította kérelmét Pejachevichhoz, de nincsenek bizonyítékaink arra nézve, hogy tényleg itt is járt volna. Sokkal valószínűbb, hogy Brandaeis társulata, az igazgató távozása ellenére is tovább folytatta előadásait, az időközben visszatért, vagy talán innét el sem távozott Frasel Felix rendező vezetése alatt, mert még az utána következő, 1809/10 évben is találunk itt olyan színészeket, kik 1808-ban, tehát még Brandaeis korában jöttek Sopronba.¹¹⁰ (A Pleschke házaspár két gyermekével, Karolinával és Jánossal, Fritzné és leánya és Hampelné). Brandaeis igazgató, helyesebben mondva színházi vállalkozó örökébe *kirchensteini nemes Kirchlepszky Vencel* lépett, ki 1809/1810-ben, de lehetséges, hogy már 1808/1809-ben a soproni színház élén állott.¹¹¹

A Kirchlepszky név eléggé ismeretes a magyarországi német színtörténetben. Kirchlepszkynek hívták Ráday gróf színházi titkárát, Kassán egy Kirchlepszky főhadnagy vezetése mellett adták elő műkedvelők 1797-ben Kotzebue „Menschenhass und Reue“ című darabját.¹¹²

Kirchlepszky még az 1810/11 évre is Sopronban akart maradni Schmiedmayer Ferenc színész állítása szerint, ki e célból 200 kötetből álló színházi könyvtárát is visszahagyta nála.¹¹³

Kirchlepszky csak vállalkozó lehetett, ki a társulat vezetését viszont egy színigazgatónak engedte át. Csakis így lehetséges,

hogy 1809-ben Kunz Kristóf 1808 évi pozsonyi társulatának egy része (Gaede, Neuwerth és Raimund színészek)¹¹⁴ fuzionál a soproni Brandaeis törzsgárdával.¹¹⁵

A vezetést Kunz távollétében Frasel Felix rendező látta el. Kunz csak Kirchlepszky távozása után, 1812-ben veszi át személyesen a soproni színház irányítását.¹¹⁶

Kunz Kristóf (szül. Teschenben 1773-ban), egy mogorva, de talpig becsületes ember a katonai pályát hagyta ott, hogy színész lehessen. Eleinte különböző társulatoknál játszott, majd önállósította magát. Vándortársulatával csaknem egész Magyarországot bejárta s Győrben még a polgárjogot is megszerezte.¹¹⁷

1788, 1789 nyarán Győrben,¹¹⁸ 1789—92 telén Temesvárott,¹¹⁹ a közbeeső időben, 1790/91-ben Győrben, Nagyszombatban,¹²⁰ 1791 és 1792 nyarán Szebenben,¹²¹ 1792—95 telén,¹²² sőt talán 1796-ban is¹²³ Temesvárott játszott. 1796—1813 Pozsonyban,¹²⁴ 1809 húsvétól szeptemberig Győrben,¹²⁵ 1809/10, 1810/11, 1811/12, 1812/13, 1813/14 telén Sopronban¹²⁶ játszott.

Az 1810 év általános színtörténeti szempontból is nevezetessé vált Sopronra nézve. Ekkor lépett fel a soproni színpadon, mint kezdő színész, a későbbi drámairodalom egyik büszkesége, *Raimund* Ferdinánd, ki a cukrászműhelyből szökött meg, hogy titkos vágyának engedve, színész lehessen. Egy pár éven keresztül hiába igyekezett a bécsi színpadok valamelyikén fellépni s azért Meidlingben, Kralitschek társulatánál lép fel először 1808 január elején.¹²⁷ Bécsújhelyen, Scherzer ismert társulatánál, hova mint hősszerelmes szeretett volna bejutni, a *Genoveva* című lovagdrámában megbukik.¹²⁸ Egy vándortársulattal, talán éppen Scherzerével, Magyarországra érkezik. Raimund később, önéletrajzában így emlékezik meg a megpróbáltatás eme nehéz éveiről: „Doch diese Art von Kunstleben contrastierte zu sehr mit meinem Ideal, dass diess Art der Erfüllung des Wunsches beinahe meinen Entschluss zum Wanken gebracht hätte. Doch kam ein glücklicher Zufall mir zur Hülfe, die Durchreise des Direktor Kunz . . .”¹²⁹ Kunz Kristóf befogadja pozsonyi társulatába. A házi próbán teljes sikert arat, de a nyilvános fellépésnél Onuphrius szerepében (*Der politische Zinngiesser*) csúfosan megbukik. Egy ideig Szombathelyen, Hain színigazgatónál játszik, kinek társulata azonban 1809 elején feloszlik s Raimund Sopronba kerül Kunz társulatához. Kunz Kristóf volt az első, ki a fiatal Raimundban rejlő tehetséget felismerte s értékelni tudta. Egy napon elismerése jeléül féltve őrzött kardját ajándékozta neki, amit Raimund apró szolgálatokkal igyekezett meghálálni. Ezekhez számítottak kisebb dramaturgiai munkák és

az úgynevezett búcsú- és meghívóbeszédék, amelyekkel az előadás végén a közönség érdeklődéséért köszönetet mondtak s egyben bejelentették a másnapi darabot. Ezt a szokást 1832-ig még Bécsben is feltaláljuk, Raimund híres színész korában sem mond le róla. Raimund meghívó- és búcsúbeszédeinek legtöbbje igen naiv, de egyiktől sem lehet elvitatni bizonyos költői lendületet.¹³⁰ Az egyik soproni tartózkodásának emlékét őrzi:

„Zum letztenmal erscheinen wir in Ihrer Mitte die uns so teuer ist und ewig unvergesslich bleibt. Hier, wo Sie oft der scherzenden, der ernsten Maske Spiel so willig Aug' und Ohr' geliehen, wo Sie im Trauerspiel die weiche Seele hingegeben, im Lustspiel ganz dem Scherze sich geweiht, wo Sie nicht streng und ernst, nur nachsichtsvoll uns stets gerichtet, wenn oft die schwächre Kraft dem hohen Willen unterlag; hier stehen wir nun zum letztenmal und mit geengter Brust in diesem teuern Raum, und Worte fehlen uns, die schön den Dank beleben, den gefühlvoll unsere Herzen Ihrer Güte weihen. Zum zweitenmal (vagyis 1810/11-ben. Raimund 4 éven át 1810—1814-ig volt Kunz társulatának tagja, mely felváltva játszott Sopronban és Győrött.)¹³¹ hat uns das Schicksal nun in diese Stadt geführt und jedesmahl trat uns ein guter Geist entgegen, freundlich nahmen Sie uns auf und winkten Schutz uns zu; gesichert waren wir in Ihrer Mitte, gesichert wie im stürmefreien Port. Doch dreifach ist der Schritt der Zeit, zögernd kommt die Zukunft hergezogen, pfeilschnell ist das Jetzt entflohen, ewig still steht die Vergangenheit. Der Mime ist ein ewiger Wandergott und nirgends lässt er seine Priester weilen, und Lessings Wort: „Die Kunst sie geht nach Brot“, muss jeder sich auf seine Pforte schreiben. Auch an uns erlässt er jetzt sein Gebot, aus dem geliebten Kreise uns zu treiben. Und darum sprech' ich nun im Namen aller, die Ihre Gunst gesucht, auf mondenlang ein Lebewohl; denn wenn die Zeit sechs Monden vor sich hingerollt, so werden wieder wir des Hauses Pforten öffnen. O, möchte dieses Raumes Würde dann, sowie jetzt, die Würdigsten in unsere Mitte ziehen und eine Hoffnung, die wir lang gehegt, sich uns in glänzender Erfüllung zeigen! O möchten Sie, wenn wir mit stärker Kraft und reichem Willen wiederkehren, nie unvergnügt das Schauspielhaus verlassen! Dann ist der schönste Wunsch erreicht, dann sind wir hochbelohnt und unvergesslich bleibt uns Ihre Grossmut.“¹³²

Raimund a színművészet minden ágában nagy jártasságra tett szert. Kunz alkalmat adott neki, hogy minden szerepkörben megpróbálkozzon. Raimund egyaránt játszott drámai hőst, hősszerelmest, ifjút és aggastyánt, Harlekint és Pierrot, Kasperlt és Thaddädl, a legnagyobb sikereket mégis az intrikus és komikus öreg szerepekben aratta.¹³³ Repertoire-ja Shakespeare-től, Schillertől egészen Henslerig, Perinet-ig és Kringsteinerig, a lipótvárosi színház háziköltőig terjedt.¹³⁴

Sopronban többek között, az 1810 március 5-ről megmaradt selyemszínlap tanúsága szerint¹³⁵ Hämmerling Schlossmeister szerepében lép fel Huber és Müller zenés meseoperájában, a „Der Eiserne Mann oder die Druidenhöhle im Wienerwalde“-ban. Ezenkívül még egy másik szerepe ismeretes. A három részből álló „Das alte Weib im Schneeberge“ c. meseoperában, melynek szövegéhez Bonora írta a kísérő zenét, 1814 január 31-én mint Kasperl mulattatja a soproni közönséget.¹³⁶ Raimund Kunznak és törhetetlen akaratarejének köszönhetette, hogy eddig a fokig eljutott. Beszédmódja miatt (raccsolt) eleinte kinevették, de hibáját leküzdve, sikerült előadásban és mozdulatokban a magaválasztotta nagy burgtheateri mintaképekhez hasonlóvá lennie. Azt tartotta, hogy apaszerepekben olyan bensőséges egyszerűséggel kell játszani, mint Koch, aggastyánokat olyan megrázó erővel kell alakítani, mint Brockmann, hősszerelmest olyan tüzes beszéddel és szép mozdulatokkal kell játszani, mint Lange, a komikus öregeket pedig mint Krüger, ki a legapróbb árnyalatokat is tökéletesen kidolgozta. Az intrikus szerepekben az erőltetett mimikájú Ochsenheimer után igazodott.¹³⁷

Raimund mozdulataiban volt valami leküzdhetetlen hevedség, fejét, karját ide-oda vetette, szeméit forgatta, gyorsan beszélt. Emiatt eleinte sokan kárhoztatták, később már szándékos, kipróbált fogásnak hitték.¹³⁸

A színészpálya inasévei alatt szerezte meg Raimund a rögtönzés művészetében való jártasságot is. A színpadtól távol komoly, szinte mogorva volt, míg a festett világban csak úgy ontotta magából a jókedvet. Kedélyének és komikumának alapja mély érzésből fakadt és bizonyos fájdalmas szomorúsággal párosult. Szenvedélyes természete meggondolatlan tettekre ragadtatta, melynek gyakran súlyos következményei is voltak. (Egy elhamarkodott

ballépése miatt kellett elvennie feleségül egy hozzá méltatlan, könyvelő színésznőt, Gleich Lujzát, ki tönkretette egész életét.)

Állítólagos soproni kalandja, melyet Reiberstorffer anekdotái (7) között találunk s melyet Raimund felesége is közöl visszaemlékezéseiben,¹³⁹ még a szerencsés kimenetelűek közé tartozik. Egy szép soproni nőt szeretett volna megszöktetni, de barátja, kinek gondjaira bízta, elhídegette tőle.

Győri öngyilkossági kísérlete, melyet szerelmi csalódásában akart elkövetni, egész életére kiható súlyos betegséget, búskomorságot vont maga után s hatással volt költői munkásságára is. Rappelkopf fuldoklási jelenete (Alpenkönig III. felv. 26. jelenet) és Raimund küzködése között a jeges Duna vizében, honnét csak nagy nehezen tudták odasiető barátai a szerencsétlen költőt köpenyénél fogva, mely őt még fenntartotta, kimenteni, a párhuzam feltűnő.¹⁴⁰

Raimund magyarországi tartózkodásának ideje alatt szerezte meg a jártasságot a különböző drámai műfajokban és azok rendezésében. A lokális bohózatot, az érzelmes vígjátékot és lovagjátékot Kunznál ismerte meg közelebbről. Költői világát ezek és itt alakították ki, az irányt ezek adták meg neki, később csak egyes motívumok járultak hozzá. A Magyarországon szerzett benyomások, melyeket a hazai német kultúra közvetítésével kapott, teljesen egybeolvadtak a bécsi benyomásokkal, hisz alig volt különbség köztük.¹⁴¹ Raimund e két hatás alapján írta meg a tündérvilágot elénk varázsoló bohózatait. Magyarországi emlék darabjaiban a magyar kurta-nemes alakja s egy-két¹⁴² magyar kiszólás is.

1823-ból való első költői kísérlete, egy mese feldolgozása: „Der Barometermacher auf der Zauberinsel“. (Sopronban először 1825 I. 3-án adták.) A darab nagy sikerén felbátorodva írja meg egymásután legszebb tündéries játékeit „Der Diamant des Geisterkönigs“ (1824; Sopronban 1840 I. 8), „Der Bauer als Millionär“ (1826; Sopronban 1829 II. 17), „Moisasurs Zauberfluch“ (1827), „Die gefesselte Phantasie“ (1828); Sopronban 1832 X. 15), „Der Alpenkönig und der Menschenfeind“ (1828; Sopronban 1833 X. 14), „Die unheilbringende Krone“ (1829) és „Der Verschwender“-t (1834; Sopronban 1839 XI. 14.). Raimund kultusza a bécsi külvárosi színpadokról csap át Magyarországra a 30-as években s tart egészen addig, míg Nestroy sikamlós darabjai háttérbe nem szorítják.

Darabjai röviddel a bécsi bemutató után Pesten is színrekerülnek¹⁴³ s ebben részben megelőzik Sopront, mely a későbbi időkben a vidéki színpadok nivójára süllyed s nem tud többé lépést tartani a fővárosi színésszel. De a Bécsből közvetlenül kiinduló hatásnak soha nem tudott ellenállni.

Lássuk most már Raimund közvetlen színiiskoláját! Kunz soproni műsora (1813 évi előzetes jelentés alapján) meglepő haladást mutat az előző évekkel szemben. Legfőképp az opera és daljáték vezet, a vígjátékok mellett a középfajú dráma és a tragédia száma elenyészően csekély. Folytatódik a bécsi népszínpadok befolyása, de nagy szerepet kezd játszani a francia opera is, mely egy évben sem volt oly nagy számban képviselve, mint épen Kunz igazgatása alatt. Párisból jön minden új opera. Ekkor adják először a soproni színpadon Boildieu Johann von Paris-át és Cherubini kedvelt darabjai közül a Lodoiskát. Isouard Aschenbrödelje páratlan népszerűségnek örvendett, ma már nem is emlékeznek rá. A heroikus opera Spontini Vestalin-jával jelenik meg a soproni színpadon s látványos felvonulásokkal hódít. Biery egy pásztorjátékkal, a „Rosette das Hirtenmädchen“-nel szerepel. Színrekerül a most divatba jött daljáték, Fanchon das Leiermädchen is, melyhez Kotzebue szövegére Himmel berlini zeneszerző írta a kíséretet. Az opera klasszikusai közül Mozart a legkedvesebb. Don Juan és az akkoriban nagyon kedvelt Grosmut des Titus Kunz műsorán is szerepel.

A bécsi karmesterek szerzeményei közül Gyrowetz Gespenstjét adják és a pesti Rondellaszínház nagysikerű újdonságát, az Augenarztot. Mellettük foglal helyet Winter „Maria von Montalban“ és Weigl „Die Uniform“ c. operája. Legnépszerűbbek Müller Vencel melódiái, amelyek Huber és Hensler elavulhatatlan tündérbohózatait (Der eiserne Mann; Der Alte überall und nirgends I. und II. Teil, Der unruhige Wanderer I. u. II. Teil) és Perinet tréfáit (Aschenschlägel, Die Belagerung von Ipsilon) kísérik. Schikaneder Waldmännerjét a cenzura betiltja,¹⁴⁴ de a Königssohn aus Ithaka továbbra is műsoron marad. Wranitzky az Oberon-nal, Gallus és Rössler 1-1 operával vannak képviselve.

A műsor hátralévő részének zöme, a klasszikusoktól és néhány újdonságtól eltekintve, a régi képet nyújtja.

Kurländer vezet egyszerre kilenc darabjával. A letűnő nemzedékből Kratter, Stegmayer, utódaik közül Ziegler, Weissenthurn, Castelli és Clauren szolgáltatták az új műsordarabokat.

Körnertől két ujdonságot hoz Kunz 1813.-i műsora, a Zrinyit és a Nachtwächtert. Egyik bemutató Halm Griseldis-e, a drámai színésznők egyik leghatásosabb szerepével.

A francia divatos vaudeville, a párisi boulevard színházak szülötte, hozzánk is elérkezett. C. Blum a leghírhedtebb átdolgozók egyike, Die beiden Briten auf Malabar-ral képviseli ezt az új műfajt.

A műsor klasszikusai Shakespeare és Goethe. A Götz von Berlichingent Grüner által daljátékká átigazítva, mint lovagdrámát hozzák színre. „Dr. Faust, Erfinder der Buchdruckerkunst“ címen egy ismeretlen szerző művét adják. Shakespeare Macbeth-jét Gallus zenéjével hallja a soproni közönség. A Windsori víg nőket Stegmayer gyúrja át Die Weiber in Wien című bécsi külvárosi bohózzattá. Ezenkívül még a IV. Henrik van színen.

A cenzurával Kunznak is meggyűlt a baja. Kotzebue betiltott darabját, a Kreutzfahrert kétszer is előadta, sőt rögtönöztek is a színpadon. Nagy botrány kerekedett, bár Pejachevich és több vármegyei úr is bizonyították, hogy az 1811 december 30.-i és az 1812 január 4.-i előadásban nem volt semmi kivetni való s különben is Kunz a második előadás alkalmával kihagyta azt a jelenetet, mikor Emma az oltár előtt szüzességi fogadalmat tesz. Kunz azzal védekezik, hogy Bécsben is előadták, csak hogy „Die Deutschen vor Nicea“ és „Emma von Falkenstein oder die Belagerung von Nicea“ cím alatt. A darab előadását végül is betiltják s Kunzot a cenzori rendeletek szigorú betartására utasítják.¹⁴⁵ Hasonló esetek miatt Pozsonyban¹⁴⁶ és Győrben¹⁴⁷ is megbüntették, hol eleinte közmegelegedésre játszott, de azután elbízta magát s rögtönzéssel kísérletezett. Mindezek ellenére nem tételezhető fel, hogy az 1811 február 11-iki színlap, amely szerint Perinet „Das neue Sonntagskind“ című darabját, a férfi és női szereplők felcserélésével adták¹⁴⁸ és az 1811 február 25.-ről fennmaradt színlap, melyet Castelli bécsi színházi lapja, a Thalia megbotránkozva közöl 1811 március 20.-i (N° 23) számában, Kunztól származtak volna.

Ez utóbbinál a szereplők sem ugyanazok, mint akiket 1814-ben találunk Kunz társulatánál, bár a társulat összetétele változhatott. Raimund nevét is hiába keressük. Helyette egy ismert névvel találkozunk, Scherzerével, ki a darabban egy lovagot ábrázol. Scherzerünk valószínűleg azonos Scherzer Ferenc igazgatóval, ki tudvalevőleg katonaszerepekben lépett fel s ha ez igaz, akkor az ő tár-

sulata volt az, mely a Totenschatz um Mitternacht oder der Bewohner der Ruine am Neusiedlersee“ című „ein neues, hier noch nie gesehenes, noch im Manuscript mit kralawatscheten und Schink-
 leten Buchstaben geschriebenes in der Krisis von Bauchzwicken erzeugtes . . . mit dem Faschingmontags Krapfen in Schmalz gebackenes romantisch-komisches Volksmärchen“-t Frankenstein Fülöp vezetése mellett Waidner színész jutalomjátékaiként előadta. Waidner, Thaddädl szerepében, korgó gyomrára való hivatkozással a következő durva tréfákkal csalogatja színházba a közönséget: „Ich bin der Oberbeck der heutigen Gwiss in lauter Butter ausgebackenen Gschicht, den Taig hab ich zwar nicht gemacht, aber eingeschoffen hab ich dick und dünn . . .“ A társulat ideiglenes vezetője, Frankenstein Fülöp, Matolay sűgöt jelöli meg ezen farsangi hangulatú színlapok szerzőjeként.¹⁴⁹ Bár azt Kunz is megcselekedte, hogy 1799-ben Pozsonyban Nepomuki Jánost, mint Kasperlt léptette fel a színpadon,¹⁵⁰ ennyire még sem sülyedhetett. Sőt azon volt, hogy a jó ízlést terjessze,¹⁵¹ ezt szolgálta elsősorban választékos műsora, mely fejlett ízlésről, előrehaladottságról tesz tanuságot.

Ami most már Kunz előadásainak színvonalát illeti, az nem igen haladhatta meg az átlagot. Az opera, Bäuerle kritikus szemében csak középszerűnek tetszett, Schikanedernén, az első énekesnőn és Raab bassistán kívül a többi nem is jöhetett számításba.¹⁵²

A kiállítás sem lehetett valami fényes, Bäuerle színházi lapjának győri tudósítója panaszkodik is a gyenge díszlet miatt.¹⁵³

Raimund, próbaévein túlesve, nem is marad soká a társulat kötelékében, Kindler nevű barátja ajánlására Gleich, a bécsi józsefvárosi színház művészi vezetője 1814-ben szerződteti a színházhoz. Raimund 1814 április 13-án lép fel először Bécsben, a „Pachter Feldkümmels Hochzeitstag“-ban. Kívánságára komoly szerepeket bíznak rá, de mint komikus nyeri meg a közönség tetszését (Prinz Schnudi, dr. Kramperl, Hausmeister a „Neusonntagskind“-ben, Staberl a „Bürger in Wien“-ben).

1817-ben átmegy a Leopoldstädter Theaterhoz, melynek 1828 óta a vezetését is átveszi.¹⁵⁴ Irigyei miatt egy időre Németországba megy művészi körútra s mikor visszatér, osztatlan dicsőség fogadja. Életét csak Gleich Lujza s állandó búskomorsága keseríti meg, melynek folyamánként egy örültségi rohamában önkéntesleg vet

véget életének, szép pályafutásának, melynek szerény alapjait Kunznál vetette meg.

Kunz volt az első soproni színigazgató, aki huzamosabb ideig játszott felváltva Győrben és Sopronban.¹⁵⁵ Állandó tradítiót azonban neki sem sikerült megeremtenie. Csak évek múlva, 1821-ben szeretné a soproni tanács hivatalosan is egyesíteni a két város színügyét olyan módon, hogy a német társulat Sopronban ősszel és télen, a nyári hónapokban Győrött játsszék. Győr városa, 1821 június 13-iki átiratában hajlandó is lett volna 1822-re az egyességet megkötni, de az csak jóval később, 1886-ban jön létre olyan formán, hogy az október—december és január—márciusi időszakokban felváltva játszanak Sopronban és Győrött.¹⁵⁶

Időközben gróf Pejachevich bérlete 1814 október 31-én lejárt. A gróf 1813 február 10-én felajánlja a városnak megvételre a kaszinóját és kijelenti, hogy a színház bérletét csak árverés nélkül hajlandó megtartani. A helyszíni szemle alkalmával a színházat is megtekintik s egyuttal felvetik egy új színház építésének tervét is, melynek gondolata már 1811-ben is felmerül egy új bálterem építésével kapcsolatban.¹⁵⁷ Most is az a panasz, hogy a színház a város szükségleteihez képest kicsi. A nevezetesebb előadások alkalmával az emberek nagy része nem kap jegyet, de a bevétel így is kevés, aminek következményeképpen rendes társulatot sem lehet fenntartani. A korszellem előrehaladottsága is új, nagyobb színházat kíván. Legjobb volna a régi épületet eladni s megfelelő helyen, esetleg a kaszinókertben, egy szebbet építeni.¹⁵⁸ Az új színház tervét ezuttal ismét elejtik, ellenben komoly tárgyalások indulnak meg egy új kaszinó felépítése ügyében, mert a város sokalja a 60.000 forintot, amit Pejachevich kér. Már a tervek is készen vannak,¹⁵⁹ mikor a kamara mégis Pejachevich ajánlata mellett dönt, illetve szeretné, ha Pejachevich bérelné a színház és báltartási jogot három, vagy legalább egy évre.¹⁶⁰ Pejachevich azonban, öregsége és betegeskedése miatt nem fogadhatja el az ajánlatot s így nem marad más hátra, mint a kaszinót 60.000 forintért, évi 3600 forint törlesztés mellett megvenni, különben a gróf befalaztatja azt a magánátjárót, amelyet a bel- és külváros között a színház megközelítésére nyitott.¹⁶¹ A színház 1814 július 15-én a város tulajdonába megy vissza,¹⁶² a kaszinót Pejachevich halála után (1815 ápr. 1.) fia, Pejachevich Vince adja át a városnak 1815 október 28-án.¹⁶³

Pejachevich visszavonulásával, illetve halálával a soproni színház legragyogóbb korszaka fejeződött be. Az évek hosszú során át tartó egyöntetű vezetés irányt szabott a soproni német színészet fejlődésének; a társulatok állandósultak s ezzel párhuzamosan a műsor jellege is, melynek színvonalát a külső kiállítás kiállítás fénye csak még jobban emelte. Pejachevich halála után nem akadt főúri bérlő, ki örökét átvéve, a szűk, lassankint elavult színházat új fénnel vonja be s egy emberélet munkásságát, vagyonát áldozza reá. Ha jön is még egy-egy jobb társulat Sopronba, tagadhatatlan a lassú, alig észrevehető hanyatlás, mely először a külső kiállítás terén indul meg.

III. FEJEZET.

A színház városi kezelésben. (1815—1828-ig.)

A város Pejachevich hosszú, 26 éves bérletének lejártá után a színház és báltartási jogot különválasztva adta bérbe.

Kunz Kristóf örökebe 1814/15-ben *Hoch Lipót* bécsújhelyi színigazgató lépett, ki elsőrangú operai és drámai együttest hozott magával.¹⁶⁴ Még mielőtt a színházba beköltözött volna, a várostól a színház nézőterének megnagyobbítását eszközölte ki. A földszinti körfalat, mely az ülőhelyeket az állóhelytől elválasztotta, elvették s ezzel 50—60 ember számára nyertek helyet.¹⁶⁵ A francia háborúk okozta nehéz gazdasági viszonyok miatt a helyáratokat is felemelték.¹⁶⁶

Pejachevichnél	Hochnál
I. emeleti páholy 16 előadásra . . . . . 12 forint	. . . . . 16 forint
II. „ „ 16 előadásra . . . . . 10 „	. . . . . 14 „
I. oszt. földszint (Parterre noble) . . . . . —20 kr.	. . . . . —30 kr.
II. „ „ . . . . . —12 kr.	. . . . . —20 „
karzat . . . . . —07 kr.	. . . . . —07 „

Hoch Lipót az előadásokat 1814 október elsején Weissenhurn Johannának „Die beschämte Eifersucht“ c. darabjával kezdte meg.

Társulata a kiválóbbak közé tartozott; azokban a városokban ahol később megfordul, (Pozsony, Olmütz, Baden) a legnagyobb elismeréssel szólnak róla.¹⁶⁷ Sopronba 11 színész és 7 színésznővel érkezett. Köztük volt a Karmasini (Carmasini) család, Saal (talán a későbbi híres basszista)¹⁶⁸ és Wilhelmi, minden valószínűség szerint a bécsi Hoftheater később jeles tagja.¹⁶⁹

Hoch Lipót műsora¹⁷⁰ Kunz Kristóféval szemben nem mutat haladást, hanem a XVIII. század vége éled újra benne. Zömét újból a drámai előadások alkotják. A polgári- és a katonadráma mellett Kotzebue a korlátlan úr, ki egymaga huszonöt darabbal szerepel. Daljátékká átirrt darabjai közt újabbak: Das zugemachte Fenster, Das Gespenst, Der Samtrock, Gyrowetz zenéjével; Feodorát Seyfried zenésítette meg. Ugyancsak Kotzebuetől való a Herr Rochus Pumpnickelből plagizált Pachter Feldkümmel, valamint Die deutschen Kleinstädter és Der Russe in Deutschland c. újdonságok. Iffland, Weissenthurn és Ziegler is eléggé kedveltek. A bécsi lokális vígjátékot Schikaneder hosszúéletű Tyroler Wastl-ja, Geweytől a Seltene Prozess s a tehetséges Kringsteiner (Grünstein) Zwirnhändler aus Oberösterreich c. bohózata képviseli. Stegmayer az elkoptatott Thaddädl helyébe új vígjátéki alakot teremt Rochus Pumpnickel szerepében.

A tündérbohózatban Hensler és Perinet jól ismert darabjai: a Donauweibchen (zenéje Kauertól), a Teufelsmühle am Wienerberge, Der Alte überall und nirgends és az Aschenschlägel (ez utóbbi három Müller zenéjével) uralkodnak.

Nagy sikerük van az aktuális daraboknak és hazafias tablóknak, mint például Die Rückfahrt des Kaisers nach Wien, Die Alliierten in Frankreich, Die Befreiung von Moskau, Der Schutzgeist Oberösterreichs, melyek nem kívánnak nagy tanulmányt, a főszerepet a görögtűz és egyéb látványosság játsza, úgy hogy a színpad néha valóságos csatatérre változik át. A letűnő nemzedékből Kratter, Jünger, Vogel, Castelli vannak képviselve. Körner Tonija Sopronban most kerül először színre. Az opera terén, a bécsi Müller Vencel és Kauer mellett, a francia opera van képviselve, de csak régebbi formájában; Cherubini-től a Wasserträger von Paris, Boildieutől Johann von Paris, Méhul-tól der Schatzgräber kerül előadásra. A klasszikusok közül Schiller Räuberja és Lessing Emilia Galottija van műsoron.

Sok újdonság tehát nem került színre, a műsor nagyjából a régi képet mutatja, de mégis azt látjuk, hogy Hoch az előadásra kerülő darabokat gondosan megválogatta. Az előadások színvonalah a későbbi években felmutatott szép eredményeket elérte, a legjobbak közé tartozhatott.

Hiába volt mégis Hoch minden igyekezete, a kis színház jövedelme nem fedezte az 1215 forintnyi évi bérösszeget, amely

hatalatlanul magas volt, az előző bérlőnek, gróf Pejachevichnek fizetett 4—500 forintos évi bér mellett. Folyamodására a kamara elenged neki egy negyedévi bért (303 frt. 30 kr.), de ő a másik negyedét sem tudja előteremteni, azért egy 400 forint értékű aranyláncot helyez a városnál letétbe,¹⁷¹ melyet azután 1815 őszén vált ki. Hoch, miután a közönség ízlését kiismerte, a következő évre is szeretett volna itt maradni, de hiába folyamodik Kismartonból, a tanács nem akarja olyannak bérbeadni a színházat, aki nem tudott időben fizetni.¹⁷² Kassára is pályázik, de az eredmény ismeretlen.¹⁷³

1815/16-ban Hoch Lipóton kívül négyen is versenyeznek, hogy a színház bérletét megkaphassák: Bratsch József passauai,¹⁷⁴ Berndt Fülöp pancsovai,¹⁷⁵ Kübler János Ferdinánd győri és Siege József bécsi¹⁷⁶ színigazgatók. A bérletet évi 500 forintért¹⁷⁷ *Kübler János Ferdinánd* kapja meg, ki 1814-ben és 1815 júniusáig Győrben, közben Komáromban játszott,¹⁷⁸ azután Pápára ment és 1815 szeptember 20-án érkezett Sopronba.

Első kérelme arra irányul, hogy a francia háborúk okozta drágaság miatt már amúgy is felemelt helyárakat újból emelhesse, hogy ilymódon meneküljön meg az „anyagi összeroppanás félelmes örvényétől.”¹⁷⁹ Tizenöt tagu társulatának heti 4 forint pótlékot kénytelen adni a nehéz megélhetés miatt.¹⁸⁰

Kübler János, mikor Sopronba jött, már 31 éve vezette saját társulatát, mellyel a legújabb operákat, színműveket, tragédiákat, vígjátékokat s néha balletokat adott elő.¹⁸¹ Szép díszletek és gazdag ruhatár felett is rendelkezett, amivel kevés vándorigazgató dicsekedhetett. Talpraesett, ügyes és felvilágosodott ember volt, ki mindig iparkodott a korszellemmel lépést tartani.¹⁸²

Közelebbit, soproni működését illetőleg, sajnos nem tudunk. Az egyetlen színlap, melyet kérvényéhez mellékel s mely társulatának névsorát is tartalmazta, elkallódott.¹⁸³ — Kübler neve a külföld előtt is ismeretes volt, a gothai színházi zsebkönyv is említi, hogy 1796-ban egy társulat Kübler vezetése alatt svéd Pomerániában és Mecklenburgban játszott.

Kübler a következő évre is kérte a színházat, bár kérvényében szerényen megjegyzi, hogy különösebb érdemeket nem tud felmutatni. A bérletet mégsem ő, hanem a Bécsben,¹⁸⁴ majd Varasdon¹⁸⁵ játszó *Hoch Lipót* kapja meg újból, évi 700 forintért.¹⁸⁶

Hoch Lipót 1816/17 évi társulatából tizennégy színészének nevét ismerjük¹⁸⁷ (9 férfi, 5 nő). Maga Hoch katonaszerepekben

lépett fel. Elsőrendű erői lehettek, hiszen a társulat fenntartása heti 316 forintjába került,¹⁸⁸ ami a pár év leforgása alatt majdnem kétszeresére emelt helyárák ellenére is óriási kiadást jelentett számára.

Bérletidejének lejárta előtt, eddigi érdemeire hivatkozva, újból, még pedig három évre kérte a színházat. A közönség érdekeit mindenkor a legnagyobb készséggel szolgálta, tehetségéhez mértén a haza oltárán is áldozott, amidőn a bécsi hadirokkantak számára egy előadás tiszta jövedelmét, 100 forint 50 krajcárt engedett át.¹⁸⁹ A tanács is egy állandó társulat mellett dönt s mivel Hoché kifogástalan, ő marad továbbra is, illetve két éven át (1817/18, 1818/19)¹⁹⁰ a soproni színház bérlője. (1818-ban Mayer Károly komáromi igazgató és Castjanek Antal pozsony—badeni színházi gépész és festő is pályáztak). Hoch társulata a közbeeső nyarat Meidlingben töltötte,¹⁹¹ melynek kötelékébe tartozott a Leopoldstädter Theater későbbi nagy művésznője, Krones Therese¹⁹² is (szül. 1801-ben Sziléziában, megh. Bécsben 1830-ban). Magyarországra atyjával került, ki vándorszínigazgató volt. Krones Teréz már gyermekkorában fellépett Olmütz, Brünn, Laibach, Grác, Zágráb és Temesvár színpadán. Sopronban két éven át játszik, három évre rá, 1821-ben, már a Leopoldstädter Theater szerződöttetett művésznője, hol Evakathel szerepében lép fel először. Kiváló tehetségével sikerül két nagy vetélytársát, Raimundnét és Kupfer kisasszonyt túlszárnyalnia. Egy időre ugyan kénytelen a színpadtól távolmaradni, a visszatérés azonban újabb diadalokat jelent számára. Legjobb szerepei közé „Herr Joseph und Frau Waberl“ Frau Springerlje tartozott, melyet az ő játéka emelt kasszadarabbá. A Fisperl tündérbohózatban utólérhetetlenül játszott s a „Bauer als Millionär“ Jugendja is legjobb alakításai közé tartozott. Előadásában, minden pajzánsága ellenére sem volt túlzás. Maga is írt néhány darabot. Közülük a Sylphide-t Sopronban is előadták. Krones Teréz népszerűségét az is bizonyítja, hogy Hafner „Therese Krones“ címen egy életképet írt róla ének és táncbetétekkel.¹⁹³ Soproni szerepei közül Lidwina-t (Gleich-nek Zerstörung des Hungerturmes in Felsenthal c. darabjában)¹⁹⁴ és Bäuerle Tankréd-paródiájának Amenaide-ját ismerjük.¹⁹⁵ A Krones családot Sopronban Theresen kívül még két férfitag képviselte.¹⁹⁶

Hoch Lipót műsora¹⁹⁷ ezuttal is a legjobbak közé tartozhatott. A drámában Kotzebue az irányadó, a fennmaradt színlap egyszerre (1816 okt. 1.) két darabját hozza. Gleich egy ujdonsággal szerepel

„Die Zerstörung des Hungertürmes in Felsenthal“ c. darabjával, melyet 1817 december 29-én adnak elő. Operai újdonságról egyről tudunk, 1819 márciusában felemelt helyárák mellett a fényes kiállítású Tankred, Bäuerle Rossini parodiája kerül színre.¹⁹⁸ Valószínű, hogy ugyanakkor a Tancredet is előadták.

A következő 1819/20 évre Hoch társulatának két éven át érdemes tagja, *Friese David*, illetve *Kuno*, nyeri el a bérletet egykori principálisával szemben.¹⁹⁹

Nagy társulatot szervezett, kilenc színész s ugyanannyi színésznő tartozott a kötelékébe. Krones Terézt is szerződte, de az Küstler Klárával együtt megszegi a szerződést.²⁰⁰

A színpad főkéssége Karner kisasszony volt, ki a naiva szerepekben minden művészi követelménynek megfelelt. Kivüle Hilmerné volt még nagyon jó.²⁰¹

Az új díszletekkel és majdnem teljesen új ruhatárral felszerelt színház 1819 okt. 3-án nyílt meg „Salomons Urteil“ előadásával.

Kuno műsora²⁰² meglepő gazdagodást jelent a klasszikusok a soproni színpad számára. Schiller Wilhelm Tellje és a Maria Stuart ekkor kerülnek először színre. A spanyol irodalom nagynevű írói is most jutnak először szóhoz s ettől az időtől kezdve állandóan műsoron maradnak. Calderonnak „Das Leben ein Traum“ c. darabja Schreyvogelnek a Burgtheater számára készített átdolgozásában jelenik meg, akárcsak Moreto Donna Diana-ja.

Shakespeare-től Hamletet adják. Grillparzer Ahnfrau- és Sappho drámáinak színrehozásában Sopron nem sokkal maradt el a bécsi bemutató mögött. Az Ahnfrau 1817 januárjában, a Sappho 1818 áprilisában kerül színre.

Az elmaradhatatlan lovag- és rablódrámaírók mellett kimagasló alak Kotzebue, kinek 11 darabja van műsoron. Schikaneder, Zschokke, Stegmayer, Castelli, Weissenthurn, Rambach—Joseffy egy-egy darabban szerepelnek.

Operát keveset találunk, de azért a legkedveltebbeket Cherubini Wasserträgerjét, Quaisin Salomons Urteil-jét Kuno is előadta. A pesti Tuczecktól a nagysikerű Lanassa és Kunz von Kauffungen, a tehetséges Weigl-től a Schweizerfamilie, Gyrowetz-től Agnes Sorel van műsoron. Kotzebue „Der Gefangene“ c. darabja Della Maria zenéjével kerül színre.

A műsor mutatja, hogy Kunó művészi ambícióval, nagy ügybuzgalommal s kellő színpadi ismerettel fogott a színház vezeté-

séhez. A tényleges eredményeket, sajnos, nem ismerjük, csupán azt tudjuk róla, hogy a következő évre (1820/21), bár pályázott, a színházat mégsem ő, hanem *Bubenhofen József* kapta bérbe.²⁰³ Bubenhofen előadásait 1820 tavaszán azonnal meg is kezdte s június 5-én bizonyítványt kap a színház eddigi jól vezetett igazgatásáért.²⁰⁴ A nyári hónapokat valószínűleg Győrben töltötte, mert a további évek folyamán (1821—1825-ig)²⁰⁵ is ott találjuk.

1820 tavaszán *Kilényi Dániel* társulatával először jut el a hivatásos magyar színészet Sopronba. A tagok közt találjuk a magyar színészet egyik főbűszkeségét: Dérynét és a kiváló Szentpéterit. Április havában Mátyás királyt, A tatárok Magyarországon-t és Gróf Benyovszky-t adták elő nagy siker mellett („mit grosser Pracht, Anstand und Präcision“),²⁰⁶ júliusban s augusztus elején újra tartanak néhány előadást,²⁰⁷ így jul. 28-án Kotzebue *Bak özét* adják elő. Déryné, ki ezenkívül egy „Musikalis Mindennemű“-ben énekelt még (aug. 1.), ezuttal báró Völgyiné szerepében lépett fel s „most is különös figyelmet és betsülést érdemelt.“ Szentpéteri Deres szerepében „olgy tökéletesen jádszott, mint tsak kellett s lehetett.“ De nemcsak ők, hanem „mindnyájan tisztelet és betsület tapsot érdemelnek.“ Épen ezért a Magyar Kurir soproni levelezője csodálkozva kérdi, hogy mikép lehet az, hogy a szép iránt lelkesülő soproniak közül alig 50—60 volt jelen Kilényiek július 28-iki és augusztus 1-i előadásán.²⁰⁸

Kilényi műsora a magyar és német színészet kölcsönhatására is jellemző. A műsor ebben az időben úgy szólván közös, mert a magyar ugyanazt igyekezett nyújtani, mint német versenytársa. Először a magyar tárgyú darabokat (Gróf Benyovszky, Mátyás király) veszi át a némettől, mert ezeknek van a legnagyobb vonzóerejük, azután a német színház kasszadarabjait fordítják le. Végül irodalmi hatások is érvényesülnek.

1820 őszén Bubenhofen visszaérkezik nyári állomáshelyéről. A soproni tanács nagyon meglehett elégedve működésével, mert a következő 6 évre, vagyis 1821—27-ig a színházat ismét Bubenhofen kapja meg, azzal a feltétellel, hogy ruhatárának és operai repertoirejének visszamaradt részét szintén elhozatja s jó társulatot szervez.²⁰⁹

A Wiener Allgemeine Theaterzeitung így ír róla: „Die Provinzialstädte Oedenburg und Raab werden sich nun wieder eines ordentlichen Theaters erfreuen können. Der seit 25 Jahren als

rechtlicher thatiger Schauspieldirektor bekannte Bubenhofen hat die Leitung bey der Bühnen übernommen und wird am Theresientage (15 Okt.) dieses Jahrs (1821) mit dem Leben ein Traum von West beginnen. Er hat für Provinzial Bühnen eine recht wackere Gesellschaft engagirt.“²¹⁰

Bubenhofen társulatának tagjait az 1822/23 évből (9 színész, 3 színésznő)²¹¹ és az 1823/24 évből (11 férfi, 4 nő)²¹² részben, az 1824/25 évből teljes számban (12 színész, 6 színésznő) ismerjük.

1824-ben Reitzenberg, illetve Reitzenstein, egy sajtósági, szinte groteszk színész játszik rövid ideig a társulatnál. A katonai pályára készült s elsőrangú nevelésben részesült. 1811-ben lemondott tiszti rangjáról s a prágai színház kötelékébe lépett, hol Karl Moor, Hamlet és Balduin von Eichenhorst (Kreutfahrer) szerepében lépett fel. Rendkívül megkedveltette magát, de folytonos iszákossága miatt nem maradhatott Prágában. Ettől fogva egyik társulattól a másikhoz vetődött, bolondos ötletei a direktorok rémivé avatták. Sopronban sem volt maradása.²¹³

Linden, ki éveken át maradt Sopronban, elsőrangú volt, mint hősszerelmes. Pesten és Pozsonyban is szép nevet szerzett magának.²¹⁴ A közönség kedvencei közé tartozott a tehetséges Gottsmann is,²¹⁵ Az ifjabb Willi az intrikus szerepekben állta meg sikerrel a helyét.²¹⁶ Novemberben a Krones házaspár is fellépett, de vendégszereplésüket nem követte szerződés.

Bubenhofen műsora²¹⁷ Béccsel iparkodott lépést tartani. A drámát a Burgtheater hamarosan feledésbe ment szerzői és Kotzebue szolgáltatják, kinek Belas Flucht c. magyar tárgyú darabja, melyet a pesti új színház megnyitására írt,²¹⁸ Sopronban most kerül először színre. Kotzebue mellett Bäuerlétől, a bécsi népszínpad második író nemzedékének első képviselőjétől telik ki a legtöbb újdonság. A Die Bürger in Wien-ben fellépő esernyőcsináló Staberl lesz a lokalkomikusok leghálásabb szerepe, egyik folytatást a másik után ragasztják hozzá. Nagy sikereket ért el a Fiaker als Marquis c. műve is.

Újdonságot Kratter, Jünger, Weissenturn, Vogel, Clauren és Holbein szolgáltatnak. Ez utóbbi az Alpenrösleinnel és Fridolin oder Der Gang nach dem Eisenhammer c. rémdrámáival szerepel. Houwald (Der Leuchtturm) és Cuno rémdrámái, Rosenau fércműve, a Scüs, Mond und Pagat mellett főleg a melodráma játszik nagy szerepet. A párisi boulevard színházaknak ez a szo-

ciális tendenciájú, korszerű problémákkal foglalkozó, hatásvadászó terméke nálunk is hamar otthonra talált. Pixérécourt enemű darabjait (Emmy Teels, *Der Hund des Aubry*) Castelli bécsi szindarabgyártó műhelye ülteti át hozzánk. Hell is szorgalmasan fordít. Der unschuldige muss viel leiden és Der Todeswurf oder die beiden Sergeanten c. darabjai indítják meg fordításainak sorozatát. Kotzebue: Julius, der Graf von Solar c. darabja óta félelmesen elszaporodott néma főszerepekhez Told szállít egy újabbat. Das Mädchen ohne Zunge címmel.

A Hund des Aubry nem az egyetlen állatkomédia, mely színrekerült, mellette Gläsernek *Der Bär und das Kind* c. gyártmányában is gyönyörködhetett a soproni közönség.

Legnagyobb népszerűségnek mégis a bécsi bohózat örvend. MüllerVencel most Bäuerle paródiáit és Meisl karikatúráit zenésíti meg. Színen van Hensler régi tündérbohózata, Die Teufelsmühle is. Gleich bohózatait Müller, Drechsler és Roser zenéje kíséri. A meseoperát Plötz: Der verwunschene Prinzje és Schuster-Bonor Das alte Weib im Schneeberg-je képviselik.

Sopronban az első Raimund darabot, Der Barometermacher auf der Zauberinselt, Bubenhofen hozza színre 1825-ben, melynek előadásával a soproni színház egy évvel előzte meg Pestet.

A tehetséges pesti zeneszerzőnek, Urbany-nak Die Galeeren-sklaven c. darabja egészíti ki Bubenhofen műsorát.

Bubenhofen 1825-ben váratlanul bekövetkezett halála majdnem véget vetett a szépen induló fejlődésnek. Halálát mindenki nagyon fájlalta, az Allgemeine Theaterzeitung tudósítója, a vidéki színigazgatók egyik legkiválóbb képviselőjének tartotta, ki becsületes gondolkodásmódjával, szorgalmával mindenütt ki tudta vívni a közönség szeretetét.²¹⁹

Az árván maradt színház vezetését özv. Hold Elise, Bubenhofen igazgatótársa vette át. Hoch Lipót badeni igazgató is ajánlkozott,²²⁰ de a nemesség és színházbarátok ajánlatára egy évre mégis özv. Holdnénak hagyják meg a bérletet. A vezetést a társulatnál 3 éve működő Willi Mihály rendező vállalta el.²²¹

Bár Hold Elise ezen egy év alatt a közönség teljes megelégedését vívta ki, a tanács mégis férfikézben szeretne volna látni a színügyet. Választása Hoch Lipót badeni színigazgatóra esett, ki egyúttal a bécsújhelyi színházat is vezette.²²² Hoch mégis lemondott Hold Elise javára, ki győri szerződését is felújította már s

így 180 forint (Conv. Münze) bér mellett további egy esztendőre (1826/27) Holdné marad a soproni színház bérletének birtokában.²²³ A művészi vezetést Willi Mihály és Hold, valódi nevén Haltinger Agoston vették át.²²⁴ Kuno is pályázott, de csak 120 forintot ígért.²²⁵

1827-ben a régi bérlőn kívül Weidmann Károly, gróf Pálffy wiedenai színházának színésze, azonkívül Wittich Károly Sankt Pölten-i és Hoch Lipót badeni és bécsújhelyi színigazgatók is pályáztak. A bérletet az 1827/28 évre *Hoch Lipót* kapta meg 300 forint bérösszeg lefizetése mellett.²²⁶ Ebben az évben biztosítás céljából a színházat is megbecsültették s kitűnt, hogy 4713 forint az értéke. A berendezés utáni átalakítások alapján a két emeleten 28 páholy és a karzat; a földszinten 20 padsor és az állóhely volt, összesen 550 ember számára.²²⁷

Hoch nagyszámú társulatot hozott magával (10 színész és 7 színésznő). A közönség kedvencei²²⁸ Wertheim, Winter és Rohrbeckné voltak, kiket a közönség sokszor részesített elismerő tapsban, ami akkoriban még elég ritka dolog volt. Hat estén át az egykori soproni színész, Hasenhub Antal is fellépett és a Bürgerliche Brüder, Dr. Kramperl, Rochus Pumpernickel, Das Hausgesind, Thaddädl als 30-jähriger ABC-Schütz c. darabokban aratott nagy tetszést. Egy angol matróztáncossal is gyönyörködtt a soproni publikumot.

Hoch Lipót 1827/28.-as műsora²²⁹ több újdonsággal kedveskedik a közönségnek. Schillertől (a meglevő adatok után ítélve) a Braut von Messina ekkor került először színre. A látványos lovag és rablódrámák sorában felüdülést jelent a Räuber és Goethe Götz von Berlichingje. Spanyol szerző darabja csak egy van színen: Moreto Donna Dianája.

Az újdonságok körében a melodráma foglalta el az első helyet s divatos jelszavak és koreszmék (bukott nő rehabilitása stb.) népszerűsítésével hálás közönséget szerzett magának. Az átdolgozók közül a legtöbb darabot Castelli fordító műhelye szállította. A soproni publikum általa ismeri meg a drámairodalom új vezérének, Scribe-nek Kotzebue darabjainál raffináltabb és modernebb műveit, a Gabriele-t és az Ehrgeiz in der Küche-t. Pixérécourt Emmy Teels c. darabja, De Chazet „Domestiken Streiche-je, azonkívül a Johann von Calais van még színen Castelli fordításában. A melodráma áradatát Zalhaas átdolgozása, a Heinrich von Anjou, valamint Frédéric két darabja, Der falsche Schlüssel és a szenzációs sikerű Waise und der Mörder zárja le.

Látványosságról Ziegler, Weissenthurn, Zschokke ismert rabló-drámái gondoskodnak, a bohózatot Raimund Barometermacherje, Stegmayer Till Eulenspiegel-je és a kedvelt Rochus Pumpermickel, valamint Gleich (Dr. Krampel), Pfaller (Der gelbe Mann) és Bäuerle (Untergang der Welt) paródiái szolgáltatják. Különösen a paródia örvend nagy közkedveltségnek. Alig kerül színre egy-egy nevesebb darab, már feleletül ott van rá a paródiája. Weber Freischütz-ével majdnem egyidejűleg kerül bemutatásra Carl paródiája: Staberl als Freischütz. Meisl Moisasuras Hexenspruch-ja Raimund Moisasuras Zauberspruch-ja emlékeztet. A műsort különben Kotzebue uralja, ki a divatos műfajok terén próbálkozva, áttér az ú. n. Posse művelésére. Az újabb német drámaírók közül Grillparzer Ahnfrau-ja és Houwald Das Bild c. végzettragédiája keltenek hatást és borzadályt. Kleist Kätchen von Heilbronnját, melyet meg is ismételnék, most látja először a soproni közönség.

Az opera terén Müller Vencel bécsi karmesteré a korlátlan uralom: három Hensler darabot (Die unruhige Nachbarschaft, Thaddäus der 30-jährige ABC-Schütz, Der Teufelstein in Mödlingen), Meisl „Die schwarzen Frauen“, Perinet „Lustiges Beilager“ című darabját és végül a Schusterfeierabend-et kíséri az ő zenéje. Gleich két bohózzal szerepel. A Wendelin von Höllensteint Rüger, a Menagerie in Krähwinkel-t Gläser zenésíti meg. Huber—Kauer tündérvjátéka, Das Sternenmädchen is színen van. Nagy opera csak kevés szerepel, a daljáték, mely nem kíván elsőrangú énekeseket, háttérbe szorítja. A francia opera mellett, melyet a Maurer und Schlosser-ral Auber képvisel, megjelenik vetélytársa, az olasz opera is. Rossini most kezdte meg diadalmas pályafutását a Seviliai borbélyal és az Aschenbrödel-lel. Weber Freischütz-ét is Hoch mutatja be először a soproni színpadon. Weigl Schweitzerfamilie-ja még mindig nagyon kedvelt.

A külső kiállítás fénye, mivel Hoch szép díszletek és gazdag ruhatar felett rendelkezett,²³⁰ nagyban emelte az előadások színvonalát. A különböző szerepköröket egymástól elkülönítve először nála találjuk meg, bár erre irányuló törekvéseket eddig is láttunk. Hochnál az operai személyzet már különvált a drámaítól; a bohózatokban egy külön énekesnő szerepel.²³¹

Hoch számos előadást tartott hadirokkantak és katonakórházak javára.²³² Derék magaviselete, jótekonysága és hazaszeretete

által az uralkodó legfőbb elismerését is elnyerte, amit egy sereg elismerő oklevél bizonyít.

Az előadások végeztével Hoch végleg eltávozott Sopronból, de úgy látszik, hogy társulatának egy része a nyári hónapokra is még itt maradt. Soproni polgárok gyermekei 1828 augusztus 17-én ugyanis egy Marinelli bohózatot adnak elő „Der Hausherr in der Narrengasse“ címmel,²³³ Hoch egyik színészének, Kornhäusel Tóbiásnak vezetése alatt. Hoch Lipót 1830-ban már az olmützi és badeni színházat bérlő 6-6 évre,²³⁴ ezalatt felesége 1832—1834-ig a pozsonyi színházat vezeti, majd a Josefstädter Theater vezetését veszi át.²³⁵

IV. FEJEZET.

Az utolsó évek. (1828—1841.)

Hoch távozásával a lassú hanyatlás kora kezdődik meg. A régi, elavult épületbe nem akad társulat, mely pályázott volna, úgy hogy az előbbi bérlők, *Willi és Hold*, jóformán versenytárs nélkül maradnak meg tizenhárom éven át, 1841-ig, amíg az új színház felépül, a bérlet háborítatlan birtokában.

Jóakarásban nem volt hiány, de a roskatag épületben nagyobb szabású javításokat eszközölni nem volt érdemes. A kiállítás szegénységét pedig nem lehetett egészen eltakarni sem a jó előadásokkal, sem a vendégszereplők szakadatlan sorával, még kevésbé vándormutatványosok produkcióival, kik egyre gyakrabban keresték fel Sopront.

Willi és Hold társulatába, mely felváltva játszott Győrben²³⁶ és Sopronban²³⁷ s melynek törzsgárdája még Bubenhofen idejéből került ki, mindvégig jó erők tartoztak. A bécsi Allgemeine Theaterzeitung és a Der Sammler kritikusa elismeréssel szólnak róla. A társulat legkiválóbb tagja a már említett Linden volt, ki mint első hősszerelmes mindenkit meghódított. Gottsmann veszített már előbbi közkedveltségéből, nagyobb gondja lehetne a betanulásra és jellemzésének megválasztására. Seidl komikus tehetségével kápráztatja el a nézőt, csak kár, hogy a tömeg tetszésére pályázik. Komikus apaszerepekben Wittich is megállja a helyét. Ifjabb Willi az intrikus szerepekben válik ki, bár előadása helyenkint monoton. Gläser kisasszony szorgalommal és helyes érzékkel játszik az

első drámai hősnő szerepekben; Übersetzer né gyengéd, komikus anyaszerepekben játszik sikerrel, bár az igazi szarkazmus, a méltóság és emelkedettség, mit a két szerepkör megkíván, hiányzik nála. Übersetzer és Berger kisasszonyok szorgalommal, kitartással még vihetik valamire. Übersetzer kisasszony jó hangjával²³⁸ lokális darabokban is ért már el sikereket. Katzer és Veszter Sándor, West késmárki ügyvéd fia, mindketten híres magyar táncosok,²³⁹ egyideig szintén Willi társulatánál működtek.

1833-ban Schön (első komikus) és felesége (első szerelmes), valamint Linden álltak a közkedveltség középpontjában. Peroni kisasszonyt, ki Sopronban naíva szerepekben lépett fel, a következő évre már Raimund Lipótvárosi színháza szerződtette.²⁴⁰ Wallburg szorgalma és használhatósága által tüntette ki magát.²⁴¹ Zöllner kisasszony, Zöllner Fülöpnek, az ismert nevű színigazgatónak a leánya, lokális bohózatokban énekelt (1835/36).²⁴² Maga Zöllner Fülöp, ki nagy szolgálatokat tett a kassai, pozsonyi és pesti színházak körül, két alkalommal is vendégszerepelt Sopronban.²⁴⁸

1837-ben Vogel kisasszony, a Theater an der Wien egykori tagja, a társaság lelke. Szorgalma, tehetsége szép külsővel, kellemes organummal párosult; művésziesen tudott szavalni és arcjátékával is kitűnt.²⁴⁴ Néhány vendégjáték után Tomaselli, a kiváló komikus is szerződött (1840/41).²⁴⁵ Ebben az elsőrangú színészi együttesben egyedül Modl Lajos volt az, ki nem vetette meg a hatásvadászatot. A színlap szövege, melyben a közönséget jutalomjátékára (1835 ápr. 29: „Ydor, der Wanderer aus dem Wasserreiche“)²⁴⁶ hívja meg, nagyon emlékeztet Scherzer fogásaira:

„Hohe! Gnädige! Vehrungswürdigste“

Ich habe die Ehre zu avertiren
 Und Sie höflichst zu invitiren
 Was heute wird passiren
 Ich werde dabei viel agieren,
 Sie dann dankbar charmiren
 Und hoch Sie veneriren
 Wenn Sie mich regaliren
 Und mich nicht degradiren
 Mir Ihre Huld spendiren
 Wenn ich mich wurde präsentiren
 Und von Ihnen aufmarschieren
 Vor Ihrer Nachsicht paradiren.
 Ihre Gnad dazu addiren
 Ihren Besuch nicht subtrahiren

Mit Grossmuth multipliciren
 Mit meinem Dank dann dividiren
 Dann kann ich jubiliren
 Und meine Freude produciren.
 Dafür Sie ewig honoriren.
 Sollte ich einst retournieren
 Will ich wieder appelliren
 An Ihre Herzen adressiren
 Und ewig drin logiren

Dero dankber ergebenster
Ludwig Modl."

A vendéglátékok Willi és Hold igazgatása alatt válnak jelentőssé a soproni német színészet történetében. A vendégek, kik eddig csak szórványosan látogattak el Sopronba, most szakadatlan sorban követik egymást. A közönséget egyes ritka műélvezetben részesítik s bizonyos tekintetben a játékrend színvonalát is emelik, mivel legtöbbször parádés szerepeikben lépnek fel. A vendéglátékoknak azonban megvoltak a maga árnyoldalai is. Mivel a vendég önkényesen választotta meg a darabot, amelyben fellépett, egy-séges, tervszerű játékrend nem alakulhatott ki. Jóllehet a színészeknek alkalmuk nyílt, hogy nagy mestereket lássanak maguk előtt, sok tekintetben mégis kedvüket szegte az a körülmény, hogy az ünnepelt vendégnek csak háttérül szolgáltak.²⁴⁷

A soproni színház vendégei között nem egy bécsi udvari színész nevével találkozunk. Köztük Börner 1833-ban négy estén át lép fel. Ugyanezen időny második felében, 1834-ben Leo is ellátogat Sopronba s a közönség 5 estén át gyönyörködhetik játékában. Legnagyobb ünnepeltetésben pannwitzi Wilhelm (Wilhelmi) Frigyeset részesítik, ki 1839-ben a Glück bessert Thorheit és Die gefährliche Tante-ban lép fel, amelyeknek jövedelme egy létesítendő kisdédóvónak volt szánva. Még soproni díszpolgársága is szóba kerül.²⁴⁸ 1840-ben Wothe Lajos lép fel Peregrinus (Der Vielwischer) és Vatel (Der Schabernak), szerepében valamint az Ehrgeiz in der Küche c. darabban. Kunst Vilmos, a híres müncheni udvari színész, akiről Goethe is elismerte, hogy a legnagyobb Hamlet-alakítók közé tartozik (Pesten is fellépett Hamlet szerepében),²⁴⁹ Sopronban Szapáry Pétert játszotta (1836 márc. 19.).

A bécsi külvárosi színpadok is küldenek vendégszereplőket. Legismertebb köztük az egykori soproni színész, Hasenhut Antal volt, a Theater an der Wien tagja, ki Hoch idejében is vendég-

szerepelt már Sopronban. Willi és Hold igazgatása alatt Hock jön a Theater an der Wienből Sopronba.

Lokálénekesnők a Leopoldstädter Theaterből kerülnek ki. Ribicsné és Rohrbeckné mellett legismertebb Raimund felesége, Gleich Lujza, ki a Herr Josef und Frau Waberl, Postillon vom Stadtl Enzensdorf, Werthers Leiden, Entführung vom Maskenball, Das abgebrannte Haus c. darabokban s egy Quodlibetben lép fel. (1825-ben, 1845-ben Pesten is fellép). 1837-ben a budai származású Weisz Ignác komikus lép fel 4 estén át Sopronban, hova Roll társulatával is visszatér még 1854-ben.²⁵¹

Ezzel a hosszú felsorolással azonban nincs kimerítve a vendégszereplők névsora. Legtöbbje a társulat egykori tagjainak sorából kerül ki, kik valamivel már többre vitték s most visszajönnek, hogy a közönség megnövekedett kegyeiben részesülhessenek.

Magyar vendégei is voltak a soproni színpadnak. 1841 március 10. és 12.-én Farkas és Bihari magyar zeneművészek hangversenye keretében, párisi diadalútjáról visszatérve, a társulat volt tagja, Veszter, most már Fitos Sándor lép fel. De nemcsak egyes magyar színészek s a soproni diákok²⁵¹ tartják ébren a magyar érzést, egész magyar társulatok is jelennek meg Kilenyi 1820-as uttörő vendégjátéka óta a soproni német színpadon. *Komlóssy Ferenc*, az 1818-ban alakult Dunántúli Színjátszó Társaság igazgatója, 1829-ben hozza társulatát Sopronba, köztük Lendvainé Hivatal Anikót és Baranyi Pétert.²⁵² Ugyanezen társulatról 1831 május 25-én Kiscellben, Sopron, Győr, Zala, Veszprém és Vas megye, valamint Keszthely városa azt határozza, hogy évente minden megyében 2 hónapot töltsön.²⁵³

Hogy azután Komlóssy tényleg rendszeresen jelent volna meg Sopronban, nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy 1834-ben újra itt járt társulatával.²⁵⁴ Távozása után 4 évre, 1838 június 24-én, *Baky Gábor* magyar színésztársasága kezdte meg előadásait, „számos néző” előtt. Hat előadást tartott, melynek során A nagyvilág divatja, Angelo Padova zsarnoka, Miveltség és természet, Kisértő fehér szűz, Szerelem mindent véghez vihet, Vérpohár és Toldi Miklós kerültek színre.²⁵⁵

A régi színházban az utolsó előadások magyar nyelven folytak; Williéék távozása után *Abday Sándor* magyar társulata játszik ott utoljára (1841 augusztus 15—szeptember 14-ig).²⁵⁶ Maguk a német színészek is, hogy kedvezzenek a magyarságnak, 1834

február 17-én Ariadne Náxoson címen magyarul adnak elő egy rövidített darabot.²⁵⁷ Mikor Sopron rohamosan fejlődő kulturális viszonyaihoz mért új színház építésének gondolata először kezdi komolyan foglalkoztatni az embereket, határozott kívánság nyílvánul meg arra nézve, hogy az új színház építésével egyuttal a nemzeti színművészetet is pártolják.²⁵⁸ Mikor az új otthon 1841-ben végre el is készül, heti két estét biztosítanak a magyar színészet számára.²⁵⁹

Willi mindenkor azon volt, hogy a nehezen kielégíthető, mindig a legjobbat kívánó soproni közönséget a lehető legnagyobb megelégedésre szolgálja.²⁶⁰ Hosszú bérlete alatt sikerült is a közönség általános becsülését kiérdemelnie. A jótékony célú intézmények támogatását szívesen és önként vállalta magára;²⁶¹ túlbuzgalmában s önzetlenségében a közönség érdekeit²⁶² erejét meghaladó áldozattal is szolgálta.

Műsora kipróbált régi és új darabok változatos egymásutánjából állott, melyeket csinnal, körültekintéssel és jó összjátékban hozott színre.²⁶³

A bérleti idő első részében még nagyobb operák is színrekerülnek, később csak daljáték, az is kevés. Az operai műsoron Rossini uralkodik. Gyors egymásutánban adják az Aschenbrödl-t, a Sevillai borbélyt és Tankrédet. A francia szerzők közül Boildieu Johann von Paris-a és Auber Concert am Hofe-ja hódít, Grétrytől Richard Löwenherz kerül előadásra. — Mozarttól a Zaubерflöte, Webertől a Freischütz és a Práciosa van színen. Ez utóbbit gyakorta adják. Weigl, Gyrowetz, Gläser és Müller Vencel ismert darabjaival ismételtlen találkozunk.

A műsor jelentékeny részét a bécsi bohózat és a látványos komédia alkotja. Most kezdődik az eddig mellőzött Raimund kultusza: a Bauer als Millionär, a Gefesselte Phantasieval együtt a legtöbbet adott Raimund darabok egyike. Többi darabjai is sorra színrekerülnek, még pedig leginkább Tomaselli vendéjátéka alkalmával. Willi igazgatása alatt adják először a bécsi bohózatnak Raimundig legnagyobb sikerét, Bäuerle Falsche Catalani-ját, mely a vendégszereplő Dorach fő attrakciója közé tartozott. Lebesnier előadásainak visszhangja a „Der falsche Lebesnier“ c. színdarab előadása. A Stumme von Portici-ra a Stumme von Hallodrici, Meyerber Robert der Teufeljére Nestroy: Robert der Teuxel-ja a felelet. Nagy közönségvonzó Meisl Werther paródiája és Der lustige Fritz, vala-

mint Bäuerle Raimund szellemében irt „Aline oder Wien in einem anderen Weltteil“ c. bohózata.²⁶⁴ Adam operáját nyomon követi bécsi paródiája: Der Postillon von Stadtl Enzensdorf. 1834-ben soproni író darabját, Frankenburg Adolf „Erste April“ c. bohózatát is játszik, melyet később magyarra is lefordítanak.²⁶⁵ Budán és Pesten többi darabja is színrekerül.²⁶⁶

Nagyon kedveltek a lokális bohózatok is. A már tárgyalt Schikaneder darab: a Fleischhauer von Oedenburg, melyben a címen kívül egyéb helyi vonatkozást nem találunk, Gleich feldolgozásában gyakorta színrekerül Herr Joseph und Frau Waberl címen. Waberl szerepében Raimund felesége is fellép. A lokális bohózatokhoz tartoznak még a Kirchtag von Petersdorf, Julerl als Putzmacherin, Staberl als Beneficiant, Staberl als Dorfbarbier, Staberls Hochzeit c. darabok is. Nestroy most indul el hódító útjára s hamarosan nagy népszerűsége tesz szert Lumpacivagabundus, Nagerl und Handschuh, Die beiden Nachtwandlern és Eulenspiegel c. darabjaival, melyeken kívül még a Tritsch-Tratsch és Die verhängnissvolle Faschingsnacht kerül színre. Nestroy sikerei Raimundot is háttérbe szorítják s annak ideális tündérvilága helyett kétértelműségekkel s maró szatirával telik meg a bécsi bohózat.

Raimund és Nestroy köré csoportosul epigonjaik nagy tábor. Hopp-tól az Elias Regenwurm, Die Bekanntschaft im Paradiesgärtl, Hussaren und Kinderstrumpf, Hutmacher und Strumpfwirker, Goldkönig, — Schickh-tól Der Sieg des guten Humors, Die Entführung vom Maskenball, Postillon von Stadtl Enzersdorf, — Told-tól Domi, der amerikanische Affe, Rezept zur Goldmacherkunst, Prinzessin Gold, Der Bernsteinring kerül előadásra.

Nagy közönséget vonzottak a drámai előadások. Egy rablódrámát Petőfi is végignéz 1841-ben.²⁶⁷ A klasszikusok eddig soha nem látott nagy számmal foglalnak helyet. Jutalomjáték, vendégszereplés alkalmával Shakespeare, Calderon, Moreto, Lessing, Goethe és Schiller művei vannak műsorra tűzve.

Willi nevéhez fűződik a Makrancos hölgy Beckmann-féle átdolgozásának: „Die Quälgeister“-nek, valamint „Der Kaufmann von Venedig“-nek, Holbein „Die bezähmte Widerspenstige oder Liebe kann alles“ átdolgozásának és „Viola“ Deinhardstein-féle átdolgozásának első soproni előadása (az eddig ismert tényleges adatok nyomán). A két utóbbiban Schwarz vendégszínész lép fel; a három

Hamlet előadás közül kettő, mint Hock és Schwarz vendégszereplője, Macbeth, mint Schön jutalomjátéka kerül színre.

Calderon Das Leben ein Traum-ja négy előadást, Moreto Donna Dianá-ja három előadást ér meg. Az előbbiben Hock, az utóbbiban Hoffmann és Lubek kisasszonyok, valamint Schwarz vendégszereplnek.

1838. 12. 18. Lessing előadás egész idő alatt csak egyetlen egy, van, Büchel kisasszony lép fel az Emilia Galottiban.

1841. 1. 7. Goethe Faustját valószínűleg Klingemann megcsönkített és meghamisított átdolgozásában adják, mely jóformán csak tárgya révén rokon Goethe művével.²⁶⁸

? Schillernek játszáik legtöbb darabját. A Kabale und Liebe-ben Raffel és Fürst vendégszerepel, Maria Stuartot Schön-né és Hoffmann kisasszony alakítja, ez utóbbi a Jungfrau von Orleansban is fellép. Siebert nevű színész Don Carlosban debütál, Kuno és Fürst vendégszereplők alkalmával Wilhelm Tellt adják. A Räuber két előadásában Fürst és Dathan vendégszerepel. A Braut von Messinát és a Turandot is felújította Willi. Wallenstein első soproni bemutatója Spielberg vendégszereplése alkalmából ugyancsak az ő nevéhez fűződik, de két előadás után lekerül a műsorról.

Körnertől Zrinyit, Rosamundét, Tónit és Hedwiget adják elő. Grillparzer is először van egyszerre több darabjával képviselve. Az Ahnfrauban Vogel kisasszony vendégszerepel. A Treuer Diener seines Herrn mellett Bankbanus címmel (1840) Katona József Bánk bánja is színrekerül. A Goldene Vliess-t 1839-ben látja először a soproni közönség. Kleist Kätchen von Heilbronnjában Ribicsné kétszer is fellépett.

Ami a drámai műsor hátralevő részét illeti, még mindig Kotzebueé az elsőség, bár Ducange darabja, a Dreissig Jahre aus dem Leben eines Spielers, a legnagyobb színpadi sikerek közé tartozik. A francia színpadok hatása tovább folytatódik. Scribe mellett Dumas père (Rosa, Keans Abenteuer), Victor Hugo (Maria Tudor, Lucretia Borgia), Bayard és mások is szóhoz jutnak, még pedig Forst, Herzenskron, Börnstein, Koch, Blum, Vogel, Castelli és Hubert átdolgozásában.

Birch—Pfeiffer Sarolta érzélgős drámái, köztük két művészdráma (Rubens in Madrid, Fra Bartolomeo), valósággal elárasztják a színpadot. Robert der Tiger, Hinko Pesten is nagy sikereket érnek el.²⁶⁹ Vogel és Raupach rémdrámái, az utóbbinak hírhedt

Müller und sein Kind-je és Castelli Yelvá-ja mellett Bauernfeld társadalmi drámái és Amália szász hercegnő finom levegőjű családi drámái valósággal üdülést jelentenek. Ezek mellett Töpfer, C. W. Koch, C. Blum, Fr. Blum, Deinhardstein és a berlini Angely érdektelen drámái termékei eltörpülnek.

Wolf Práciosájának színrehozatalával a németnyelvű előadások a régi színházban befejeződnek. (1841 április 3.) Utána Willi véglegesen eltávozik Sopronból, csak Győrbe látogat el azontúl is.

Ősszel már új, klasszicizáló stílusban épült, gyönyörű színház 7 évi aktaváltás és 2 évi munka gyümölcse várja Pokorny új társulatát. Megnyitásával, melyen a Normát adták elő (1841 okt. 9.), a soproni német színészetnek egy új, de hamar letűnő fénykora kezdődik s egyben a hazai német színészet egyik legérdekesebb korszaka zárul le. A német színészet ez idő alatt a kialakulás küzdelmein keresztül a fejlődésnek arra a fokára jutott el, hogy színvonalbeli egyenetlenségei ellenére is (5 bécsi színpadhoz szabta egyszerre a műsorát!) alkalmassá vált arra, hogy mintául szolgálva, közönséget és színészeket nevelve, a magyar színészet fejlődését elősegítse. Mellette a legnagyobb szolgálat, amit hazánknak a magyarországi, elsősorban a soproni német színészet nyújthatott, az európai kultúra közvetítése volt. A Bécsből s nyugatabbról kiinduló áramlatokat átvette, közvetítette, új hatásokat váltott ki s nem egy kiváló tehetségnek szolgált kiinduló pontul. Raimund²⁷⁰ Hasenhut, Veszter és Therese Krones a soproni színpadon kezdték meg dicsőséges pályafutásukat.

FÜGGELÉK :

A soproni német színház műsora 1841 április 3-ig.

Források: Német színházi zsebkönyvek; a soproni Városi Levéltár, Zeneegyesület, Múzeum, Ev. Lyceum, dr. Csatkai Endre és Scholtz János urak műsor- és színlapgyűjteménye; előzetes műsorfelterjesztések a Helytartótanácsához; hírlapok és a Gothaer Theaterkalender adatai.

A *szerzők* nevének megállapítása a színlapokon kívül Goedeke és dr. Pukánszky—Kádár Jolán idézett munkáiból való.

Jelzések és rövidítések.

A. = Anekdote; an = angolból; át. = átdolgozta; B. = Ballet; Bk. = komisches Ballet; D. = Drama; Di. = Divertissement; évszámnál a csillag * = előadásra felterjesztve; f. = fordította; Fg. = Familiengemälde; Fm. = Feenmärchen; fr. = franciából; L. = Lustspiel; M. = Melodrama; m. G. = mit Gesang; o. = oder; O. = Oper; Oh. = heroische Oper; Ok. = komische Oper; ol = olaszból; Par. = Parodie; Pm. = Pantomime; P. = Posse; Qu. = Quodlibet; Rs. = Ritterschauspiel; S. = Schauspiel; Sg. = Sittengemälde; T. = Tragödie; Vm. = Volksmärchen; z. = zenéjét szerzette; Zsp. = Zauberspiel.

A

Abällino, der grosse Bandit S 5 Zschokke 1804 II. 18, 1814 XI. 2, 1815 III. 14, 1827 X. 31. *Die Abendglocke* SmG. 1825. II. 28. *Die Abendstunde* S 1 Kotzebue 1824 XI. 15, 1829 IV. 6, 1836 I. 9. *Die Abenteuer des Herzens* L 5 Hoffmann 1795 IX. 4*. *Abenteuer einer Neujahrsnacht* L 3 Gerle 1838 XII. 31, 1840 XII. 30. *Abenteuer eines jungen Eskimo* S 4, 1834, I. 5, 6. *Das abgebrannte Haus* L 1 Schikaneder 1794 XII. 9*, 1806 II. 11, 1828 XII. 19, 1833 XI. 30, 1835 XII. 12, 1839 III. 6, 1840 XI. 11. *Der Abschied* L 2 Kotzebue 1812 IX*. *Acht vernünftige Tage* L 2 Herzenskron 1833 X. 17, 1836 I. 13, 1837 XII. 2. *Die achtzehnjährige Witwe* 1833 X. 22. *Der achtzigste Geburtstag* S 1 Scribe át. Kurländer 1838 XII. 13. *Adelheid, Königin in Ungarn* T 5, 1815 III. 11. *Adelheid, Markgräfin von Burgau* Rs 4 Weissen-thurn 1814 X. 20, 1819 XII. 12, 1825 II. 4, 1827 XII. 6, 1838 I. 11. *Adelheid von Ponthien* T Gebler 1795 I. 26*. *Adelheid von Salisbury* T 3 Schröder 1808 II. 6. *Adelheid von Werdingen* S 4 Kratter 1812 II. *. *Adelheid von Wulfingen* S 4 Kotzebue 1815 I. 1, 1835 XI. 22, 30, 1838 XI. 12. *Der adelige Tagelöhner* L 3 Weidmann 1793 XII. 20*. *Adelma o. Fürstengrösse und Frauenwürde* T 5 Vogel 1829 III. 14, 1837 XII. 4. *Adelritter* 1795 I. 26*. *Adelungen* 1795 IX. 4*. *Adolf der Treue* Sg 4 Ehrimfeld 1819 XI. 21, 1829

- II. 5. *Die Advokaten* S 5 Iffland 1807 X. 20, 1829 I. 3. *Agnes Bernauerin* T 5 Törring-Seefeld 1795 I. 26*, 1814 XI. 15, 1829 I. 31. *Agnes Sorel* O 3 Sonnenleithner, z. Gyrowetz 1814 XI. 23. *Die Ahnfrau* T 5 Grillparzer 1819 XII. 30, 1825 I. 15, 1828 III. 13, 1833 XI. 23, 1840 III. 24. *Alane o. Die Siegesfeier Alexander des Grossen* D 5 1808 II. 20. *Albert der Bär* Rs 3 Gleich 1819 X. 24, 1838. I. 7. *Albert von Nordenschild* S 5, 1812 IX*. *Albain* S 5 Pannasch 1835 IX. 27. *Albrecht der Streitbare, Landgraf von Thüringen* Rs 4 Stegmayer 1807 XI. 12, 1819 XII. 5. *Albrechts Rache für Agnes* S 5 Ehrimfeld 1814 XII. 26. *Alexis* O 1, z. D'Alayrac 1806 III. 17. *Der Alcalde* L 4, 1834 II. 2. *Alfred, König der Angelsachsen* T 5 Cowmeadow z. Makowetz 1815 I. 3. *Aline o. Wien in einem anderen Welttheile* ZPar 3 Bäuerle z. Müller V. 1828 X. 26, 1833 II. 24. *Alisena* O 3 z. Rössler 1813 X*. *Alkalde von Molorido* L 1813 X*. *Alle muss um das Zentrum* P 3 Perinel, z. Haibel 1829 I. 18. *Alle sind verheiratet* L 3 Korntheuer 1829 III. 12, 1834 II. 14, 1835 X. 17, 1838 I. 4, 1841 I. 12. *Alles in Uniform für unsern König* L 3 Hensler 1795 IX. 4*, 1796*. *Alles mit Anstand* L 1813 X*. *Alles muss heiraten* L 5 Stegmayer 1812 IX*. *Alle strafbar* L 2 Albrecht 1795 IX. 4*. *Alles weiss, nicht schwarz o. Trauerschmaus* L 3 Hensler 1804 IV. 8. *Alles zur Unzeit* M. Q. 3, 1825 II. 14, III. 10. *Die Alliierten in Frankreich* L 1, 1814 XI. 27, XI. 30. *Der allzugefährliche Nachbar* L 1, 1833 III. 14. *Der Alpenkönig* Zsp 3 Raimund, z. Müller 1833 X. 14, 1835 IX. 24, 1836 III. 17, 1840 X. 26. *Das Alpenröslein, das Patent und der Shawl* S 3 Holbein 1822 XI. 19, 1824 XI. 18, 1828 III. 11, 1829 I. 24, 1835 X. 8, 1840 III. 9. *Die alten Liebschaften* L 1 Kotzebue 1813 X*. *Alter schützt vor Torheit nicht* L 2 Wagener 1833 I. 13. *Alte und neue Welt* S 5 Iffland 1795 IX. 4*, 1808 III. 31. *Der Alte überall und nirgends* O I. II. Hensler, z. Müller 1812 IX*, 1814 XII. 20. *Das alte Weib vom Schneeberge* O 3 Schuster, z. Bonora 1814 I. 31, 1825. II. 7. *Die Altistin* 1836 II. 6, 1837 XII. 7. *Amazampo* S 4 Prix 1837 XI. 1. *Der Amerikaner* L 5 Frédéric, f. Vogel 1807 XII. 23, 1832 X. 27, 1835 XII. 3, 1840 XII. 2. *Der am Felsen angeschmiedete Prometheus und das Chor der Nymphen* Tableau 1817 XII. 29. *Amors Huldigung* Di. 1832 XI. 21. *Amors Zaubermacht* L 4, 1840 XI. 16. *Amtmann Graumann o. Die Begebenheiten auf den Marsch* S, 1794 VIII. 26*. *Das Anekdotenbüchlein*, Scribe-Delavigne, f. Castelli 1838 I. 30. *Angelo, Podesta von Padua* T 4 Hugo, át. Castelli 1838 X. 18. *Anna Boleyn* T 5 Korompay 1795 I. 26*, XII. 14*. *Antonia* S 3 Benjamin, f. Frohmann 1841 II. 28. *Der Apfeldieb* 1803 XII. 18. *Arete o. Kindertreue* S 1813 X*. *Ariadne auf Naxos* M 1 Brandes, z. Benda 1834 II. 17. *Der arme Minnesänger* L 1 Kotzebue 1834 II. 4. *Der Armenier o. Geistererscheinung* S 4 Zschokke 1803 XII. 27. *Der arme Poet* S 1 Kotzebue 1834 III. 10, 1839 III. 10. *Armut und Edelsinn* L 3 Kotzebue 1795 IX. 4*, 1805 XI. 26, 1819 XII. 20, 1828 III. 3, 1831 II. 17. *Armut und Hoffahrt* L 3 Holberg 1794 I. 27*. *Armut und Liebe* 1794 VIII. 26*. *Arsenius* Zsp 3 Meisl, z. Gläser 1836 II. 14, 22. *Aschenbrödel* O, z. Isouard 1812 IX*. *Aschenbrödel* O 4 Ferretti, z. Rossini 1828 II. 18, 1829 III. 9, 1841 I. 24. *Der Aschenmann* Qu 2, 1827 XI. 18. *Aschenschlägel* Ok Perinet, z. Isouard és Müller V. 1812 IX*, 1815 I. 6, 24. *Astorath* O, 1812 IX*. *Attila, König der Hunnen* S 4 Werner 1815 II. 20. *Das Aufgebot* L 3, 1797 XI. 2. *Augen-*

arzt O 2, z. Gyrowetz 1812 IX*, 1828 XI. 19. *Die Aussteuer* Fg 5 Ifland 1796*, 1805 X. 19, XII. 31, 1832 XI. 17, 1839 XII. 7. *Azemia o. Die Wilden* O 3 Lachabeaussière, z. D'Alayrac 1793 XII. 20*, 1804 II. 22. *Azor und Zemire* O Marmontel, z. Grétry 1798 III. 26. *Die Ähnlichkeit* L 3 Forgeot, át. Vogel 1807 XII. 8, 1814 XI. 17.

B

Balboa T 4 Collin 1808 II. 16. *Baldine und Mirosa* Zsp 3 1837 XII. 10. *Bald Schuster, bald Zauberer* P 3, 1835 XII. 26. *Die Ballnacht* L 4 Waldon 1824 XII. 12, 1841 II. 23. *Bamborough Castle* S 5, 1836 I. 6. *Bankbanus* S 5 Katona 1840 XI. 24. *Barbarei und Grösse* T Ziegler 1794 VIII. 26*, XII. 9*. *Der Barbier von Sevillen* L 3 Beaumarchais 1794 VIII. 26*, *Der Barbier von Sevilla* Ok 2 Sterbini, z. Rossini 1827 XI. 15, 1829 II. 26, 1831 II. 17, 1841 III. 16. *Der Barometermacher auf der Zauberinsel* P 2 Raimund 1825 I. 3, 6, II. 22, 1828 II. 25, 1837 XII. 3, 1839 XI. 10, 1841 I. 26. *Baron Schniffelinsky* P 4, 1838 XI. 6. *Baron Schnipp-Schnapp* L 5 Graf Soden 1812 IX*. *Der Bauer als Millionär* Zsp 3 Raimund 1829 II. 17, IV. 9, 1831 II. 17, 1834 I. 12, 1835 XI. 16, 1839 XI. 3, 1840 XII. 14. *Der Bauernschmaus* B 1, 1808 I. 7. *Der Baum der Diana* O 2 z. Martini 1793 XI. 20*, 1798 II. 22, 24. *Bayard T, Werthes* 1795 XII. 14*. *Bayard, der Ritter ohne Furcht und ohne Tadel* S 5 Kotzebue 1815 I. 10, 1827 XI. 6, 1838 XII. 10. *Bäbbel* P 1, 1828 I. 17. *Der Bär und das Kind* M 3, z. Gläser 1825 III. 7. *Beatrice Cenci* S 5, 1838 IV. 5. *Die Bedienten in Wien* L 3 Gleich 1807 XII. 13, 1808 II. 7, 1812 IX. 4*. *Beferley o. der unglückliche Spieler* T 5 Moore, át. Schröder 1795 IX. 4*. *Das befreite Wien* D Weidmann 1798 III. 3. *Die Befreiung von Moskau* S 5 Kafka 1814 XII. 6. *Die Begebenheiten auf der Jagd*. L 3, 1797 XII. 17. *Das Behält seiner Rechte* S, 1794 VIII. 26*. *Die Beichte* L 1 Kotzebue 1814 X. 19, 1836 II. 3, 24. *Die beiden Billets* L 1 De Florian, f. Wall 1824 XI. 27. *Die beiden Britten auf Malabar* L 3, fr. Blum 1813 X*. *Die beiden Gastmahle* S 5, 1839 XI. 24. *Die beiden Gefangenen* L 1 Marssollier, át. Brockmann 1812 IX*. *Die beiden Klingsberg* L 4 Kotzebue 1808 IV. 1, 1814 XI. 7, 1834 III. 18, 1835 XI. 10, 1837 XII. 12, 1840 IV. 4. *Die beiden Konrade* S 4 1838 II. 18. *Die beiden Louisen* L 2, fr. Lambert 1840 I. 7. *Die beiden Mohren* 1840 XII. 29. *Die beiden Nachtwandler* PmG 2 Nestroy 1838 X. 28, XII. 3. *Die beiden Pachter* S 4 Schneider 1839 X. 24. *Die beiden Sergeanten* S 3 Hell 1825 III. 20, 1838 XII. 2. *Die Bekanntschaft auf dem breiten Stein* L 3, 1827 XII. 4. *Die Bekanntschaft im Paradiesgartl* LmG, Hopp F, z. Hopp Gy. 1838 XI. 18. *Die Bekehrten* L 5, 1833 III. 16, 1838 I. 20. *Die bekehrte Primadonna* P 1, 1834 III. 10. *Die Bekenntnisse* L 3 Bauernfeld 1836 III. 16, 22. *Die Belagerung von Ypsilon* O 2 Perinet, z. Müller 1812. IX*. *Die Belagerung von Sarragossa* L 4 Kotzebue 1812 IX*. *Belas Flucht* S 2 Kotzebue 1825 I. 25. *Belisar* T 5 Schenk 1829 III. 26, 1840 II. 25, 1841 XI. 13. *Ben David* S 5 Neustädt 1833 XII. 15, 1835 XI. 26, 1837 X. 35. *Die Benefiz-Vorstellung* L 3 Théaulon de Lambert — Etienne, f. Hell 1828 X. 5. *Der Berggeist* Zsp 3 Gleich, z. Drechsler 1824 XII. 26.

1833 XI. 3, 1840 XII. 8. *Der Berggeist und der Mandolittenkrämer* P 2 1838 XII. 26. *Das Bergweibchen* O 1812 IX*. *Der Bernsteinring* Zsp mG, Told, z. Gläser 1829 IV. 11. *Die beschämte Eifersucht* L 2 Weissensturn 1814 X. 1, 1827 X. 22, 1835 XII. 12. *Der beste Ton* L 4, C. Töpfer 1840 III. 28, X. 8. *Die bestrafte Neugierde* L 5, 1795 XI. 21*, XII. 14*, 1796*. *Die Bestrafung der Wallachischen Rebellen Hora u. Kloska* B Onagiv 1785 V. 9. *Der Besuch* Fg 4 Kotzebue 1833 X. 31. *Der betlehemische Kindermord* L 2 Geyer 1833 I. 12. *Der betrogene Alte* L 1, 1807 XII. 16. *Der betrogene alte, taube Bräutigam* 1808 I. 18. *Betrug durch Liebe* L 4 Hensler 1793 XII. 20.* *Bettelstudent* L 2 Cervantes-Weidmann 1793 XII. 20.* *Bettelstudent* O 2 Huber, z. Müller 1805 X. 17. *Bettina* S 4 Vogel 1835 XI. 17. *Der Bettler* S 1 Raupach 1841 II. 11. *Die bezähmte Widerspänstige* L 4 Shakespeare, Deinhardstein 1839 XII. 5. *Bianca della Porta* T 5 Collin 1819 XII. 21. *Bihar von Banko, oder Ungarns erste Kreuzfahrer* S 5 Hilmer, 1828 X. 27, 1838 II. 15. *Das Bild* T 5 Houwald 1827 XI. 26, 1835 XII. 9, 1838 III. 7. *Das Bild der Danae* S 2 Deinhardstein 1833 XI. 26, 1835 IX. 19, 1837 XII. 9, 1839 II. 5. *Das Bildnis des Kaisers* S 1, 1828 II. 11. *Bis Mitternacht* L 3 Vogel, 1833 II. 5, 1837 IX. 23. *Das Blatt hat sich gewendet* L 4 Cumberland-Schröder 1834 I. 21. *Der blinde Bogenschütze* S 4, 1838 I. 28. *Der blinde Fürstensohn* S 4, 1838 XI. 19. *Der blinde Hafner* S 4, 1793 XII. 20.* *Blind geladen* L 1 Kotzebue 1814 X. 11, 1833 III. 12. *Blumenkörbchen* Qu 2, 1828 III. 16. *Das Blümlein Wunderhold* L 4 Lambert 1832 X. 25. *Der Botaniker* L 1 Sonnleithner 1841 I. 5. *Die böhmischen Amazonen* Rs 1, 1828 XII. 13. *Der böse Krollo* S 4 Vogel 1828 X. 13. *Das böse Weib* 1774. *Die Brandschatzung* L 1 Kotzebue 1834 I. 14, 1835 IX. 26. *Der braune Robert* Fg 1796.* *Die Braut auf der Felsenburg* S 3, 1839 I. 13. *Die Braut aus Arkadien o. Die Unschuld auf dem Lande* L 3 Grammerstätter 1832 X. 14, 1833 II. 5, 1839 II. 27. *Die Braut aus der Residenz* L 3 Amalia szász hgnő 1837 IX. 17, 1839 I. 22, 1840 XI. 11. *Die Brautkrone* Fg 5 Cuno 1828 I. 5, 1837 IX. 25. *Die Brautschau* L 5 Marsano 1833 X. 21, 1836 III. 9. *Der Brautschleier* L 1 Weissensturn 1839 XI. 9. *Der Brauttanz* L 4 Clauren 1813 X.*, 1835 XII. 13. *Braut und Bräutigam in einer Person* P 2 Kotzebue 1828 II. 14. *Die Braut von Messina* T 5 Schiller 1827 XII. 22, 1835 XII. 30. *Die Brautwahl* L 3 Picard, f. Lambert 1828 X. 15, 1839 IV. 13. *Der Bräutigam aus Mexiko* L 5 Clauren 1825 I. 16, 1836 III. 8. *Bretislaw und Jutta* S 5, 1833 II. 25, 1839 XI. 4. *Der Brief aus Cadix* S 3 Kotzebue 1824 XI. 27, 1828 XI. 11, 1835 X. 31, 1840 X. 17. *Die Brillantnadel* Zsp 3, 1827 XII. 31. *Brille und Schnurbart* L 1, 1828 II. 14. *Bruderzwist* S 5 Kotzebue 1828 X. 11. *Die Brüder Liederlich* P 2 Gleich, Platzer 1825 II. 6, 1841 II. 21. *Bube und Dame* L 3 Töpfer 1835 X. 4, 1836 I. 4, 1839 I. 21. *Bucentaurus* S 5 Schikaneder 1795 I. 26.* *Der Buckelige* S 5 Sheridan, f. Wertheimer 1834 I. 28. *Bürgerglück* L 3 Babo 1796.* 1806 II. 15. *Die Bürger in Wien* L 3 Bäuerle 1832 XII. 27. *Bürgerliche Brüder* L 5 Schikaneder 1828 I. 19, 1831 II. 17, 1835 XI. 12. *Bürgerliche Dame* L 3 Hafner 1794 I. 27.* *Bürgerlich und romantisch* L 4 Bauernfeld 1836 III. 24, 1838 XII. 11, 1840 III. 26. *Die Bürgermeister von Saardan o. Die zwei Peter* L 3, 1824 XII. 8.

C

Die Cachucha 1837 XII. 31. *Camilla* O 3 fr. Girzik, z. Paër 1812 IX.* 1813 X.* *Camma, die Heldin Bayuvariens* S 5 Hübner 1795 IX. 4.* *Capitain Cook* O, 1813 X.* *Carolynens Huldigung* 1832 XI. 3. *Cäsario* L 5 Wolf 1828 X. 9. *Chevalier Bibi* P 3, 1834 II. 23. *Christina Alessandra, Schwedens Königin in Paris* S 3 Van der Velde, f. Vogel V. 1833 III. 21, 1838 XI. 1. *Die Christnacht* S 1, 1838 I. 4. *Die christliche Judenbraut* O 3 Girzik-Perinet, z. Tuczek 1791. *Clara von Montalban* S 5 Bürger 1840 I. 11. *Clara Wendel o. Die Schweizer Räuberin* P 2, fr. Hell, 1833 II. 16. *Claudine* S 3 Pigault-Lebrun, f. Sonnleithner 1808 IV. 9. *Clavigo* T 5 Goethe 1794 VIII. 26.* *Clementine von Aubigny* S 4 Weidmann 1824 XII. 9. *Clothar* T 5, 1798 III. 15, 24. *Colomans Rache* S 2, 1832 XI. 27, 1834 II. 18, 1835 XI. 4. *Das Concert am Hofe* O 3 Scribe-Mélesville, z. Auber, 1829 II. 7, 14, 1831 II. 17. *Cora und Alonzo* B I—III. Mayer 1797 XII. 11, 17, 1798 I. 1, 2, 15, II. 25. *Coreggio* S 4 Oehlenschläger 1835 XII. 28. *Corona von Saluzzo* S 5 Raupach 1835 X. 15, 17, 1836 II. 4, 1840 I. 2. *Die Corsen in Ungarn* S 4 Kotzebue 1807 XI. 28. *Cosa rara* O 2 Schikaneder, z. Zach 1791, 1793 XII. 20.* *Cölina* S 3 Seyfried 1827 XII. 15. *Der Criminalprozess* S 4, 1835 XII. 27, 1836 II. 28. *Czar Ivan* S 1 Castelli 1838 II. 2. *Cyrus* O 1812 IX.*, 1813 X.*

D

Die Damenhüte im Theater P 1, 1819 X. 8, 1833 II. 9. *Der Damenjüngler aus Paris* S 5, 1829 III. 3. *Damenlaune* L 3, 1838 I. 16. *Damen und Husaren* L 3 Fredro gr., f. Zimmermann 1838 III. 18. *Die dankbare Tochter* L 1, 1798 III. 11. *Das war ich* L 1 Hutt 1806 II. 9, 1807 X. 18, 1808 III. 6, 1814 XI. 10, 1828 II. 13, 1833 I. 17. *Das Deklamatorium im Krähwinkel* L 3 Klingemann 1813 X.* *Demoiselle Bock* L 1, 1833 I. 2. *Deodata* 1824 XI. 14. *Die Derwische* O 3, 1796*, 1798 III. 13, 18. *Die deutsche Hausfrau* S 3 Kotzebue 1838 III. 10. *Die deutsche Hausmutter* 1796 VIII. 26,* 1812 IX.* *Der deutsche Hausvater* S 5 Gemmingen 1794 VIII. 26,* 1807 XI. 3. *Der Deutsche in Moskau* S 4, 1839 I. 1. *Die deutsche Kaiserwahl* S 4, 1829 I. 12. *Die deutschen Kleinstädter* L 4 Kotzebue 1806 I. 1. *Die deutschen Ritter in Ackon* S 5 Kalchberg 1795 XII. 14.* *Deutsche Treue* S 5, 1813 X.*, 1827 XII. 23. *Die Deutschen unter den Karibern o. Menschenfressern*, Hafner 1793 XII. 20.* *Die Deutschen unter den Muselmänner* Eberl 1795 IX. 4,* XI. 21,* 1796.* *Das Diadem o. Die Ruinen von Engelhaus* S 5 Cuno, 1824 XI. 29, 1833 I. 10, 1835 IX. 20, 1840 XI. 8. *Diamant o. Glück durch Unglück* L 1 Schildbach 1838 XII. 13. *Diamant des Geisterkönigs* P 2 Raimund, z. Drechsler 1840 I. 8, XII. 27, 1841 III. 1. *Der Dichter und Schauspieler o. Das Lustspiel im Lustspiel* L 3 Schall 1813 X. 7,* 1836 III. 1. *Diebische Elster* O 2 Seyfried, z. Rossini 1828 X. 7, 1831 II. 17. *Diener zweier Herren* L 3 Jünger, Goldoni, át. Schröder 1794 I. 27,* 1828 I. 3. *Dienstbotenwirtschaft* P 2 Kaiser, z. Hebenstreit 1840 XI. 15, 30. *Dienstpflcht* S 5 Iffland 1796,* 1808 I. 21, III. 5, 1835 XII. 29, 1837 X. 14. *Dies Haus ist zu verkaufen* L Duval, f. Klebe 1802 XI. 16. *Dir wie mir* L 1, 1839 I. 31, II. 9. *Doktor Brummer* L 3 Brouyes, át. Schröder 1793 XII. 20.* *Doktor Flappert und seine Kliente*

L 5 Bretzner 1807 XI. 1. *Doktor Guldenschnitt* L 5 Heufeld 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4.* *Doktor Kramperl* L 3 Gleich 1828 I. 20, 1837 XII. 27. *Doktor und Apotheker* O 2 Dittersdorf 1806 III. 9. *Domestikenstreiche o. Fünf sind zwei* L 1 De Chazet—Fontanede—Dubois, f. Castelli 1828 II. 7. *Domi, der amerikanische Affe* SmG Told, z. Müller 1832 XI. 4, 6. *Domis Tod* S 3, 1832 XII. 3. *Das Donauweibchen* Vm mG 3 Hensler, z. Kauer 1807 XII. 20, 1808 I. 1, 1814 X. 23, 30, 1815 II. 26. *Don Carlos Infant von Spanien* T 5 Schiller 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4,* 1829 I. 27, 1835 XI. 19. *Don Juan* O 2 Da Ponte, z. Mozart 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4,* 1796,* 1813,* 1829 IV. 7. *Donna Diana o. Stolz und Liebe* L 5 Moreto, át. Schreyvogel 1819 XII. 27, 29, 1827 XII. 12, 1840 III. 26, 1841 II. 1. *Donner und Blitz* Qu 2, 1828 III. 10. *Der Doppelgänger* L 4 Holbein, 1833 I. 1, X. 23, 1840 I. 12. *Der Doppelpapa* L 3 Hagemann 1812 IX.,* 1832 XII. 1. *Dorfbarbier* O 2, z. Schenk 1814 X. 27, XI. 30, 1819 X. 28. *Dramat. Speiszzettel* Qu 2 1833 II. 17. *Die drei Bettelstudenten* O 3, 1815 II. 6. *Die drei Brüder Lysinon* 1793 XII. 20.* *Drei geschmackvolle Schüsseln* Qu 1, 1834 III. 16. *Die drei Pächter* PmG Gleich, z. Müller 1793 XII. 20.* *Die drei Schwestern* L 3, 1827 XII. 8. *Dreissig Jahre aus dem Leben eines Spielers* S 3 Ducange 1828 XI. 17. 1832 XII. 16, 1838 I. 18. *Drei Tage in Ofen* S 3 Seydl 1840 I. 26. *Drei Väter auf einmal* L 1 Kotzebue 1816 X. 21, 1825 II. 10, 1828 XI. 27, 1837 X. 28, 1838 XI. 10. *Die Drillingschwestern* L 5 Weidmann 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4.* *Drunter und drüber, je bunter, je lieber* Qu. 1835 I. 7. *Das Duell-Mandat o. Ein Tag vor der Schlacht bei Rossbach* S 5 Vogel, 1833 I. 14, III. 25, 1839 I. 7, 1840 I. 27.

E

Eduard von Schottland S 3 Duval, át. Kotzebue 1815 I. 17. *Der Edukations Rat* L 1 Kotzebue 1816 X. 21, 1833 I. 29. *Der Ehedoktor* O 3, 1815 III. 7. *Der Ehemann als Bittsteller* L 3, 1837 XII. 5. *Der Ehemann auf Schleichwegen* L 3, 1827 X. 30. *Die Ehemänner als Junggesellen* L 1, Castelli 1814 XII. 7, 1828 I. 17. *Das Ehepaar* L 1, Heinefeld 1815 II. 9. *Der Ehe-teufel auf Reisen* ZspmG 2 Gleich, z. Volkert 1824 XI. 21, 1835 XI. 7, 1840 XI. 29. *Die Ehrenmünze* 1794 VIII. 26.* *Das Ehrenwort* L 4 Spiess 1793 XII. 20.* *Der Ehrgeiz in der Küche* L 1 Scribe és Ennemond-Mazères, f. Lember 1828 II. 7, 1834 I. 25, 1840 XII. 22. *Eichenkranz* S 4 Zschokke, 1819 XI. 25. *Die Eifersucht um einen Schuh* L 1 Hensler, Richter 1802 XI. 16. *Die Eifersucht unter den Bauern* O, 1793 XII. 20.* *Eifersüchtige Frau* L 2 Kotzebue 1819 XI. 6, 13, 1833 X. 22, 1835 IX. 26, 1837 X. 11. *Die Eifersüchtigen* L 4 Schröder 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4,* 1806 I. 30. *Der Eilfertige* L 2 Schletter 1797 XI. 25. *Ein Brief aus Cadix* S 3 Kotzebue 1835 X. 31. *Eine Hütte und sein Herr* L 3, 1836 II. 18, 29, 1841 III. 24. *Die Einfalt vom Lande* L 4 Töpfer 1840 XI. 28. *Ein Fehltritt* S 2, 1841 I. 19. *Die eingebildeten Philosophen* O 2 Paisiello 1805 X. 26. *Ein jeder will's besser wissen* Terzett, Heym, 1785 X. 20. $1 \times 1 = 8$ o. *Künstlerlaune* 1833 I. 22, 24. *Ein Mann hilft dem andern* L 1, Weissenthurn 1824 XI. 23, 1825 I. 25, 1828 XII. 4, 1833 I. 3. *Ein Mädchen ist es und nicht ein Knabe* L 1, Henselskron

1827 XI. 8, 1837 X. 28, 1838 II. 13. *Ein für Zehn* L 1, Scribe—Delavigne, f. Kurländer 1834 II. 22, III. 19, 1839 I. 31. *Einsiedelung im Walde* S 3, Pixérécourt, át. Biedenfeld 1828 III. 24. *Der Einsiedler im Lerchenwalde* L 1, Castelli 1834 II. 22, 1838 I. 27. *Ein Stündchen Inkognito* S 2, 1833 III. 5, 12, 1837 XII. 7. *Ein Tag in Wien* L 3, Meisl 1827 X. 24, XI. 22, XII. 11, 1828 I. 28, II. 4, III. 14. *Ein Tag vor Weihnachten* S 2, Töpfer 1836 I. 13, 1838 XII. 20. 1725—1825—1925 L 3, Meisl, z. Gläser 1825 III. 6. *Ein treuer Diener seines Herrn* S 5, Grillparzer 1834 II. 13, 1835 X. 29. *Ein trübes Wölkchen am Ehestands Himmel* L, 1813 X.* *Ein Uhr* M 3, An. Vogel, z. Lanoys 1828 II. 2, 1834 III. 13, 1839 I. 28, 1841 I. 6. *Der eiserne Mann* o. *Die Druidenhöhle im Wienerwalde* VmG 3, Huber, z. Müller 1810 III. 5, 1812 IX.* *Die elegante Bräumeisterin* P 2, 1815 I. 30, 1838 XI. 5. *Elias Regenwurm* P 2, Hopp F., z. Hopp Gy. 1839 II. 24, XII. 9. *Elisabeth Röhlinger* T 5, 1793 XII. 20.* *Elise, Gräfin von Hilburg* O 2, 1812 IX.* *Elise Walberg* S 5, Iffland 1808 IV. 5, 1814 X. 2, 1834 II. 8, 1837 XII. 18, 1840 IV. 12. *Emilia Galotti* T 5, Lessing 1815 III. 17, 1825 III. 16, 1838 XII. 18, 1841 I. 7. *Emmy Teels* S 3, Pixérécourt, f. Castelli 1825 II. 19, 1827 XII. 5. *Der Empfehlungsbrief* L 4, Töpfer 1834 III. 22, 1839 XII. 10. *Endlich hat er es doch gut gemacht* L 3, Albini 1836 I. 31. *Engel und Dämon* L 3, Courcy—Dupaty, át. Forst és Leuthner 1839 XII. 16, 1840 X. 20. *Englands Reichspanier* S 4, Lambert 1829 II. 2, 1840 X. 12. *Die Engländerin* L 1, 1828 I. 2. *Die Engländerin in Paris* P 4, Birch—Pfeiffer 1838 XI. 20, 1839 IV. 1. *Die Entführung* L 3, Jünger 1794 I. 27.* *Die Entführung vom Maskenball* P 3, Schick, z. Müller 1835 X. 18, 28, 1836 III. 13, 1838 I. 2, 1840 XI. 10. *Das Epigramm* L 4, Kotzebue 1806 I. 10, 1808 III. 8, 1815 III. 15, 1828 XI. 22, 1836 I. 12. *Erasmus Lueger* S 5, 1829 II. 21. *Erasmus Schleicher* S 5, Perinet 1812 IX.* *Der Erbe* L 4, Weissenthurn 1824 XII. 21. *Die Erben* L 5, Weissenthurn 1812 IX.* *Der Erbprinz* o. *Das Geheimnis* S 4, Ziegler 1805 XI. 4, 1806 II. 25, 1807 XI. 14, XII. 17, 1815 II. 14. *Die Erbschaft* L 2, Kotzebue 1785 V. 9, 1824 XI. 15, 1835 X. 24, XII. 5. 1838 II. 17, 1839 I. 29, 1840 II. 29. *Die Erbschleicher* PmG 4, Nestroy, z. Müller 1793 XII. 20.* *Der Erbstreit* 1795 XII. 14.* *Der Erbvertrag* S 5, Vogel 1831 II. 17, 1833 I. 19, 1840 I. 23. *Die Erdäpfel* S 2, Perinet 1833 II. 16, III. 18, 1841 III. 13. *Erinnerung* S 5, Iffland 1824 XI. 9, 1838 XII. 23. *Er ist mein Mann* L 1, 1824 XI. 15. *Der Erbkönig* P 3, 1829 III. 1. *Er mengt sich in Alles* L 5, Jünger 1805 X. 27, XII. 29, 1825 III. 12, 1838 II. 6. *Ernst und Scherz* L 3, Ziegler 1839 XII. 3, 1840 XI. 17, 1841 III. 14. *Ernst von Gleichen* 1793 XII. 20.* *Die Eroberung von Valenciennes* 1795 IX. 4.* *Der Ersatz* S 1, 1827 XI. 28. *Die Erscheinung um Mitternacht* S 5, 1839 XI. 2. *Er soll dein Herr sein* 1793 XII. 20.* 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Er spielt Alles* P 1, 1841 II. 20. *Die erste Liebe* Fg 3, Weissenthurn 1825 III. 1. *Der erste Schritt* L 4, Weissenthurn 1833 III. 19, 1834 III. 8, 1835 IX. 29, 1838 X. 20. *Erwine von Steinheim* T 5, Blumauer 1794 VIII. 26.* *Erziehung macht den Menschen* L 5, Ayrenhoff 1794 I. 27,* 1839 IV. 11. *Es gibt doch noch treue Weiber* S 3, Giesecke 1795 IX. 4.* *Es kommt der Feind* P 3, 1825 III. 8. *Essex* o. *Die Günst der Fürsten* T 5, Banks 1794 VIII. 26.* *Es spukt* L 2, Weissenthurn 1812 IX.* *Eugenius Skoko* S 4, Hensler 1798 III. 19, 1805 X.

31. *Eulalia Meinau* T 4, Ziegler 1795 IX. 4.* *Eulenspiegel* P 4, Nestroy, z. Müller 1837 XII. 13, 1839 I. 10, 1841 III. 22. *Euphrosine* O 3, z. Mähul 1831 II. 17. *Euhen Humbrecht o. Ihr Mütter merkt euch* S 5, Wagner 1794 VIII. 26.* *Ewig* L 2 Scribe, Varner, f. Kurländer 1834 I. 4, III. 15, 1839 XI. 21.

F

Der Fabrikant L 3, Weidmann 1793 XII. 20,* 1794 VIII. 26.* *Der Fabrikant* S 3, Souwestre, f. Devrient 1841 III. 3, 9, 10. *Der Fackeljunge von Cremona* D 5, Kramer 1827 XII. 26, 1828 II. 26, 1835 XII. 2, 1840 XII. 28. *Die falsche Catalani* P 2, Bäuerle, z. Schuster 1828 X. 19, 1834 III. 3, 1835 XII. 21. *Der falsche König Stanislaus* L 3, Kurländer 1812 IX.* *Der falsche Lebensnier* P 3, 1829 I. 26. *Die falsche Scham* S 4, Kotzebue 1839 XI. 23. *Der falsche Schlüssel* Fg 3, Frédéric—Lageyree, f. Vogel 1824 XI. 6, 22, 1827 X. 26, 1836 II. 13. *Die falsche Vertraulichkeit* L 3, Marivaux, f. Gotter 1794 VIII. 26.* *Der falsche Virtuos* P 2, 1828 XII. 28. *Der Familienpokal* Fg 5, Schletter 1797 XII. 28. *Die Familie Rickeburg* S 1, Scribe, át. Castelli 1834 II. 25, 1841 XII. 23. *Fanchon, das Leiermädchen* O 3, Kotzebue, z. Himmel 1812 IX.,* 1813 X.* *Faschingspekulanten* P 3, 1828 II. 10, 1836 I. 18. *Der Faschingsstreich* L 5, Montfleury, Gotter 1794 I. 27,* 1808 II. 18. *Der Faschingsstreich*, Hafner 1794 I. 27.* *Der Fassbinder* O, 1793 XII. 20.* *Faust* T 5, Goethe 1833 XI. 24. *Dr. Faust's Leben, Taten und Höllenfahrt* Pm 3, 1808 II. 25. *Die Favoritin o. Der Triumph der Reue* T 5, Hagemann 1802 I. 23. *Der Fähnrich* L 3, Schröder 1805 X. 6. *Die Fee aus Frankreich o. Die Liebesqualen eines Hagestolzen* PmG 2, Meisl, z. Müller 1824 XI. 7, 1825 II. 2, 1829 III. 10, 1838 IV. 3, 1841 I. 31. *Fehlgeschossen* L 1, Costenoble 1813 X.* *Die feindlichen Brüder* L 4, 1841 III. 21. *Der Feldtrompeter* L 1, 1798 I. 21. *Das Felsenmädchen* S 3, 1828 XII. 15. *Der Felsenthurm auf Rauhenhorst* S 3, 1837 X. 1. *Der Felsensteg* S 3, Fr. Koch 1832 XII. 8, 1833 XII. 29, 1837 XII. 11. *Fedora* S 1, Kotzebue, z. Seyfried 1814 XI. 27. *Ferdinand und Elise* S 4, Braun 1795 IX. 4.* *Ferdinand und Louise* Zsp 2, 1833 XII. 8. *Fernandino* S 3, Hensler 1808 II. 28. *Fest der Bachanten* 1774. *Fest der Freundschaft und der Treue* 1805 X. 3. *Das Fest der Handwerker* P 1, Angeli 1833 I. 24, 27, II. 4, XI. 12, 1839 III. 10, XII. 4, 1840 I. 10. *Fester Wille* L 3, Rosier, f. Koch 1838 XI. 27. *Das Fest in Blaurode* P 3, 1825 II. 13. *Festung am Volga Strom* 1819 X. 20. *Die Feuerprobe* L 1, Kotzebue 1823 X. 21, 1837 XII. 26, 1840 II. 29. *Der Fiacker als Marquis* PmG 3, Bäuerle, z. Müller 1825 II. 20, III. 3, 1829 III. 22, 1833 III. 11. *Die Fiacker in Wien* L 5, Schikaneder 1794 VIII. 26,* 1796,* 1827 XII. 30. *Figaros Hochzeit* L 3, Beaumarchais 1794 VIII. 26.* *Das Findelkind* L 5, Gr. Brühl 1807 XI. 15. *Der Findling* L 1, Pannasch 1828 I. 15, 1838 III. 1. *Fledermaus* B, 1774. *Der Fleischhauer von Oedenburg* (lásd: Herr Joseph und Frau Waberl c. alatt is) L 3, Schikaneder 1829 II. 19. *Die Flibustier* S 4, Auffenberg 1837 XII. 26. *Die Flucht nach Kenilsworth* T 5, Kühne 1825 III. 9. *Fluch und Segen* S 2, Houwald 1833 XI. 30, 1836 II. 24, 1840 X. 13. *Flucht von Liebe* L 5, 1806 II. 24. *Die Folgen einer einzigen Lüge* S 4, Spiess 1793 XII. 20.* *Die Folgen einer Missheirat* S 4, Fr. Castelli 1836 I. 1, 1840 II. 13. *Der*

Forstmeister S 3, Hensler 1812 IX.* *Fra Bartolomeo* S 5, Birch—Pleiffer 1839 II. 4. *Franz Walter* S 4, Bauernfeld 1836 II. 27, 1837 XII. 16. *Frauenemanzipation* L 3, Marchland 1840 III. 22. *Der Frauen Jahre zählt man nicht* L 4, 1828 XII. 18. *Frauenwitz* L 1, Schletter 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4.* *Die Frau zweier Männer* S 3, 1806 I. 14, 1837 X. 23. *Fräulein Capriciosa* L 3, 1836 I. 25. *Das Fräulein vom Lande* L 5, Amália szász hgnő 1840 XI. 19. *Fräulein Wunderlich* Zsp 2, 1827 XII. 9. *Der Freibrief* O, 1793 XII. 20.* *Freie nach Forschrift* L 4, Töpfer 1832 XI. 15, 1841 I. 16. *Der Freischütz* O 3, Kind, z. Weber 1827 XI. 9, 1829 I. 6, III. 19. *Der Fremde* L 5, Friedol 1798 XII. 2, 1808 III. 17. *Die Fremde* S 5, Weissenthurn 1839 III. 3. *Freuden und Leiden eines Kranken* L 1, 1837 IX. 19. *Das Freudenfest der Wilden über die Entfernung der Europäer* B, 1804 II. 22. *Die Freunde* L 5, Ziegler 1797 XI. 28, XII. 2, 1798 I. 20, 1805 XI. 12. *Die Freunde als Nebenbuhler* L 2, Kurländer 1834 II. 22. *Der Freund in der Not* L 1 Bäuwerle 1828 X. 21, 1832 XI. 27, 1836 II. 6, 1837 XII. 9, 1839 X. 29, 1840 IX. 29, 1841 III. 11. *Freundschaft, Liebe und Argwohn* L 5, Jünger 1795 IX. 4.* *Freundschaftsproben* L 5, an. Vogel 1839 XII. 18, 1840 I. 4, III. 31, 1841 III. 23. *Fridolin o. Der Gang nach dem Eisenhammer* Rs 5, Holbein 1808 I. 24, 1815 III. 4, 1819 XI. 28, 1824 XI. 24, 1833 I. 13, 1834 III. 17. *Friedrich, der Rächer*, 1795 IX. 4.* *Frohe Laune* L 4, Arresto 1838 X. 29. *Das Frühstück* L 1, Auguste 1828 I. 2. *Fünfundzwanzig Kerkerjahre* T 4, fr. Hell 1837 X. 4. *Fünfzehn Jahre in 2 Stunden* S 3, 1837 IX. 21. *Fürst Blaubart* S 4, Lewald 1837 X. 22. *Die Fürstenbraut* S 5, Amalia szász hgnő 1838 I. 1, 1841 I. 4. *Fürstengröße* Rs 5, Ziegler 1793 XII. 20,* 1794 VIII. 26,* 1805 XI. 5, 1807 XII. 31. *Fürst and Bürger* S 4, Houwald 1835 XII. 22. *Der Fürst und sein Page* L 1, Hirschfeld 1805 XI. 17. *Der Fürst und sein Stubenheizer* S 1, 1828 II. 6. *Der Fürst über Alle* 1832 XII. 15. *Der Fürst von Strohmburg* S 5, Maier 1795 I. 26,* IX. 4.*

G

Gabriele S 4, Scribe—Mélesville, f. Castelli 1827 X. 20, 1833 XI. 9, 1839 III. 6. *Die Galeerensklaven* S 3, z. Urbany 1825 I. 17, 1840 IV. 6. *Das Galeriegemälde* S 5, Hensler 1794 VIII. 26.* *Galora von Venedig* T 5, Berger 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4.* *Der Gang nach dem Eisenhammer* (lásd: Fridolin c. alatt). *Die Garküche* B, 1797 XII. 26, 1798 XI. 9. *Garrick in Bristol* L 4, Deinhardtsein 1833 XI. 7. *Gartenmauer* L 1, Sonnleithner 1805 XII. 17. *Das Gasthaus* 1797 XI. 19. *Das Gastrecht* Rs 5, Ziegler 1805 X. 24, 1807 X. 29, 1808 III. 10. *Die Geächteten* S 4, Weidmann 1836 I. 30. *Gebrüder Foster* S 5, Töpfer 1833 XII. 12, 1840 II. 24. *Der Geburtstag* L 2, Heufeld 1793 XII. 20.* *Der Gefangene* Ok, Kotzebue, z. Della Maria 1806 III. 11, 1819 XII. 4, 15. *Die gefährliche Nachbarschaft* L 1, Kotzebue 1824 XI. 20, 1841 III. 10. *Die gefährliche Tante* L 4, Albini 1838 III. 11, 1839 XII. 22. *Das Gefängnis von Gripsholm* S 5, Zschokke 1828 III. 6. *Die gefesselte Phantasie* Zsp 2, Raimund 1832 X. 15, XI. 19, 1836 II. 7, 1838 XI. 29, 1839 X. 28, 1840 XI. 23. *Die geheimnisvolle Macht* S 5, 1828 XII. 21. *Der Geister-spuck von Rodenstein* S 4, 1838 I. 21. *Der Geist auf der Baſtei* Zsp 2 1825

I. 2. *Geistesgegenwart o. Die Herberge im Schwarzwalde* L 2, Franz 1805 X. 20, 1806 III. 1, 1835 II. 7. *Der gelbe Mann* Par. mG, Pfaller 1827 XI. 1. *Der Gelehrte* L 2, 1837 IX. 30. *General Schlenzenheim* Fg 4, Spiess 1794 XII. 9,* 1828 II. 8. *Genoveva* S 5, Crenzin 1835 XI. 1, 5. *Der geplagte Lohn laquay*, 1798 II. 25 (mükedvelö elöadás). *Die Geprüften* S 5, Weissenthurn 1838 XII. 15, 1840 XII. 16. *Der gerade Weg ist der beste* L 1, Kotzebue 1828 II. 11, 1829 IV. 6, 1833 XI. 26, 1836 II. 3, 1838 X. 27. *Gerechtigkeit* S 3, 1812 IX.* Gerichtigkeit und Rache S 5, Shakespeare, át. Brömel 1794 VIII. 26,* 1807 XI. 24. *Gertrud von Scharenberg o. Der unterirdische Gang* O 3, Schmidt, z. Schmidt 1806 III. 16, 22, 23. *Der Gesandte* Fg 1, 1828 I. 15. *Das Geschenk des Fürsten* S 3, fr. Herzenskron 1838 I. 25. *Die Geschwister* S 5, Raupach 1837 XII. 11, 1840 III. 17, 1841 II. 4. *Die Geschwister von London* L 5, Jünger 1795 XII. 14,* 1796.* *Das Gespenst* S 4, Kotzebue, z. Gyrowetz 1812 IX.*, 1814 XI. 5. XII. 1. *Die gespenstige Hausmeisterfamilie* 1834 II. 11. *Das geteilte Herz* L 1, Kotzebue 1813 X.*, 1828 I. 31, 1838 II. 1. *Die getreue Prinzessin Pumphia* L 2, Kunz 1794 I. 27.* *Gevatter Matthias* L 5, Stegmayer 1805 XI. 10, 1806 II. 16, 1828 XI. 24. *Der Gevatter von Lambach* Fg 1, Holbein 1827 XI. 3. *Das Gewissen* Fg, Halbe 1794 VIII. 26.* *Ghismonda und Guiskardo* T 5, 1839 IV. 8. *Gianetta Montaldi* T 5, Schink 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4.* *Die Giftmischerin* O 3, Genée, z. Schindelmeisser 1833 XII. 1, 9, 16, 1839 I. 24. *Gisperl und Fisperl* P 3, Bäuerle, z. Drechsler 1838 II. 27. *Der Gläubiger* L 3, Richter 1793 XII. 20.* *Gleiches mit Gleichem* L 4, Frédéric, f. Vogel 1808 I. 7, 1825 I. 27, 1837 XII. 9. *Glocke und Sporn* S 4, 1838 III. 26. *Der Glockenguss zu Breslau* T 3, Hochberg 1839 II. 14. *Der Glöckner von Notre-Dame* S 4, Hugo 1838 III. 6. *Glück bessert Torheit* L 5, Miss Lee, át. Schröder 1793 XII. 20,* 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4,* 1805 X. 6, XII. 19, 1839 XII. 21. *Glück durch Unglück* L 1, Schildbach 1819 XI. 24, 1835 XII. 15. *Der glücklichste Mensch, der grösste Narr, das beste Weib* Zsp 3, Hopp F., z. Hopp Gy. 1840 III. 1. *Das Glückrad* Qu. 2, 1835 X. 1. *Glücksritter* L 5, Farquhar, Schlosser 1793 XII. 20,* 1796.* *Der goldene Schlüssel* Pm 2, 1833 III. 14, 18. *Das goldene Vliess* T 5, Grillparzer 1839 XII. 1. *Goldkönig, Vogelhändler und Pudelscherer* Zsp 2, Hopp, z. Müller 1839 III. 9. *Des Goldschmieds Töchterlein* S 2, Blum K. 1838 I. 13. *Die Gönnerschaften* L 5, 1838 XI. 22. *Götz von Berlichingen* S 5, Goethe, át. Grüner 1812 IX.*, 1827 XI. 24. *Der Graf aus Deutschland* S, 1795 IX. 4.* *Der Graf aus Ungarn* 1795 I. 26.* *Graf Benyovszky* S 5, Kotzebue 1795 I 26,* XII. 14,* 1806 II. 8, 1808 I. 16, 1815 III. 18, 1840. II. 2. *Die Grafen Guiskardi* T 5, Ehrenberg 1795 IX. 4.* *Die Grafen Rennthal* S 4, 1808 II. 13. *Die Grafen Scharfeneck* Rs, Weidmann 1827 XI. 4. *Die Grafen von Cilly* S 5, Kalchberg 1794 VIII. 26.* *Graf Horneck* Dg 5, 1825 III. 5. *Graf Retorini* Fg 4, 1841 III. 31. *Der Graf von Burgund* S 4, Kotzebue 1793 III. 28, 1815 III. 12, 1819 XII. 9, 1824 XI. 16, 1833 XII. 2, 1840 XII. 17. *Der Graf von Olsbach* L 5, Brandes 1806 III. 20. *Graf von Santa Vechia* T 5, Roller 1795 IX. 4.* *Graf von Waltron o. Die Subordination* S 5, Möller, Meisl 1785 VII. 10. *Graf Warwick* T 5, Pfeufer 1795 IX. 4.* *Der Grandprofos* T 4, Schikaneder 1795 IX. 4.* *Das graue Männchen*, S 2, Devrient 1839 IV. 14. *Griseldis* T 5, Halm 1813 X.*, 1837 X. 2, 1838 XII. 27, 1839

III. 13, 1841 I. 28. *Das grosse Mädchen*, 1794 VIII. 26.* *Die Grossmama* S 4, Ziegler 1825 II. 26, 1834 II. 20, 1838 XII. 1, 1841 III. 6. *Der grossmütige Onkel*, 1828 XI. 23. *Der Grossvater o. Die 50 jährige Hochzeitsfeier* L, 1796.* *Grossvater, Vater und Sohn* L 2, Schletter 1797 XI. 4. *Die Grube zu St. Dorothea* S 5, 1824 XII. 20. *Der Grünmantel von Venedig* S 4, Schlechta 1829 III. 29. *Der Guckkasten* S 1, Wölfl 1798 III. 1, 11. *Die Gunst der Kleinen* P 1, Rosenau 1835 XI. 14, 1839 XI. 5, 1840 X. 4. *Gustav o. Der Mienengräber in Schweden* S 5, Castelli 1805 X. 29, XI. 28. *Der gutherzige alte Vater* L 2, Florian 1793 XII. 20.* *Der Gutmütige* L 5, Schletter 1798 I. 4, III. 5. *Das Gut Waldegg* P 3, 1840 X. 11. *Der Günstling*, Birch-Pfeiffer 1795 IX. 4.* 1841 III. 8.

H

Die Hagestolzen L 5, Iffland 1793 XII. 20,* 1805 XII. 28. *Hamburgs Befreiung* S 5, Rambach, át. Joseffy 1819 XII. 6. *Hamlet* T 5, Shakespeare 1794 VIII. 26,* 1819 X. 17, 1833 X. 28, 1838 III. 15, 1840 II. 16, 1841 III. 2. *Hand des Rächers* S 4, Steinberg 1797 XI. 18, 1798 I. 30. *Hans Dachel, der Bräutigam von Krakau* P 2, 1807 XI. 5, 8, 1812 IX.* *Hans Dollinger* S 4, Schikaneder 1794 I. 27,* VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Hans in der Heimat* L 3, Kringsteiner 1829 I. 20. *Hans Sachs* S 4, Deinhardstein 1829 I. 1, III. 5, 1833 X. 19, 1838 III. 31, 1839 XII. 11. *Harald, der Kronenräuber*, 1824 XII. 13. *Das Harfenmädchen* S 3, 1838 X. 30. *Harlekins Leben, Tod und Wiedererwachen* Pm 2, 1833 I. 13, 17, 1834 I. 19, II. 11. *Hass allen Weibern* L 1, Castelli 1812 IX.* *Des Hasses und der Liebe Rache* S 5, Kotzebue 1824 XII. 14, 1827 XI. 10, 1829 I. 1, 1837 X. 9. *Hass und Liebe* S 4, Bonin 1793 XII. 20.* *Hattyú Ilona o. Die Wittib von Ketskemet* L 2, Brockmann 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Der Hausdoktor* L 3, Ziegler 1825 III. 22, 1838 II. 8. *Der Haustriede* L 5, Iffland 1804 I. 29, 1806 XI. 23, XII. 4. *Das Hausgesinde* O 2, 1814 XII. 15, 1828 I. 23. *Haushaltung nach der Mode* L 3, Heufeld 1794 I. 27,* 1798 I. 7. *Der Hausherr in der Narrengasse* P 3, Marinelli 1828 VIII. 17. (Mükedvelő elöadás.) *Dies Haus ist zu verkaufen* L, Duval, Kleve 1802 XI. 16. *Der Hausmeister unter den Hottentotten* Zsp 3, Krones z. Müller 1833 III. 3. *Haus Marz Alva* D 3, 1837 XII. 30. *Die Hausplage* L 5, Pelzel 1793 XII. 20,* 1794 XII. 9.* *Haydns Ochsenmenuett* (Arien) Operette, Hoffmann, z. Seyfried 1833 II. 3, 7. *Hätte ich lieber nicht geheiratet* L 2, Koch 1807 XI. 22, 1808 III. 13. *Das Häuschen in der Aue* L 1, Herzenskron 1833 II. 9. *Der häusliche Zwist* L 3, Kotzebue 1814 X. 9, 1835 X. 3. *Hedwig* S 3, Körner 1831 II. 17, 1833 XI. 20, 1839 I. 12, 1840 II. 3. *Die Heimgerufenen* T 5, 1839 XII. 17, 1840 I. 13. *Heimburg und Marie* L 5, Bretzner 1798 II. 27, III. 20. *Die Heimkehr* S 1, 1835 XI. 24. *Heinrich der Vierte* S 5, Shakespeare 1813 X.* *Heinrich, König der Deutschen* S 5, 1834 III. 2. *Heinrich Reuss von Plauen* S 5, Kotzebue 1806 I. 27, 1828 II. 23. *Heinrich und Ernestine* S 2, 1833 XII. 19. *Heinrich von Anjou, Kronprinz von Sicilien* S 5, Lesage, át. Zahlhaas 1827 X. 25. *Die Heirat aus Neigung* S 3, 1838 III. 3. *Die Heirat aus Vernunft* L 3, Kurländer 1835 X. 13. *Die Heirat durch die Güterlotterie* L 1, Meisl 1825 I. 29, 1833 XII. 28, 1840 X. 28, XII. 15. *Die Heirat durch*

ein Wochenblatt L 1, át. Schröder 1793 XII. 20,* 1805 X. 20, XII. 22. *Die Heirat durch Gähnen* L 1, 1808 X. 21. *Die Helden* P 1, Marsano 1833 XII. 14, 1834 III. 19, 1837 X. 28, 1839 II. 7. *Heldensinn im Weiberbrust* S 5, 1807 X. 22, 1812 IX.* *Helene* L 4, Bauernfeld 1834 I. 23. *Helene* S 4, Girard, f. Seyfried 1835 XII. 1, 1840 XII. 10. *Helga, Königin der Kristallengebirge* Zsp. 3, 1828 I. 22. *Heroine o. Die schöne Griechin* S 5, Hensler, z. Müller 1838 XII. 17. *Der Herr Gevatter Matthias o. Die Begebenheiten im Baade* L 5, Stegmayer 1803 XII. 18. *Die Herrin von der Else* L 5, Sheridan, át. Blum 1841 II. 25. *Herr Joseph und Frau Waberl o. Der Fleisshauer von Oedenburg* S 3, Gleich, z. Müller 1836 I. 26, 1839 III. 4, 1840 X. 29. *Herr Lieutenant Frau und Milady Mann.* L 3, 1834 I. 26. *Herr Spul o. Ächtheit ohne Schimmer* S 5, Kleisheim 1795 I. 26.* 1807 XII. 10. *Herr von Charvigny* I 3, 1833 II. 12, 23. *Herr von West, der Schmetterling* L 5, 1837 XII. 28. *Herz und Ehre* S 3, Bayard, át. Koch 1839 I. 15. *Des Herzogs Befehl* S 4, Töpfer 1828 I. 9. *Die Hexentochter* S 4, 1839 I. 14. *Hieronimus Knicker* O 2, z. Dittersdorf, 1797 XI. 30. *Hinko, der Freiknecht*, S 5, *Birch-Pfeiffer* 1836 III. 7, 1838 IV. 2, 1839 III. 21. *Die Hintertreppe* L 1, Rosenau 1825 III. 17, 1833 I. 3, 1841 I. 19. *Der Hirsch* S 2, Blum 1840 III. 21. *Das Hirtenmädchen* S 3, 1837 IX. 28. *Hochberg, die Büssende* S 4, 1814 XII. 27, 1815 II. 11. *Die Hochzeit des Figaros* O 2, Da Ponte, Mozart, 1807 XI. 24. *Die Hoffmannische Tropfen* P 2, 1824 XII. 19. *Der Hofmeister in tausend Ängsten* L 1, Hell 1833 XII. 14, 1837 IX. 30, 1841 III. 20. *Die Hohenstauffen* T 5, 1837 IX. 18. *Die Holländer* L 5, Goldoni, Bock 1794 XI. 9.* *Die homoeopathische Kur* L 3, Ancelet, f. Lemberg 1840 XII. 15. *Honzizek Tolpatsch* P 3, 1833 XI. 10. *Das Horoskop* T 5, 1839 II. 28, 1840 XII. 3. *Das Hotel von Wiburg* L 4, Clauren 1825 I. 1. *Der Hufschmied* S 1, Cosmar 1840 XII. 29. *Hugo Grotius* S 4, Kotzebue 1815 I. 14, 1840 II. 6. *Humoristische Studien* L 2, Lebrun 1836 I. 27. *Der Hund des Aubry de Mont Didier* D 3, Pixérécourt, f. Castelli, z. Seyfried 1825 III. 14, 23. *Die Hunyadi-sche Familie* T 6, Weber 1794 VIII. 26.* *Die Husaren und der Kinderstrumpf* PmG, Hopp F., z. Hopp Gy. 1838. X. 14. 1840 IV. 9. *Die Hussiten vor Naumburg* S 5, Kotzebue, z. Salieri 1803 XI. 23, 1841 XI. 1. *Hutmacher und Strumpfwirker* P 2, Hopp, z. Müller 1838 II. 11, XI. 11, 1839 III. 16, 1840 I. 20.

I

Ich bleibe ledig L 3, Nota, Blum 1840 I. 1, X. 1. *Ignes de Castro* T 5, Soden 1775, 1793 XII. 20*, 1795 IX. 4*, 1814 XII. 17. *Im Dunkeln ist nicht gut munkeln* L, 1793 XII. 20.* *Das Incognito* L 5, Ziegler 1793 XII. 20,* 1797 XII. 26, 1807 XI. 7, 1819 XI. 8. *Die Indianer in England* L 3, Kotzebue 1794 VIII. 26,* 1805 X. 13, 1806 I. 21, 23, 1827 X. 27, 1837 XII. 4. *Inguo* T 5, 1829 II. 9. *Insel der Liebe* O 2, z. Martini 1812 IX.* *Das Intermezzo* L 5, Kotzebue 1828 XII. 1, 1835 X. 3, 1838 IV. 9. *Das Irrenhaus zu Dijon* S 3, Beraud, Alexis 1839 XI. 16. *Das Irrlicht* Ok 3, Breitzner, z. Umlauf 1793 XII. 20.* *Irrtum in allen Ecken* L 5, Goldsmith, át. Schröder 1815 II. 5. *Isaak* M 2, Fuss 1815 II. 27. *Isidor und Olga* T 5, Raupach 1828 III. 21, 1834 I. 20. *Die Italienerin in London*, 1791.

J

Die Jagd O 3, z. Schenk 1797 XI. 26. *Die Jagdlust* O 3, 1793 XII. 20.*
Das Jagdschloss S 3, 1840 IV. 2. *Jagd und Bell* L 1, 1833 XI. 16. *Der Jahrs-
tag o. Der Millionär* II. Teil L 4, Schildbach 1804 I. 2. *Jakob Steiner* S 5,
1833 II. 14. *Jakobine von Bayern* S 5, Gutenberg 1806 II. 20. *Jakopo* S 4,
Neustädt 1835 XII. 6. *Die Jäger* Fg 5, Iifland 1791, 1794 XII. 9,* 1805
XI. 16. *Das Jägermädchen* O, 1812 IX.* *Jean de Paris* O 2, Just, f. Sey-
fried, z. Boieldieu 1813 X.*, 1814 X. 8, 1828 X. 7, 1829 I. 15, 1842 I. 2.
Jeannette o. Wer den Schaden hat, darf für den Spott nicht sorgen Ok,
Douvigny, Hensler, z. Müller 1794 VIII. 26.* *Jenny* S 4, Pelletier-Volmé-
ranges, át. Kurländer 1812 IX.* *Die Jesuiten* S 5, Hagemeister 1794 VIII.
15. (Idegen társulat előadása Sopron egyik házában.) *Johanna, erste
Königin von Neapel*, 1795 XII. 14,* 1806 II. 27. *Johanna von Montfaucon*
S 5, Kotzebue 1805 X. 12, 1833 II. 18. *Johannes Gutenberg* S 4, Birch-Pfeiffer
1835 XI. 29, 1841 I. 18. *Johann Faust, Erfinder der Buchdruckerkunst* S,
1813 X.* *Johann Hasel* L 3, Théaulon, át. Castelli 1833 XI. 11, 1838 IV. 4.
Johann, Herzog von Finnland S 5, Weisenthurn 1828 XI. 20, 1832 X. 22,
1841 I. 25. *Die Johanniskinder* M 3, Treuholt, z. Urbany 1833 III. 7. *Johann
Vasmer* T 5, Schmidt 1813 X.*, 1828 XI. 22. *Johann von Calais* S 3, fr.
Castelli 1828 II. 28, 1837 XII. 14. *Johann von Finnland* S 5, Weisenthurn
1812 IX.* *Johann von Paris, lásd: Jean de Paris. Johann von Wieselburg*
O, 1813 X.*, 1815 III. 5. *Jolantha, Königin von Jerusalem* T 4, Ziegler,
z. Gallus 1808 I. 23, 1814 X. 12, 1825 II. 23. *Der Jude* S 5, Cumberland,
át. Brockmann 1840 I. 28. *Die Judenhochzeit in Kreutz* B 1, 1807 XII. 6,
8, 1808 II. 7. *Die Jugend des Heinrich V.* L 3, Duval Hasselsteiner 1807
X. 24, 1825 I. 29, 1839 XI. 5. *Jugendstreiche* L 1, Nabehl 1833 I. 12. *Julchen
o. Mädchen spiegelt euch*, L 5, Huber 1793 XII. 20,* 1796.* *Julerl, die Putz-
macherin* P 3, Meisl, z. Müller 1835 X. 12, 1838 I. 29, 1839 III. 11. *Julianne
von Lindorack* S 5, Gozzi, Schröder 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4,* 1806 III.
26. *Julius, der kleine Findling* D 3, 1825 I. 9, 1827 XII. 17. *Julius von
Sassen* S 4, Zschokke 1828 II. 16, 1841 I. 14. *Julius von Tarent* S 5, Leise-
witz 1791, 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Der junge Barde* S 2, Engelsberg
1835 IX. 14. *Der junge Ehemann* L 2, Majláth 1834 I. 13, 1835 XII. 15,
1839 XI. 30, 1841 I. 11. *Die Jungfrau von Orleans* T 5, Schiller 1833 XII.
26, 1840 III. 15. *Junker von Eisebeiss*, 1819 X. 18.

K

Kabale und Liebe T 5, Schiller 1794 VIII. 26,* 1806 III. 4, 1824 XII.
28, 1833 XII. 7, 1835 XI. 9, 1838 III. 24, 1841 I. 23. *Kaiser Heinrich VI.*
T 5, Raupach 1833 III. 17. *Kaiser Maximilian* S 4, Vogel 1833 III. 28.
Karl XII. auf der Heimkehr S 4, Töpfer 1835 XII. 8. *Karl XII. bei Bender*
S 5, Vulpius 1797 XI. 11, 1797 XII. 12, 1815 II. 18, 1835 XII. 7. *Karl und
Sophie o. Die Physiognomie*, 1795 IX. 4.* *Kaspar der Torringer* T 5, Törring,
Seefeld 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4,* 1812 IX. 7, 1815 II. 19. *Kaspar Hauser*
S 4, 1833 III. 4. *Katharina Houward* S 5, 1838 XI. 24. *Katharina und ihre
Günstlinge* S 5, Birch-Pfeiffer 1836 I. 3, 1838 XI. 26. *Der Kaufmann von*

Venedig S 4, Shakespeare 1834 II. 6. *Das Käthen von Heilbronn* Rs 5, Kleist 1828 I. 3, III. 4, 1833 XI. 28, 1839 II. 25, 1840 XI. 25. *Keans Abenteuer* S 4, Dumas, Schneider 1839 XII. 29. *Kerker und Krone* P 5, Zedlitz 1838 III. 21. *Das Kind der Liebe* S 5, Kotzebue 1794 VIII. 26,* 1808 III. 26, 1839 X. 31. *Der Kinderfresser aus Untersberg*, 1814 XII. 18. *Kindliche Liebe* Fg 5, Weissensturn 1828 III. 18. *Der Kirchtag in Petersdorf* P 2, Meisl, z. Müller 1825 II. 15, 1834 III. 11. *Klara von Hoheneichen* S 5, Spiess 1815 II. 4. *Klausner* O 3, 1819 XI. 20. *Der kleine Deklamator* S 1, Kotzebue 1839 II. 23. *Der kleine Matrose* O 1, fr. Herklots 1812 IX.* *Der kleine Prometheus* L 1, 1840 III. 14. *Die kleine Schwärmerin* L 2, 1837 XII. 20. *Die kleine Zigeunerin* S 4, Kotzebue 1833 X. 26, 1839 XII. 14. *Klotar*, 1795 I. 26.* *Die kluge Frau im Walde* Rs 5, Kotzebue 1804 III. 18, 1807 XII. 26, 1808 I. 20, 1836 II. 15, 1840 I. 6. *Der Knabenraub* S 5, 1825 II. 21. *Knackerl* P 3, 1835 XI. 23. *Knackerl, der Fiacker als Marquis*, länd: Der Fiacker als Marquis. *Der Kobold* L 4, D'Hauteroche-Collé, Gotter 1794 XII. 9.* *Die Kohlenbrenner im Fichtthale*, 1795 IX. 4.* *Kommen und gehen* S 1, 1833 II. 3. *Die Komödie aus dem Stegreife* L 1, Poisson, át. Jünger 1805 X. 3, 1828 X. 23. *Kompliment und Wind*, 1795 IX. 4.* *Konrad der eiserne* S 5, 1798 III. 17. *Konrad Langbart* S 3, 1814 XI. 6. *Der Korb* L 2, Dilg 1814 XII. 31. *Die Korsen in Ungarn* S 4, Kotzebue 1814 X. 4, 1827 XI. 27. *Kosaken Pas de deux*, 1832 X. 16. *König Edwards Söhne* S 3, 1838 XI. 8, 1840 XII. 19. *Die Königseiche* S 5, Vogel 1839 XI. 11. *König Enzio* T 5, Raupach 1837 III. 6, 1838 XI. 17, 1841 I. 21. *Die Königin Sabionella* L 3, 1833 X. 15. *Die Königin von 16 Jahren o. Christinens Liebe und Entsagung* L 2, Bayard, f. Hell 1833 II. 7, 28. *König Lear* T 5, Shakespeare 1794 I. 27,* 1796,* 1805 XII. 7, 1824 XII. 16. *König Richard in Palestina* S 4, Lember 1836 II. 25. *Das Königsbefehl* L 4, 1833 XII. 22, 1835 X. 11, 1838 XII. 19. *Der Königssohn aus Ithaka* Ok, Schikaneder, Hofmeister 1812 IX.* *König Theodor in Venedig* O 2, z. Paissiello 1791, 1793 XII. 20.* *Der König und der Stubenheizer* S 1, Vogel 1841 I. 11. *Der Körbchenflechter an der Zauberquelle* O 2, z. Sazenhoven 1808 II. 9, 14. *Krakus, Fürst von Krakau* S, z. Gallus 1813 X.* *Die Krankenwärterin* L 1, Kurländer 1812 IX.*, 1813 X.* *Das Kreuz an der Ostsee* D, 1813 X.* *Die Kreuzfahrer* S 5, Kotzebue 1806 III. 8, 1811 XII. 30, 1812 I. 4, 1833 I. 7, 21, II. 26, 1834 II. 24, 1835 X. 15, 1838 III. 19, 1840 III. 29, 1841 II. 8. *Krieg mit dem Onkel* L 4, Töpfer 1836 II. 9. *Die Kriegsgefangenen* S 5, Stephanie d. j. 1797 XII. 30. *Die Kriegslist* L 1, 1798 III. 1. *Kritik und Antikritik* L 4, 1837 XII. 23. *Der Kronenstreit* Fg 5, 1824 XI. 11. *Die Krone und der Freund* S 4, 1834 I. 16. *Die Krone von Cypern* S 5, Schenk 1836 I. 7, 1837 XII. 21, 1841 III. 30. *Kunz von Kauffungen* SmG 3, Gleich, z. Tuczek 1806 III. 3, 1819 XI. 7, 1839 II. 2. *Kurt von Spartau* S 5, Beil 1795 I. 26,* 1797 XII. 8. *Die kurze Ehe* L 1, Sonnleithner 1806 II. 4, 1814 XI. 17, 1838 II. 13, 1840 III. 14.

L

Das Ladenmädchen L 4, fr. Majláth 1838 XI. 15. *Lanassa* S 4, Lemierre, f. Plümicke 1819 XI. 18. *Das Landhaus an der Heerstrasse* L 4, Kotzebue

1819 XI. 27, 1840 II. 3. *Der Landphilosoph* L 3, Weidmann 1793 XII. 20,* 1797 XII. 14. *Der Landsturm in Tirol o. der alte Jude* S 5, Ziegler 1805 XII. 12, 1836 III. 2. *Die Landung des Capitain Cook auf der Insel Otahiti* B 2, 1808 II. 18, 21. *Der Landwirt* S 5, Amália szász hgnő 1838 IV. 7, 1839 I. 5. *La serva Padrona* O, Bianchi 1774. *Lasst die Toten ruhen* L 3, Raupach 1833 I. 8. *Lazarilla* S 4, Kotzebue 1829 IV. 2. *Die Lästerschule* L 4, Sheridan, Leonhardi 1793 XII. 20,* 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4,* 1796.* *Die lebendigten Eheleute* P 1, Nestroy 1832 XI. 25. *Das Leben ein Traum* S 5, Calderon, át. West, Schreyvogel 1819 X. 10, 1828 X. 16, 1835 XII. 17, 1840 II. 20, 1841 I. 9. *Der leblose Zeuge* S 3, 1829 II. 24. *Die Leibeigenen* T 5, Raupach 1838 X. 22. *Leichter Sinn* L 5, Iffland 1806 I. 11. *Leichtsinn aus Liebe* L 4, Bauernfeld 1832 XI. 22, XII. 18, 1835 XI. 3, 1840 I. 18. *Der leichtsinnige Lügner* L 3, Schmidt 1813 X.*, 1838 XII. 12, 1839 II. 26. *Leichtsinn und seine Folgen* S 5, 1840 X. 14. *Der Leinweber* L 1, Kotzebue 1828 XI. 27. *Lisardo mit der Feuerlarve* S 3, Vogel 1833 XI. 1. *Das letzte Abenteuer* L 5, Bauernfeld 1833 III. 30. *Der letzte Graf von Toggenburg* Rs 4, Spiess, Mayer 1795 I. 26,* 1795 IX. 4,* 1796.* *Das letzte Mittel* L 4, Weissenthurn 1829 II. 28, 1832 XII. 11, 1835 IX. 22, 1838 X. 23, 1841 III. 29. *Die letzte Rache des Bundes der Rächer im Dunkel* Rs 5, 1807 XII. 28. *Der letzte Starkenberg* L 1, Koch 1839 I. 19. *Der Leuchtturm* P 3, Houwald 1824 XI. 20, 1828 XII. 29, 1834 I. 14. *Der Leuchtturm zu Eddystone* S 4, 1832 XII. 26. *Die Leyrer* B, 1797 XI. 20. *Die Lichtensteiner* S 5, Bahrdt 1834 I. 19. *Licht und Schatten* L 4, Schikandner 1813 X.* *Liebe findet ihre Wege* L 4, Zedlitz 1833 I. 26. *Liebe hilft zum Recht* L 4, 1834 I. 1. *Liebe kann alles* L 4, Shakespeare 1832 XII. 4, 1841 II. 17. *Liebe macht kurzen Prozess* O 2, Perinet 1815 II. 2, 21. *Liebenswürdige Sonderling* L 5, Treogate 1796.* *Liebesabenteuer* L 2, 1839 I. 29. *Liebeslist* B, 1798 I. 26. *Das Liebesprotokoll* L 3, Bauernfeld 1833 II. 27, III. 9, 1834 III. 1, 1836 II. 10, 1838 III. 20, 1841 III. 27. *Liebe und Freundschaft*, 1794 VIII. 26.* *Die Liebe zu Abenteuer* L 4, át. Vogel 1841 II. 18. *Liebe und Liebelei* L 4, Römer 1833 X. 29. *Liebe wirkt schnell* P 1, Jünger 1794 I. 27,* VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Der Liebhaber in der Hühnerstiege* B 1, 1807 XI. 29. *Der Liebhaber in Harnisch* L 4, Ziegler 1806 I. 26. *Der Liebhaber nach der Mode* L 3, Heufeld 1797 XI. 12, 1805 XII. 30. *Liebhaber und Nebenbuhler in einer Person* L 4, Ziegler 1794 VIII,* 1814 XI. 25, 1819 XI. 1. *Der Liefländische Tischler* L 3, Duval 1814 XI. 24, 1840 II. 11. *Lindane* Zsp 3, Bäuerle, z. Kanne 1832 XI. 11. *Lindor und Ismene* 1793 XII. 20.* *Lisette* L 2, 1840 XII. 9. *Der listige Tiroler*, Diver-tissement, 1825 III. 17. *List gegen List* L 3, Stephanie d. j. 1805 XII. 11. *List und Liebe* L 3, 1839 II. 9. *List und Phlegma* L 1, Angely 1833 XI. 25. *Das Lob der Lieschen*, 1827 XI. 19. *Das Loch in der Tür* L 3, Stephanie d. j. 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Lodoiska* O 3, Du Fillette, Loraux, z. Cherubini 1813 X.* *Lohn der Wahrheit* L 5, Kotzebue 1808 IV. 3, 1840 XI. 14. *Lorbeerbaum und Bettelstab* S 3, Holtei 1836 I. 14. *Der Lorbeerkrantz o. Die Macht der Gesetze* S 5, Ziegler 1807 XI. 26, 1815 II. 23, 1824 XI. 13, 1829 II. 12. *Lorenz Stark* S 5, Engel 1812 IX.* *Lorenzo de Capponi* S 5, 1839 X. 27. *Lotte von Westenburg*, 1795 IX. 4.* *Das Lösegeld*, 1825 II. 27. *Der Löwenkampf* S 5, Domaratius 1797 XII. 5. *Lucretia Borgia* O 3, V. Hugo, Romani,

z. Donizetti 1835 XII. 20, 1838 XII. 6. *Ludwig der Springer* S 5, Hagemann 1794 VIII. 26.* *Lumpacivagabundus, der böse Geist o. Das liederliche Kleeblatt* Zsp 3, Nestroy, z. Müller 1833 X. 27, 30, XII. 17, 1837 XII. 18, 1838 XII. 9. *Lumpen und Fetzen* L 4, Schikaneder 1815 I. 8, 1828 II. 3. *Das lustige Beilager* O 3, Hafner, Perinet, z. Müller 1827 XII. 27. *Das lustige Elend* S 3, 1828 II. 19. *Der lustige Fritz* Zsp 2, Meisl, z. Volkert 1828 X. 20, 1841 I. 17. *Lustig-lebendig* O 2, Hafner-Perinet, z. Müller 1797 XI. 21, XII. 31, 1808 I. 26. *Das Lustlager* L, 1794 VIII. 26.* *Lutz von Unterstein* S 4, Giesecke 1795 IX. 4,* 1798 I. 18. *Der Lüderliche* S 3, Hensler 1795 IX. 4,* *Lüge und Wahrheit* S 4, Amália szász hgnő 1837 X. 3, 1838 I. 9. *Der Lügner* L 5, Goldoni, Ehrimfeld 1808 II. 11, 15, 1806 III. 18, 1815 II. 9, 1819 XII. 19.

M

Macbeth T 5, Shakespeare, z. Gallus 1794 VIII. 26,* 1805 XI. 30, 1813 X. 11,* 1833 XII. 5. *Die Macht der Leidenschaft* T 4, 1828 I. 12. *Die Macht der Verhältnisse* S 5, Robert 1819 X. 16, XII. 11. *Die Macht des Blutes* L 3, Moreto, f. Jeitteles 1833 I. 20. *Der Machtspruch* T 5, Ziegler 1807 X. 30, XI. 30, XII. 12, XII. 30, 1808 IV. 2. *Der Magnetismus* L 1, Iffland 1797 XII. 3. *Der Maitag* G 4, Hagemann 1794 I. 27.* *Der Majoratserbe* L 4, Amália szász hgnő 1840 I. 14, II. 15. *Des Malers Meisterstück* L 2, Weissenthurn 1832 XI. 3, XII. 20, 1836 I. 9, 1837 X. 10, 1840 X. 13, 1841 III. 13. *Der Maler und seine Frau* L 2, 1840 IX. 29. *Der Mann meiner Frau* L 3, Lembergt 1833 XII. 10, 1834 I. 8, 1835 X. 24, 1839 II. 21. *Der Mann von 40 Jahren* L 2, Fagan, át. Kotzebeu 1795 IX. 4,* 1833 II. 28, X. 17. *Das Manuscript* S 4, Weissenthurn 1836 I. 16, 1838 XI. 14, 1840 III. 10. *Margaretha mit der Maultasche, Markgräfin von Tirol* Rs 5, Adolph Anton 1795 IX. 4,* 1803 XII. 10. *Maria di Gonsalvo* S 5, Birch-Pfeiffer 1832 XI. 1, 20, 1839 X. 22. *Maria Petenbeck* S 5, Holbein 1836 II. 8. *Maria Stuart* T 5, Schiller 1793 XII. 20,* 1819 XII. 18, 1928 XI. 8, 1832 XII. 19, 1840 III. 11. *Maria Stuarts erste gefangenschaft* D 4, 1828 II. 21. *Maria Tudor* S 4, Hugo F., át. Forst 1836 III. 15, 1838 X. 25., 1840 X. 22. *Marie* S 3, 1838 III. 1, 1841 I. 10. *Marie, Tochter Karl des Kühnen* S 5, Menner 1807 X. 15, 1812 IX.* *Marie von Medicis* L 4, Berger 1839 XII. 15. *Marie von Montalban* Oh 4, z. Winter 1794 VIII. 26,* 1813 X. 11.* *Der Markt zu Ellenbrunn* L 3, Blum 1838 XI. 13, 1840 III. 12. *Der Marmorkopf* Zsp 3, 1841 IV. 1. *Maske für Maske* L 1, Marivaux, át. Jünger 1805 X. 17, XI. 3, XII. 6, 1814 X. 10. *Die Masken* L 1, Kotzebeu 1813 X.* *Maskenaufbruch in Venedig* B, 1797 XII. 10. *Die Maskerade* B 1, 1795 IX. 4.* *Mathilde, Gräfin von Giessbach* S 5, Ziegler 1794 VIII. 26,* 1805 XI. 23. *Matthias Corvinus* S 5, Weidmann 1836 II. 23. *Matthias, König von Ungarn* S 4, Wentzel-Schuster 1828 I. 29. *Maurer und Schlosser* O 3, Scribe, Delavigne, z. Auber 1828 II. 5, 1831 II. 17. *Die Maustalle* L 3, Spiess 1794 VIII. 26.* *Max Helfenstein* L 2, Kotzebue 1812 IX.* *Mazeppa* S 3, Varry 1836 III. 10. *Das Mädchen ohne Zunge* M 3, Told 1824 XII. 27. *Das Mädchen von Fraskata* O, z. Paisello 1796.* *Das Mädchen von Lyon* S 5, Bulwer, át. Renner 1839 III. 12, 1841 I. 30. *Das Mädchen von Marienburg o. Die Liebschaft Peters des Grossen* Fg 5, Kratter 1795 IX. 4,* 1796,* 1805

X. 10, 1805 XI. 18, 1806 I. 15, 1808 II. 17, 1824 XI. 25, 1829 I. 17. *Die Mädchen von Siklós o. König Sigismunds Traum* S 3, Börnstein, z. Roser 1832 XII. 30. *Die Männer der Republik* L, 1794 VIII. 26.* *Die Männerfeindin* S 1, Koch 1808 II. 25. *Männerfreundschaft* L 4, Murphy, f. Grammerstätter 1832 XI. 10, XII. 13. *Die Männer in Wien* L 5, Stegmayer 1812 IX.* *Männerschwäche und ihre Folgen*, 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Männerschwäche und Weiberlaune* L 3, Ziegler 1797 XI. 23. *Männertreue* L 1, Kotzebue 1841 I. 12. *Männerwort und Weiberliebe* S 5, 1839 II. 11. *Die Mäntel* L 2, 1833 XI. 16. *Märchen im Traume* S 4, 1836 III. 26. *Der Mediciner und Jurist* L 2, 1841 II. 7. *Meine Frau ist ein Engel* L 2, 1839 XI. 21. *Meister Pilgram*, 1829 III. 8. *Der melancholische Schuster* P 3, 1839 II. 3. *Die Menagerie und optische Zimmerreise im Krähwinkel* P 2, Gleich, z. Gläser 1828 II. 12, 1829 III. 15. *Der Menschenfresser auf Ulinta* B, 1798 III. 25. *Menschenhass und Reue* S 4, Kotzebue 1805 XI. 2, 1806 III. 1, 1835 IX. 17. *Der Mentor* L 1, Lemberg 1835 IX. 19, XI. 4. *Der Militärbefehl*, S 2, Anicet, f. Koch 1839 I. 17. *Minna von Barnhelm* L 5, Lessing 1795 IX. 4.* *Die Minnesänger auf der Wartburg* S 3, 1840 X. 3. *Mirana, das Bergweibchen* L. 3, 1842 XII. 2. *Mirandolina* L 3, Goldoni, ät. Blum. 1835 XII. 5. *Mir gelingt alles* L 4, Albini 1839 XI. 25. *Mirina* S 3, Holbein, z. Gyrowetz 1828 XI. 16, 18. *Missbrauch der Gewalt* S, Weidmann 1813 X. 11.* *Dass Missverständnis* L 1, Steigentesch 1837 XII. 8. *Mittel und Wege* L 5, Babo 1813 X.* *Die moderne Wirtschaft* PmG, 1825 III. 13. *Der Mohrenkönig o. Grausamkeit sprengt Sklavenketten* S 5, Kratter 1807 XII. 14, 15. *Die Mohrin* S 5, Ziegler 1819 XI. 10, 22, 1827 XI. 13, 1833 I. 5, 1840 X. 10. *Moisasurs Hexenspruch* Zsp 2, Meisl 1828 I. 14. *Moisasurs Zauberfluch* ZP 2, Raimund 1837 IX. 24. *Die Monatszimmer* L 3, Huber I. 1813 X.* *Mondscheinbekanntschaft* L 1, Martell 1833 III. 5. *Der Morgen auf der Insel Capri* S 4, 1836 III. 6. *Die Mönche o. Das Abenteuer im Karmelitenkloster* L 3, Tinelli 1795 I. 26.* *Mutterliebe und kindliche Pflicht* S, 1813 X.* *Der Musiker und der Friseur* P 2, 1841 III. 7. *Die Mutterschule* 1793 XII. 20.* *Mutter und Tochter als Nebenbuhlerin* L 3, Schikaneder 1806 II. 6, 1807 X. 11, XI. 29. *Die Müller* Pm 1, 1828 X. 29. *Des Müllers Töchter* S 4, 1832 XI. 18, XII., 10. 1835 XI. 25. *Der Müller und sein Kind* S 3, Raupach 1833 I. 2, III. 23, 1836 I. 11, 1839 I. 2, 1841 II. 2. *Die Mündel* Fg 5, Iffland 1834 II. 15, 1836 II. 19.

N

Die Nachbarschaft, 1819 X. 7. *Nach Regen folgt Sonnenschein* L 5, 1807 XII. 27. *Nach Sonnenuntergang* L 2, fr. Both, 1835 X. 21, 1837 XII. 14. *Die Nachtlager in Granada* S 2, Kind 1841 II. 11, III. 3, 9. *Die Nachtmusik* L, 1813 IX.*. *Der Nachtwächter* P 1, Körner 1813 X.* *Der Nachtwächter von London* S 5, 1833 II. 21, 1841 II. 9. *Nagerl und Handschuh* PmG 3, Nestroy, z. Müller 1839 II. 20, 27, XII. 2. *Das Narrenhaus* O 1, Chatillon 1813 X.* *Narrheit, Liebe und Edelmut* L 5, Richter 1794 XII. 9.* *Die Nasenharmonika* MPm 1, 1828 XI. 15. *Der Nasenstüber* L 3, Raupach 1837 XII. 8, 1839 I. 19, XII. 31, 1840 I. 8. *Der Naturmensch* L 4, Gerle, Uffo, Horn 1838 XII. 8. *Natur und Liebe im Streit* T 5, D'Arien 1791. *Die natürliche Zauberei* LmG, Bäuerle, z. Schuster

1825 II. 24. *Der närrische Müller und seine verliebte Tochter* P 3, 1833 III. 24. *Die närrischen Begebenheiten in der Mühle* O 2, 1814 XI. 20, 1815 I. 26. *Die Nebenbuhler* L 4, Sheridan, Engelbrecht, 1796*, 1840 II. 8. *Die Neger auf Curaçao* S 5, Kratter 1829 III. 7. *Die Negersklaven* S 3, z. Cibulka 1793 XII. 20, 1796.* *Negersklaven* S 1, Waldon 1803 XI. 21. *Nehmen und geben*, romant, Duo, Saphir 1840 XII. 22. *Nehmt ein Exempel dran* L 1, Töpfer 1832 X. 16, XII. 20. *Das neue Aschenbrödel* L 3, 1840 IV. 7. *Der neue Gutsherr* O 2, Castelli, z. Boieldieu 1827 XI. 5. *Die neue Megäre* Pm 1, 1834 II. 9. *Neues Mittel, Töchter zu verheiraten* L 1, 1827 XII. 18, 1834 I. 9. *Das neue Sonntagskind* O 2, Perinet, z. Müller 1806 II. 2, 18, 1811 II. *Die Neugierigen* L 3, ol. Schmidt 1807 XI. 16, XII. 6. *Der Neujahrs Wunsch* S 1, 1833 I. 1. *Der Nibelungen Hort* T 4, Raupach 1835 XI. 8. *Nicht alles Gold, was glänzt*, 1794 I. 27.* *Nichts* L 1, 1828 III. 15. *Nicolo Zaganini* O, 1833 I. 22. *Nina, o. Die Wanderung nach einem Mann* Zs 3, Schickh, z. Riotte 1838 II. 22, III. 5. *Niklas Graf von Zrinyi* S 5, Körner 1833 III. 2. *Nobel und Bürgerlich* L 1, 1834 III. 4. *Noch seltener als Weibertreue* L 5, Eberl 1795 IX. 4.* *Nur eine löst den Zauberspruch* P 3, Turteltaub, z. Scutta 1838 XII. 16.

O

Oberamtmann und Soldaten S, Stephanie d. j. 1794 I. 27.* *Oberon, König der Elfen* O 3, Giesecke, z. Wranitzky 1812 IX.* *Octavia* T 5, Kotzebue 1837 XII. 19. *Oda, die Frau zweier Männer* T 5, Babo 1793 XII. 20,* 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Odioso, der kleine Teufel o. Der weibliche Abällino* S 5, Meisl 1829 II. 15. *Der Oheim* S 5, Amália szász hgnö 1837 X. 21, 1840 II. 1. *Des Oheims Irrtum* L 1, 1833 XII. 14. *Die Ohnmachten* L 1, Gremeri 1793 XII. 20.* *Omasis, Joseph in Egypten*, 1813 X.* *Opfertod* S 4, Kotzebue 1819 XII. 2. *Orangutan o. Das Tiegerfest* S, 1796.* *Die Organe des Gehirns* L 3, Kotzebue 1819 X. 7, 1824 XII. 7, 1839 II. 23. *Orion, der Fürst und sein Hofnarr* S 4, 1798 III. 29. *Orosman-Isthikar, Sultan zu Jerusalem* D 4, 1827 XII. 10. *Ostada* O, 1813 X.* *Oswald, der Graf von Orlamünde* Rs, Kotzebue 1804 III. 18. *Othello* T 5, Shakespeare 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Othello, der Mor in Wien* PmG 1, Meisl, z. Schuster 1807 X. 25. *Otto, der Schütz* S 5, Hagemann, 1812 IX.* *Ottokar, der letzte Graf von Toggenburg*, lässt Der letzte Graf von Toggenburg alatt. *Otto mit der Pfeil o. Der Markgraf von Brandenburg* Rs 5, 1808 IV. 7. *Otto von Wittelsbach* T 5, Babo 1794 VIII. 26,* 1815 I. 17. *Das öffentliche Geheimnis* S 4, Lemberg 1796,* 1837 XII. 25, 1839 XI. 19.

P

Pachter Feldkümmel L 5, Kotzebue 1815 I. 29. *Pachter Robert* O 1, Seyfried, z. Lebrun 1806 II. 9, 11, III. 2. *Der Page* L 3, Perinet 1795 IX. 4.* *Pagenstreiche* L 5, Kotzebue 1819 XII. 26, 1840 III. 23. *Palmira* Ohk 2, Gammera, z. Salieri 1812 IX.* *Die Papageie* L 1, Castelli 1834 II. 25, III. 19, 1835 X. 31, 1839 I. 12. *Parteiwut o. Die Kraft des Glaubens* S 5, Ziegler

1819 X. 11, 1824 XII. 30, 1827 XI. 17, 1835 IX. 28, 1837 X. 18, 1840 XII. 7. *Der Pascha von Tunis* Ok, Henisch 1793 XII. 20.* *Pauline* S 5, Weissenthurn 1833 XI. 18, 1835 XII. 10, 1837 X. 26, 1841 III. 17. *Der Pariser Taugenichts* L 4, Bayard, f. Töpfer 1837 IX. 26, XII. 20. *Der Pächter und der Tod o. Die drei Wundergaben* PmG 2, Gleich, z. Müller 1824 XII. 5, 1828 XI. 2, 1835 X. 25, 1840 X. 18. *Die Perlen*, 1839 XII. 12. *Der Perückenmacher* P 1, 1828 X. 29, 1836 III. 23. *Das Petermännchen* O, Hensler, z. Weigel 1798 I. 11, 14, 1812 IX.* *Peter Stiglitz* P 3, 1829 I. 11, 1831 II. 17. *Peter von Szapáry o. Des Ungarns Rache* S 5, Birch-Pfeiffer 1828 III. 8, 1832 X. 18, XI. 13, 1836 III. 19, 1837 X. 15, 1841 II. 16. *Das Petschaft o. Die Macht der Eitelkeit* S 5, Ziegler 1806 II. 1, 1824 XII. 6, 1828 II. 27. *Pfändung und Personal-Arrest* O 2, Schikaneder, z. Teyber 1813 X.* *Pfefferösel* S 5, Birch-Pfeiffer 1838 X. 15, 1840 XII. 26. *Die Pflegesöhne* T 5, Kratter 1813 X.*, 1815 III. 9, 1825 II. 17. *Der Pflegevater* S 4, Amália szász hgnő 1840 I. 21. *Phantasie und Wirklichkeit* L 3, 1833 X. 13. *Die Philosophen* O 2, 1793 XII. 20.* *Der Philosoph im Gebirge* 1793 XII. 20.* *Die Pilger o. Mathilde von Giessbach II. Teil* S 5, Ziegler 1794 VIII. 26,* 1804 II. 11, 1806 I. 18, 1808 III. 19, 1819 XI. 29. *Die Pilgerin*, 1828 XI. 4. *Das Pilgerstift im Loretowald* S 3, 1828 III. 17. *Die Pilgrimme von Mekka* O 3, z. Gluck 1797 XI. 7. *Die Pisanischen Brüder* S 3, 1828 III. 20. *Der Platzregen* L 1, 1834 II. 9. *Der Plauderer*, Weisskern 1794 I. 27,* 1828 I. 17. *Der politische Kannengiesser* L, Holberg 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4,* 1806 II. 17. *Polixena* L 4, 1832 X. 23, 1839 II. 16, XI. 12. *Das Porträt der Mutter o. Die Privatkomödie* L 3, Schröder 1795 IX. 4,* 1796,* 1812 IX,* 1827 XII. 29. *Das Posthaus in Treuenbrietzen* L 1, Kotzebue 1815 II. 22, 1838 II. 17. *Der Postillon vom Stadtl Enzensdorf* P 2, Schickh, z. Riotte 1839 X. 21, XI. 18, 1840 XI. 3. *Die Postknechte* L 5, Schikaneder 1795 IX. 4.* *Präciosa* S 4, Wolf, z. Weber 1832 XI. 8, 1837 X. 16, 1840 III. 30, 1841 IV. 3. *Das Preisgedicht* Fg 1, Holbein 1827 XI. 3. *Prinzessin Gold* Zsp. 3, Told, z. Müller 1837 XII. 19, 1839 II. 18. *Prinzessin Konstanze*, 1791. *Prinzessin Pumphia* Kurz, 1794. I. 27.* *Prinzessin von China*, läsd Turandot alatt. *Proberollen* P 1, Breitenstein 1835 IX. 26, 1838 X. 27. *Der Pudel als Kindweib* Pm 2, 1828 III. 15. *Der Puls* L 2, Babo 1805 XI. 7, 1814 X. 3, 1815 I. 19, 1824 XII. 4, 1828 X. 18, 1835 XI. 28, 1836 I. 2. *Die Puppe o. Die kleine Schweseter der Geliebten* L 1, Scribe, Mélesville, át. Castelli 1827 X. 22. *Die Putzsucht* L 5, Schmidt 1828 XII. 3.

Q

Die Qualen des Wahns S 2, 1841 I. 5. *Die Quarantaine* L 1, 1839 II. 5. *Die Quäker* S 1, Kotzebue 1819 XI. 13, 20. *Der Quäcker und die Tänzerin* L 1, Scribe, Dupont, f. Castelli 1832 XI. 23, 1833 I. 2, 1838 II. 13. *Die Quälgeister* L 3, Shakespeare, át. Beck 1833 III. 26. *Quodlibet*, 2—3, 1808 III. 1, 1825 III. 27, 1828 II. 20, III. 25, 1829 III. 12, 1833 III. 31, 1834 III. 25, 1836 I. 24, III. 14, 27, 1837 XI. 30, 1838 II. 5, 25, III. 22, X. 21, 1839 I. 27, III. 19, 1840 I. 19, XI. 12, 1841 III. 25.

R

Der Rabe Zs, 1837 XII. 5. *Raabs Wiedereroberung* S 4, 1833 X. 20. *Rache für Muttermord o. Der Mohr in Ungarn* Rs 5, 1808 I. 9. *Rache für Weiberraub* S 5, Ziegler 1794 VIII. 26.* *Die Radikalkur* L 3, Weissenthurn 1805 XII. 23, 1807 XI. 10. *Raoul der Blaubart* Oh 3, z. Grétry 1806 III. 10, 12, 23. *Raphael* L 1, Castelli 1812 IX.* *Raphaele* T 5, Raupach 1833 II. 11. *Raphael von Aquillas*, 1819 XI. 16. *Der Rasttag* L 1, 1828 XII. 7, 1837 X. 11. *Die Raubvögel* S 5, Schikaneder 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4.* *Die Rauchfangkehrer* Ok 3, z. Salieri 1795 IX. 4.* *Raynald o. Das Kind der Natur und der Liebe* T 5, 1794 VIII. 26.* *Das rächende Gewissen* T 4, Kotzebue 1807 XII. 19, 1825 II. 8. *Die Räuber* T 5, Schiller 1794 I. 21,* 1815 XII. 4, 1827 XI. 21, 1838 III. 12, 1839 II. 19. *Die Räuber auf dem Kulmerberge* S 5, Kuno 1824 XII. 29, 1829 I. 25, 1836 II. 1. *Das Räuschgen* L 4, Bretzner 1827 XI. 14. *Die Rechnung ohne Wirt* L 1, Schletter 1793 XII. 20.* *Der rechte Arzt* 1813 X.* *Der rechte Weg* L 1, 1806 II. 4. *Der redliche Bauer* L 3, Pauersbach 1794 I. 27.* *Der redliche Landmann* L 5, Schikaneder 1793 XII. 20,* 1794 VIII. 26,* 1815 II. 12. *Die Regimentskassa o. Das erstürmte Lager* L 3, Lemberg 1833 II. 10. *Der Rehbock o. Die schuldlose Schuldbewussten* L 3, Kotzebue 1819 X. 23, 1829 I. 13, 1840 II. 4. *Die Reise durch das Land des Frohsinns und der guten Laune* Qu., 1831 II. 17. *Die Reise durch die Luft* Zo 2, Gleich z. Roser, 1825 I. 10. *Die Reise nach der Stadt* L 5, Iffland 1796.* *Die Reisenden* S 2, Zehmark, z. Müller 1793 XII. 20.* *Der reisende Schneider* O 2, 1815 I. 15, II. 7. *Die Repressalien* S 4, Ziegler 1815 III. 2. *Die respektable Gesellschaft* P 1, Kotzebue 1828 I. 2, 1836 I. 20. *Rettung durch die Sparkasse* S 3, 1827 XI. 7. *Rettung für Rettung* Fg 5, Beck 1828 III. 6, 1832 XII. 29. *Reue und Ersatz* L 4, Vogel 1824 XII. 11, 1838 II. 10, 1840 XI. 5. *Das Rezept zur Goldmacherkunst* P 2, Told, Werle 1839 I. 20. *Richard in Palästina o. Englands Reichbanier*, lösd Englands Reichsbanier. *Richard Löwenherz* O 3, Sedaine, z. Grétry 1805 XII. 23, 1829 IV. 1. *Richard Wanderer* L 4, O'Keefe, f. Kettel 1796,* 1838 XII. 29, 1840 II. 17. *Rinaldo Rinaldini* S 4, Hensler 1807 XII. 22, 1808 II. 23, 1829 II. 1. *Der Ring I.* L 5, Schröder 1806 I. 9. *Die Ritter vor Ackon* Dg, Kalchberg 1795 XII. 14.* *Ritter Adelungen* Rs 4, 1807 XI. 19. *Ritter Grauenstein* S 5, 1812 IX.* *Des Ritters Don Quixott Vermählung o. Das Abenteuer auf Quastallana* Ok 2, Soden, z. Spindler 1803 XII. 20. *Ritter Tulipan* O 2, Païsiello 1793 XII. 20,* 1797 XII. 7. *Robert der Teufel* O 5, Scribe, z. Meyerbeer 1836 II. 2. *Robert der Teuxel* Zsp. 3, Nestory, z. Müller 1840 II. 23. *Robert der Tiger* D 5, Birch—Pfeiffer, 1832 XII. 17, 1838 III. 8, 1841 II. 27. *Robin, der gespänstige Schiffer* Zsp 3, 1836 II. 21. *Rochus Pumpernickel* Qu 3, Stegmayer 1814 XII. 8, 1815 I. 22, 1828 I. 21. *Rococo* L 4, 1841 I. 1. *Roderich und Kunigunda* Par. 4, Castelli, z. Seyfried 1828 I. 27. *Rollas Tod* S 5, Kotzebue 1795 XII. 14,* 1795 XI. 21,* 1796,* 1808 III. 24, 1819 X. 27. *Rosa* S 5, Dumas, ät. Herzenskron 1839 XI. 7, 1840 I. 9. *Rosalie von Felsheim*, 1795 IX. 4.* *Rosamunde* T 5, Körner 1839 IV. 6. *Die Rosen des Herrn Malesherbes* G 1, Kotzebue 1819 XI. 20, 1828 XI. 11, XII. 9, 1834 II. 1. *Rosette das Hirtenmädchen* O 2, Bretzner, z. Biery 1813 X. *Rose und*

Schuh S 3, 1832 XII. 9. *Das rote Käppchen* O 2, z. Dittersdorf 1798 I. 9. *Der rote Turm in Wien* SmG 3, Gleich. z. Kauer 1808 III. 28, III. 29. *Der Rotkopf* L 1, 1837 IX. 19. *Der Rotmantel* S 3, 1828 III. 1. *Die Römer in Deutschland*, 1795 IX. 14.* *Röschens Aussteuer* S 5, 1829 I. 8, II. 4, 1835 XI. 24. *Rubens in Madrid* S 5, Birch—Pfeiffer 1838 XII. 30. *Rudolf von Felseck* Rs 5, Korompay 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4,* 1828 III. 9. *Rudolf von Habsburg* S 5, Kotzebue 1827 XI. 11. *Die Ruinen von Athen* M 1, Kotzebue, z. Beethoven 1828 X. 5. *Die Ruinen von Bodenstein o. Der mitternächtige Geisterzug* S 4, Carl M. 1835 XI. 15. *Der Russe in Deutschland* S 4, Kotzebue 1814 X. 9. *Die Rutscherei* B, Mayer 1804 IV. 8. *Die Rückfahrt des Kaisers nach Wien* O 2, 1814 X. 9.

S

Sadenio L 5, 1812 IX.* *Salomons Urteil* S 3, Caigniez, f. Stegmayer, z. Quaisin 1814 X. 15, 1819 X. 3. *Samson, König in Israel* S 3, Schuster, z. Tuczek 1814 XII. 13. *Der Samtrock* Ok 1, Kotzebue, z. Gyrowetz 1814 X. 11, XI. 9. *Der Samtschuh* S 5, Birch-Pfeiffer 1832 X. 29, 1834 II. 3, 1836 I. 19, 1837 X. 7, 1841 II. 22. *Sappho* T 5, Grillparzer 1819 X. 4. *Sarmäts Feuerbär* S 4, Schikaneder 1794 XII. 9,* 1819 XI. 14. *Saul* M, Caigniez, z. Seyfried 1812 IX.* *Schabel* P 3, 1827 XI. 25. *Der Schabernack o. Kunst und Liebesproben* P 1, Heigel 1840 XII. 22. *Schabernack über Schabernack* P 4, 1836 I. 28, III. 12. *Schach Abukafs Zauberbecher* O 3, 1815 I. 28. *Die Schachfigur* L 4, 1806 I. 12, 1808 III. 30. *Die Schachmaschine* L 3, an. Beck 1797 XI. 20, 1819 XII. 16, 1835 IX. 21, 1840 X. 6. *Der Schacht zu Ashorn* S 3, Hoffmann, z. Roser, Urbany 1835 X. 22. *Schamascharot B*, 1798 I. 29. *Der Scharfrichter von Amsterdam* S 3, 1832 XI. 12, 1838 II. 26, 1841 II. 13. *Der Scharlach-Mantel* L 1, 1797 XII. 10. *Der Schatz des Wucherers* S 4, 1840 XII. 13. *Der Schatzgräber* Ok 1, fr. Seyfried, z. Méhul 1814 X. 19, 1815 II. 22. *Die Schäuernacht* M 3, z. Drechsler 1829 III. 16. *Die Schauspieler* L 5, Vogel 1829 III. 17, 1838 XII. 4. *Die Schauspielerin* S 3, Maltitz 1839 XI. 27, 1840 II. 19. *Schauspieler-Schule* L 5, Beil 1794 VIII. 26.* *Schauspielers Wanderleben o. Die Herrnhüter* L 4, Kettel 1833 II. 2. *Schauspieler wider Willen* L 1, Kotzebue 1819 X. 8. *Der Scheiben-Toni* S 5, Birch-Pfeiffer 1840 IV. 5, XI. 9. *Scheinverbrechen* S 4, Collin 1795 IX. 4.* *Scheinverdienst* S 5, Ifland 1795 IX. 4.* *Der schelmische Freier* L 1, Kotzebue 1828 I. 15, 31, II. 6, 1833 XI. 9, 1834 I. 11. *Der Schiffspatron* O 2, Dittersdorf 1793 XII. 20*, 1802 XI. 32. *Schildwach-Abenteuer* P 2, 1833 I. 27, 1839 XI. 9. *Schildwache, Tod und Teufel* P 1, gr. Neselrode 1794 I. 27*. *Die Schirmherren* S 5, Ziegler 1892 IX*. *Der Schlagenturm* T 4, 1807 XII. 21. *Die Schlangenzunge* S 5, 1808 III. 3, 22. *Die Schlauen Gärtner* B 2, 1807 XI. 22, 1808 I. 17. *Die schlaue Witwe* P 1, Kotzebue 1806 I. 23. *Die Schleichhändler* L 4, Raupach 1832 X. 20, 1833 XI. 14, 1839 III. 18, XII. 28. *Die schlimme Liesel* L 1, Bäuerle 1824 XI. 23, 1825 IV. 17, 1826 III. 26, 1834 II. 18, 1837 XII. 24, 1839 XI. 9, 1840 XII. 9. *Schloss Limburg* L 2, Marsollier, át. Brockmann 1806 III. 26, 1814 X. 3. *Schloss Montenero* O 3, Hoffmann, z. D'Alayrac. 1805 XI. 25, 1806 I. 19, XII. 1, 8, 16, 1812 IX.*. *Der Schmuck* L 5 Sprickmann 1794 VIII. 26*, 1795 IX. 4*. *Das Schmuckkästchen* S 3 Kotzebue 1806 I. 7, III.

19, 1829 II. 10, 1835 X. 20, 1838 XII. 5. *Die Schneiderhochzeit* L 2, Perinet 1814 XI. 13, 1815 I. 12, 1827 XII. 20. *Der Schornsteinfeger* L 1796*. *Der schöne Lieutenant* 1795 IX. 4*. *Die schöne Schusterin* O 2, z. Umlauf 1793 XII. 20*. *Schönheit und Tugend, eine Cosa Rara* O 2, z. Martini 1797 XII. 16. *Der schönste Tag des Lebens* S 2, 1837 X. 12. *Die Schreckensnacht im Schloss Paluzzi* T 3, Mélesville, át. Castelli 1838 II. 12. *Das Schreibpult* S 4, Kotzebue 1805 X. 22, 1806 I. 2, 1808 I. 14, 1828 XII. 6. *Die Schuld* T 5, Müllner 1813 X*, 1835 X. 7, 1838 II. 20, 1840 IV. 11. *Die Schule des Lebens o. Die Königtöchter als Bettlerin* S 5, Raupach 1839, II. 17, III. 25. 1840 III. 5. *Die Schule der Väter* L, André 1795 IX. 4*. *Der Schuss von Gänsewig* O. 1813 XII. 20*. *Der Schusterfeierabend* O 3, z. Müller 1828 I. 13. *Der Schutzgeist* S 6, Kotzebue 1829 II. 8, 1840 XII. 1. *Der Schutzgeist Oesterreichs*, 1814 XII. 31. *Schüchtern und dreist* L 1, 1837 X. 24, 1840 X. 5. *Die Schwaben* B, 1791 XI. 14. *Schwabenmädchen* L 4, 1806 I. 20. *Der schwarze Mann* L 1, Gotter 1795 IX. 4*. 1797 XI. 9, 1819 XI. 27. *Die schwarzen Frauen* ZO 3, Meisl, z. Müller 1827 X. 21, 23, 1827 XI. 19, 20. *Die Schwäger* T 5, 1785 X. 20. *Die Schweden in Bayern* 1795 IX. 4*. *Die Schweizerfamilie* O 3, Castelli, z. Weigl 1819 X. 21, XII. 8, 1827 X. 29. 1828 X. 25, XI. 1, 1829 III. 12, 1835 X. 21. *Die Schweizerhütte am Rheinfall* S 1, 1828 II. 11. *Die Schwestern von Prag* O 2, Hafner, f. Perinet, z. Müller 1814 XII. 22. *Scüss, Mond und Pagat* ZO 2, Rosenau, z. Gläser 1825 I. 23, 1828 XI. 23, 1836 II. 16. *Sebastian der Unechte* T 5, Kratter 1813 X*. *Der Seekapitän* L 1, 1838 XII. 20. *Seelenadel* S 2, 1806 III. 17. *Selbstbeherrschung* S 5, Ifland 1807 X. 17. *Selbstbetrug* L 4, 1807 XII 3, 1808 I. 19. *Selbstgefühl* S, 1813 X*. *Selbstmörder* S 1, Kotzebue 1819 XII. 15. *Selmour und Clarissa* S 3, 1828 XI. 13. *Die seltene Audienz* L 4, Lippert 1812 IX*, 1841 IV. 2. *Der seltene Bettler* S 1, 1832 XI. 24, 1838 I. 27. *Die seltene Liebschaft* L 1, 1839 II. 21. *Der seltene Onkel* L 4, Ziegler 1805 XI. 19. 1806 I. 28. *Der seltene Prozess* L 3, Gewey 1805 XI. 14, 1808 I. 27, 1814 X. 17. *Das seltene Rezept* L 1, 1828 II. 7. *Seltsame Lotterie* L 1, 1828 II. 6. *Seraphine* L 3, 1837 XII. 31. *Shakespeare in der Heimat o. Die Freunde* S 4, Holtei 1841 III. 4. 777 L 1, 1828 XII. 11, 1833 XII. 3, 1837 X. 10. *Sieben Mädchen in Uniform* P 2, 1828 XII. 8, 1833 XI. 21, 1838 XI. 25. *Der Sieg des guten Humors* Zp 3, Schickh, z. Müller 1833 I. 6. *Siegfried von Lindberg* L 5, 1793 XII. 20*. *Sigmund* S 2, 1834 II. 1. *Die silberne Hochzeit* Fg 5, Kotzebue 1825 I. 13, 1828 I. 8, 1832 XI. 26, 1840 X. 24, XI. 26. *Die Silvesternacht* D 1, Frank 1835 IX. 15. *Simson, Richter in Israel* O 3, Schuster, z. Tuzek 1795 IX. 4*. *Sind die Verliebten nicht Kinder?* L 3, 1794 VIII. 26*. *Das Singspiel* O 1, 1814 XI. 3, 9. *Sittgarde* S 4, 1840 X. 19. *Skizzen der rauhen Sitten unserer guten Voreltern* Rs 5, Gr. Br. Brühl 1795 IX. 4*. *Die Sklavenhändler von Smyrna* B, 1797 XI. 4, 1798 I. 21. *Die Sklavin von Surinam* S 5, Kratter 1807 X. 10, XII. 1. *So gibt es denn in der Welt gar keine Ruhe mehr* L 2, Koch 1808 II. 29. *Die Soldaten* S 5, Arrestò 1807 XII. 5, 1819 XI. 11. *Der Soldat ganz allein* P 1, Castelli 1834 III. 15. *Der Soldat von Cherson* L, 1796*. *Soliman II. o. Die drei Sultaninnen* O 2, fr. Favart, f. Huber, z. Süßmayer 1802 X. 24. *So muss man die Männer fangen* L 1, 1807 XII. 16. *So muss man Füchse fangen* L 5, Stephanie d. J. 1819

XI. 17. *Der Sonderling* Lp 4, Bäuerle 1829 III. 30. *Das Sonnenfest der Brahminen* O 2, Hensler, z. Müller 1808 III. 21, 27. *Die Sonnenjungfrau* S 5, Kotzebue 1794 VIII. 26,* 1804 II. 28, 1808 III. 12, 1819 X. 25, 1834 III. 23. *Der Sonnenwirt*, 1795 IX. 4.* *Sophie o. Der gerechte Fürst* S 3, Möller 1795 IX. 4,* 1815 III. 6. *Sophie Romain o. Was vermag ein Schurke nicht* S 3, Hensler 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *So rächt sich der Weise* L, 1793 XII. 20.* *Sorgen ohne Not und Not ohne Sorgen* S 5, Kotzebue 1812 IX,* 1814 X. 13, 1829 I. 29, 1835 XI. 21, 1840 XII. 12. *So zieht man dem Betrüger die Larve ab*, L 5 Gr. Brühl 1794 I. 27.* *Die spanische Wand* L 1, 1814 XII. 15. *Die Sparbüchse* L 1, 1814 XI. 9. *Der Spiegel* L 3, 1839 XI. 26. *Der Spiegel von Arkadien* Ok 2, Schikaneder, z. Süssmayer 1796,* 1798 III. 22. *Der Spieler* S 5, Iffland 1806 III. 22, 1814 XII. 10, 1829 I. 10, 1834 I. 2. *Die Spinnerin am Kreuz* S 4, Kanne 1825 II. 27. *Staberl als Benefiziant* Qu 3, 1827 I. 7. *Staberl als Dorfbarbier* L 1, 1834 II. 17. *Staberl als Freischütz* Par 3, Carl 1827 X. 28. *Staberls Hochzeitstag* L 3, Bäuerle 1825 I. 11. *Staberls Reise* L 3, Bäuerle, át. Arteur 1829 III. 18. *Stadt und Land* L 3, Spiess 1793 XII. 20*, 1798 I. 26. *Stadt und Land* L 3, Kaiser, z. Müller 1840 I. 25. *Standesproben* L 3, Babo 1813 X.*, 1825 III. 24. *Statira*, 1793 XII. 20.* *Statthalter von Corfu* 1794 VIII. 26.* *Die Steinhauer von Neustadt* B 2, 1808 II. 29, III. 6. *Der Stein der Weisen o. Die Zauberinsel* Ok, Schikaneder 1796,* 1804 II. 20. *Die steinernen Brüder im Blutwalde* O, 1813 X.* *Das Stelldichein* L 1, Perrot, z. Grill 1840 I. 7. *Stephan Fedinger* D 5, Weidmann 1795 XII. 14.* *Das Sternenmädchen* Zsp 3, Huber, z. Kauer 1828 III. 2. *Stille Grösse* S 5, 1828 I. 16. *Stille Wasser sind betrüglisch* L 4, Beaumont és Fletcher, át. Schröder 1793 XII. 20,* 1805 XI. 24, XII. 18, 1807 X. 27, 1838 III. 13, 27, 1840 II. 22. *Stitzo und seine Kinder* T. 1794 VIII. 26.* *Des Stranders Tochter* S 4, Sheridan, át. Treitschke 1837 XII. 17, 1839 I. 8. *Der Strassenräuber aus Kinderliebe* S 5, Kotzebue 1824 XII. 18. *Die Strelitzen* S 4, Babo 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4,* 1796,* 1806 III. 13. *Der Strich durch die Rechnung* L 4, Jünger 1793 XII. 20,* 1814 XII. 29. *Student und Dame* L 2, Scribe, Mélesville 1839 X. 29, XII. 4. *Die Stumme von Hallodrici* P 2, 1839 III. 7. *Der Sturm o. Die Zerstreuung der Menschenfresser* B, Mayer 1804 II. 22. *Der Sturz der Feste Rauhenstein* S 3, 1834 II. 10, 1837 XII. 8. *Die Sucht zu glänzen* L 3, Kotzebue 1828 XI. 6. *Sylphide* B 2, Taglioni; z. Schneitzhöffner 1831, II. 17. *Sylphide* S 2, Krones, z. Drechsler 1836 I. 21, 1839 IV. 15.

T

Taddädl, der 30-jährige ABC-Schütz O 3, Hensler, z. Müller 1828 I. 24. *Der Tag der Erlösung* S 4, Ziegler 1825 III. 19. *Das Tagebuch* L 2, Bauernfeld 1838 X. 10, XII. 1, 1840 III. 21, 1841 II. 6. *Die Tage der Gefahr* O 3, Bouilly, z. Cherubini 1815 III. 16. *Talentproben* L 1, 1833 XI. 25, 1834 II. 25. *Talisman* O 3, z. Salieri 1793 XII. 20.* *Talisman* P 3, Nestroy 1841 III. 28. *Das Tal von Almeria* S 1, Kotzebue 1813 X.*, 1819 XII. 4, 1840 II. 10. *Tankred* O 2, Rossi, z. Rossini 1828 XII. 30, 1829 I. 22, 1838 XI. 6. *Tankredl* Par, Bäuerle, z. Müller 1819 III. 30. *Tanzmeister Pauxl o. Die Abenteuer im*

Fasching LmG 3, Carl, z. Müller 1829 II. 22, 1833 II. 19. *Das tapfere Wienermädchen* S 3, Hensler 1807 X. 26. *Die Tartaren in Ungarn* S 4, Kisfaludy 1829 I. 5. *Das Taschenbuch* S 3, Kotzebue 1819 X. 30, 1825 II. 12, 1829 IV. 4, 1835 XI. 14, 1838 I. 23, 1840 X. 28. *Tassos Tod* T 5, 1835 X. 19. *Tat und Reue* S 3, 1838 I. 22. *Der taube Liebhaber* L 2, Schröder 1797 XII. 10. *Die Tauben* P 1, 1828 I. 23. *Die Taubenpastete* L 2, 1828 X. 7. *Der Taubstumme o. Der Abbé de l'Epée*, S 5 Bouilly, f. Kotzebue 1802 XI. 6, 1806 III. 15, 1815 II. 16, 1832 XI. 5, 1837 X. 27. *Taub und stumm o. Alles muss Tabak rauchen* P 3, Hunnius 1824 II. 15. *Der Temperamentsfehler* L 2, 1840 X. 17. *Das Testament* L 4, Schröder 1794 VIII. 26, 1795 IX. 4, 1798 I. 16. *Das Testaments des Onkels* S 3 Pelletier-Volméranges, át. Castelli 1829 II. 3. *Das Testament einer armen Frau* S 5, Fr. Koch 1833 XI. 4, 1834 II. 19, 1837 XII. 7, 1839 XI. 28. *Der Teufel, ein Hidraulikus* L 3, Weidmann 1795 IX. 4. *Die Teufelsbrücke* O 3, 1814 X. 16. *Die Teufelsmühle am Wienerberge* O 4, Huber, Hensler, z. Müller 1808 IV. 4, 1814 X. 22, 1815 I. 21, 1824 XI. 28, 1829 IV. 5, 1836 III. 21, 1839 II. 12. *Der Teufelstein in Mödlingen* Zsp. 3, Hensler, z. Müller 1828 II. 24. *Thekla die Wienerin* S 5, Ziegler 1829 III. 2. *Therese von Burgstein* S 3, 1805 X. 15. *Thusnelde* Rs 6, Voss 1795 IX. 4. *Till Eulenspiegel* L 4, Stegmayer 1827 XII. 2, 13. *Titus O, Metastasio*, Seyfried, z. Mozart 1812 IX. *Die Tochter der Finsternis* S 5, 1796. *Die Tochter der Natur* Fg 3, Lafontaine 1794 XII. 9, 1795 I. 26, IX. 4. *Die Tochter des Bettlers* S 3, Blum 1840 XII. 6. *Die Tochter des Geizigen* S 3, Bayard, f. Kurländer 1836 III. 5, 1839 III. 20. *Die Tochter Pharaonis* L 1, Kotzebue 1836 II. 3. *Die Tochter des Türstehers* S 2, 1837 XII. 22. *Tomi* S 4, 1838 III. 4. *Toni* D 3, Körner 1812 IX. 1814 XI. 19, XII. 21, 1834 I. 11, 1839 II. 7. *Der Tote ein Freier* L 2, Sédaine, f. Pauersbach 1793 XII. 20, 1798 III. 25. *Der Totenansager* P 1, Castelli 1819 XI. 6. *Die Totenfackel* Rs 4, Huber, z. Kauer 1808 II. 1. *Der Totenschatz um Mitternacht o. Der Bewohner der Ruine am Neusiedlersee* Vm 3, Huber, z. Müller 1811 II. 25. *Totila König der Goten* S 5, Weissenthurn 1839 III. 24. *Tössel und Dorchon* 1793 XII. 20. *Der Traum am Tannenbühl* Zsp 2, 1841 II. 14. *Der Traum* Fg 1, 1827 XII. 20. *Treffkönig* L 2, Vary, Proch 1839 IV. 7, XII. 19. *Der treueste Freund* L 2, 1837 XII. 20. *Der Tritschtratsch* P 1, Nestroy 1834 III. 16, 1839 III. 19. *Truffaldino, der Diener zweier Herren* L 4, Goldoni, át. Schröder 1832 X. 30. *Die Tugend in Gefahr* S 5, 1807 X. 31. *Tu nicht gut* L 4, Schildbach 1813 X. *Turandot* S 5, Schiller 1808 III. 14, 15, 1819 XII. 13, 1840 II. 9. *Das Turnir zu Kronstein* S 5, Holbein 1825 I. 10, 1834 I. 30, 1836 I. 23, 1840 III. 19. *Der Tyrann von Syrakus* S 5, Zschokke 1808 II. 2, 4, 8. *Die Tyroler* B, 1797 XI. 12. *Der Tyroler Wastel* Ok 3, Schikaneder, z. Haibel 1798 III. 6, 1808 I. 4, 6, III. 20, 1814 XII. 8.

U

U, A, W, G L 1, Kotzebue 1833 XII. 21. *Ubold und Ulride* S 4, 1825 I. 31. *Ugolino* D 5, Biedenfeld, z. Seyfried 1828 III. 22. *Ulrich von Württemberg* S 5, 1840 I. 5. *Unbewusste Liebe* L 2, Mélesville, Duveyrier fr. Lembert, át. 1841 XII. 23. *Und er soll dein Herr sein*, 1794

VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Ungarisches Quartett* Katzér 1829 XII. 1. *Die unglückliche Heirat* T 3, Southerne-Schröder 1805 XI. 9. *Der Unglücksvogel* P 5, Eberl 1797 XI. 5, 1798 I. 6. *Die unheilbringende Krone* Zsp 2, Raimund 1838 I. 6. *Die Uniform* O 2, Carpani, Treitschke, z. Weigl 1812 IX.* *Die unmögliche Sache* L 4, Moreto, Brown, at. Schröder 1794 XII. 9.* *Die unruhige Nachbarschaft* O 2, Huber, Hensler, z. Müller 1828 I. 10. *Der unruhige Wanderer* O, I—II. Hensler, z. Müller 1812 IX.* *Der unschuldige muss viel leiden* L 3, fr. Hell 1825 II. 10, 1838 III. 17. *Unser Fritz* S 1, Kotzebue 1803 XI. 21. *Das unterbrochene Opferfest* O 2, Huber, z. Winter 1797 XII. 18, 1798 I. 3, II. 26, 1804 IV. 9. *Der Untergang der Welt* P 3, Bäuerle 1828 II. 17. *Die Unterhaltung der Zigeuner o. Der lustige Schneider auf Wanderschaft* Bk, Bogner 1807 XII. 13, 16. *Unter zwei Streitenden freut sich der Dritte* O, Sarti 1793 XII.* *Unverhofft kommt oft* L 3, Keil 1813 X.* *Die Unvermählte* S 4, Kotzebue 1824 XI. 30, 1828 X. 30, 1840 XII. 5. *Der Upasbaum* S 4, 1833 III. 10. *Die übelgeheuteten Mädchen* B 1, 1807 XI. 15. *Die Übereilung* L 1, Fagan 1793 XII. 20.* *Die Übergabe der Grafen Cilly*, 1795 XII. 14.* *Der Übermütige* Zsp 3, 1837 X. 8, 1839 I. 3, 1840 I. 30.

V

Van Dycks Landleben S 5, Kind 1839 I. 6. *Der Vater der Debütantin* L 5, Bayard, Théaulon, f. Both 1839 X. 20. *Das Vaterherz* S 4, 1839 III. 17. *Des Vaters Fluch* S 4, Boirie 1837 XII. 16, 1841 I. 3. *Des Vaters Grab* S 2, 1840 XI. 1. *Der Vater und sein Kind* S 3, fr. Hassaurek 1807 X. 13. *Die väterliche Rache* L 4, Congreve, at. Schröder 1795 IX. 4.* *Der verbannte Amor* L 4, 1814 X. 6, 1833 XII. 30, 1837 X. 5, 1839 IV. 9. *Verbrechen aus Ehrsucht* Fg 5, Ifland 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4,* 1796,* 1825 II. 5, 1828 XII. 27, 1839 X. 26. *Verbrechen aus Vaterliebe* T, Spach 1794 VIII. 26.* *Verdienter Lohn* S 2, 1841 II. 6, III. 20. *Die verhängnisvolle Faschingsnacht* PmG 3, Nestroy, z. Müller 1839 XI. 17, 1841 III. 15. *Verirrung ohne Laster* S 5, Beck 1796.* *Der Verkannte* S 4, 1838 II. 24. *Die verkaufte Bärenhaut* O 1, 1828 I. 26. *Das verkaufte Kind* 1819 XI. 2. *Der verkehrte Roman* L 4, Grammerstätter 1829 III. 28, 1838 X. 16. *Die Verkleidungen* P 2, Schwan 1824 XII. 4, 1828 XII. 16, 1836 I. 2, 1839 I. 26. *Die Verläumder* S 5, Kotzebue 1825 I. 22, 1840 III. 7. *Verlegenheit und List* L 3, 1819 XII. 1, 1841 II. 20. *Der verliebte Kohlenbrenner* B 1, 1805 XI. 7. *Der Verlobungsring* S 4, 1838 XI. 3, 1840 X. 31. *Das verlorene Kind* T 1, Kotzebue 1824 XII. 7. *Der verlorene Sohn* L 3, Schink 1795 I. 26,* IX. 4.* *Vermählung auf der Zauberinsel* Qu 2, 1828 II. 9. *Die Vernunftsheirat* L 2, 1827 XI. 8, XII. 18. *Der Verräter* L 1, Holbein 1836 II. 24, 1838 II. 17, 1840 II. 29. *Verrätereit und Eifersucht* T 5, 1815 II. 25. *Die Verschleierte o. Waldmänner II. Teil* B, Fux 1798 I. 24, 27. *Der Verschwender* ZmG 3, Raimund, z. Kreutzer 1837 X. 29, XII. 27, 1839 XI. 14, 1840 IX. 28. *Der Verschwiegene wider Willen* L 1, Kotzebue 1828 X. 22. *Die Verschwörung des Fiesco zu Genua* T 5, Schiller 1807 XII. 7. *Die Versöhnung* S 3, Pelletier-Volméranges, at. Weissenthurn 1807 X. 6, 1808 I. 5, 1835 XII. 16. *Verstand und Leicht-*

sinn L 5, Jünger 1806 III. 6. *Die verstorbene Ehefrau* L 5, Bretzner 1798 I. 29. *Der verwandelte Rittmeister* L 1, 1814 X. 27, 1832 X. 16. *Die Verwandtschaften* L 3, Kotzebue 1814 X. 25, 1840 IV. 1. *Die Verwechslung* L 1, Gutenberg 1805 XI. 6. *Der verwunschene Prinz* Zp 2, Bäuerle, z. Müller 1825 I. 30, 1828 XI. 9, 1837 XII. 29, 1840 XII. 20. *Die Vestalin* O 3, Jouy, z. Spontini 1813 X.* *Vetter Benjamin aus Pohlen* L 5, Cuno 1838 I. 15. *Der Vetter aus Bremen* P 1, Körner 1835 XI. 28. *Vetter Cäsario o. Die bekehrte Spröde* L 5, Wolff 1839 III. 9. *Vetter Heinrich* S 5, Amália szász hgnő 1839 III. 23. *Vetter Michael von Ratzenstadt und die Braut Harifax aus England o. Die Flickschusterfamilie* P 3, Schikaneder 1828 III. 23. *Der Vetter von Lissabon* L 3, Schröder 1797 XI. 14. *Der Vetter von Salzburg* LmG 3, 1807 XI. 17. *Victorine o. Wohltun trägt Zinsen* L 4, Schröder 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Der Vielwisser* L 5, Kotzebue 1834 I. 27, 1835 XII. 19, 1840 XII. 21. *Vierlei Poststationen* B, 1797 XI. 19. *Vier Schildwachen auf einem Posten* L 1, Vogel 1814 X. 11, 1828 I. 26, 1839 I. 31. *Die vier Temperamente* L 4, Ziegler 1836 III. 4, 1840 X. 27. *Die vier Vormünder* L 3, Centlivre, át. Schröder 1793 XII. 20,* 1808 I. 17. *Viola* L 5, Shakespeare, át. Deinhardstein 1838 I. 14, 1841 III. 18. *Der Vogelsteller* B, 1797 XII. 3. *Vom Feder ans Stroh* L 4, 1827 XI. 18. *Von sieben die Hässlichste* L 3, Angely 1835 X. 10. *Vor hundert Jahren* L 4, Raupach 1840 II. 27. *Die Vorleserin* S 2, Bayard, f. Koch 1836 III. 23. *Der Vormund* S 5. Ifland 1796.* *Die Vormundschaft* L 2, Gerle, Horn 1838 X. 13. *Die vornehmen Wirte* O, 1813 X.* 1813 X.* *Der Vorsatz* L 1, Holbein 1827. XI. 5.

W

Die Waffenbrüder T 5, Kleist, Holbein 1825 III. 21, 1827 XI. 5. *Die Wahl der Favorit Sultanin im Serail zu Constantinopel* B 1, 1807 X. 18. *Wahn und Wahnsinn* S 3, Mélesville, f. Lemberg 1835 IX. 13. *Die Waise aus Genf* S 3, Victor, át. Castelli 1840 X. 15. *Die Waise und der Mörder* M 3, Frédéric, át. Castelli 1828 III. 12, 1832 XII. 22, 1838 II. 19. *Der Wald bei Danzig* S 5, 1808 I. 11, 12. *Der Wald bei Hermannstadt* Rs 4, Weissenthurn 1829 II. 23, 1833 XI. 19, 1836 II. 11, 1840 III. 2. *Der Waldbrand* Zsp 2, Gulden, z. Nidetzky 1839 II. 10. *Waldemar* O 1, Castelli, z. Weigl 1795 IX. 4.* *Waldemar, Markgraf von Schleswig* S 5, Hagenmeister 1805 XII. 14. *Die Waldmänner* O 3, Schikaneder, z. Henneberg 1796,* 1798 I. 23, 1812 IX.* *Wallenstein* T 5, Schiller 1829 III. 21, 1837 XII. 21. *Die Walpurgisnacht* Zsp 4, Birch-Pfeiffer 1832 XII. 6, 1835 X. 26, 1838 XI. 4, 1839 XII. 26, 1840 XI. 22. *Die Wanderungen durch das Leben* L 4, 1834 III. 20. *Die Wanderung nach einem Mann* Zsp 2, 1839 IV. 2. *Warum?* L 1, Anicet-Bourgeois és Lochkroy, f. Kurländer 1834 I. 4. *Was Einer gut macht, verdirbt der Andere* P 1, 1835 IX. 14, 1840 I. 16. *Was kümmert mich* L 1, 1798 I. 1, 2. *Die Wasserkur* L 4, 1840 IX. 27. *Der Wasserträger* O 3, Bouilly, z. Cherubini 1819 X. 14. *Was sein soll, schickt sich wohl* L 3, 1805 XI. 6. *Der Wechsel* L 5, Jünger 1797 XII. 11. *Weiberehre* Sg 5, Ziegler 1793 XII. 20,* 1794 VIII. 26,* XII. 9,* 1795 IX. 4*, 1814 X. 29, 1825 I. 4, 1828 XI. 10. *Der Weiberfeind* L 1, Hell 1808 III. 7, 1828 III. 27. *Die Weiber in Wien* L 5, Stegmayer 1812

IX.* *Die Weiberkur* Ok 2, Stegmayer, z. Paër 1813 X.* *Weiberlist und Männerweisheit* L 3, 1928 I. 1. *Weibertausch* L 1, 1834 I. 25, 1840 III. 14. *Weiber von ehemals, Mädchen von heute* L, 1813 X.* *Der weibliche Abbe* S, Horst 1794 I. 27.* *Der weibliche Husar* L 5, 1828 XII. 10. *Der Weihnachtsabend* S 2, 1833 XII. 21, 28. *Der Weinhauer* L 1, 1828 I. 27. *Die Weinlese* L 3, Schletter 1796.* *Weiss und schwarz* B, 1797 XI. 25. *Welche ist die Braut?* L 5, Weissenthurn 1827 XI. 29. *Welcher ist der Bräutigam?* L 4, Weissenthurn 1829 II. 16, 1834 I. 7, 1838 III. 3. *Welche von Beiden?* L 1, Kurländer 1836 I. 20, 1839 XII. 12. *Welleda o. Die kluge Frau im Walde*, länd: *Die kluge Frau im Walde. Weltton und Herzengüte* Fg 4, Ziegler 1794 I. 27.* 1815 I. 5, 1825 II. 24. *Wendelin von Höllenstein o. Die Totenglocke* S 4, Michelbeck (Gleich), z. Rüger 1827 XII. 3. *Wenzel Havelitschek* P 3, 1827 XII. 16. *Die Werber* L 5, Stephanie d. j. 1812 IX.* *Wer ist betrogen o. Der spanische Bräutigam* 1794 VIII. 26.* *Wer sucht, der findet auch was er nicht sucht* L 1, 1828 XII. 2. *Das Wertherfieber* L 5, Hoffmann 1793 XII. 20.* *Werthers Leiden* ParmG 2, Meisl, z. Müller 1833 XI. 17, 1835 IX. 15, 1839 XI. 21, 1840 XI. 7. *Werther und Lotte*, länd Werthers Leiden. *Wer war mehr als Jude?* S 3, Lotich 1793 XII. 20,* 1795 IX. 4.* *Die Wette* L 4, Elmar, z. Titl 1840 XI. 21. *Der wiedergefundene Gutsherr*, länd *Der Schiffspatron. Die Widerspänstige*, l. *Die bezähmte Widerspänstige. Die Wiedervergeltung* L 3, fr. Hassaurek 1840 III. 8. *Wie du mir, so ich dir* L 1, 1828 III. 26. *Wie machen Sie's in der Komödie* L 1, Brömel 1828 II. 13. *Wickenson und Wandrox* S, 1794 XII. 9.* *Die wilde Jagd* O 2, z. Triebensee 1827 XI. 4. *Die Wilden*, l. Azemia. *Der Wildfang* L 3, Kotzebue 1798 III. 4, 1808 I. 3, 1827 XII. 19. *Der Wildschütz* S 4, 1828 I. 6. *Wilfred und Emilia* S 5, 1838 III. 29. *Wilhelm Tell* S 5, Schiller 1819 X. 31, 1828 XI. 25, 1831 II. 17, 1832 XI. 29, 1834 II. 16, 1835 XII. 14, 1838 III. 28. *Das Windspiel o. Zufriedenheit im Alter* L 3, 1805 XI. 17. *Der Wirrwarr* L 5, Kotzebue 1807 XII. 29, 1836 I. 5, 1839 III. 2. *Die Wirtin mit der schönen Hand* L 5, Eberl 1793 XII. 20.* *Die Wirtschafterin* L 2, Stephanie d. j. 1794 VIII. 26.* *Der Wittwer* P 1, Deinhardstein 1833 XI. 12, 1834 I. 18, 1836 I. 27, 1837 XII. 14. *Die Wittwe und das Reitpferd* L 1, Kotzebue 1797 XII. 3, 1814 XII. 21. *Wittwe und Wittwer* L 1, Holbein 1828 X. 29, 1834 I. 18, 1838 X. 27. *Die Wittwe von 18 Jahren* L 1, 1834 I. 18. *Die Wittwe von Ketskemet*, l. Hattyú Ilona. *Der Wolfsbrunnen* D 3, Gleich 1825 III. 26. *Der Wollmarkt* L 4, 1828 III. 19. *Die Wölfe unter der Herde* L 5, Stephanie d. j. 1794 XII. 9,* 1795 IX. 4.* *Der Wundermann* SmG, Fenzl 1803 XI. 21. *Die Wunderperle* Zsp 3, 1832 XII. 2. *Der Wunsch mancher Mädchen* O 2, Zehnmark, z. Hanke 1793 XII. 20.* *Wülfling von Stubenburg* Rs 5, Kalchberg 1794 VIII. 26,* 1795 IX. 4.* *Das wütende Heer* O 3, z. Ruprecht 1791 XI. 16, XII. 27.

Y

Ydor, der Wanderer aus dem Wasserreiche, ZmG 4, Gleich, z. Drechsler 1835 IV. 29. *Yelva, die russische Waise* D 3, Scribe, át. Castelli 1829 I. 19, 1839 III. 5.

Zaide L 3, Hensler 1833 II. 4. *Der Zauberdrache* L 5, 1835 XI. 18. *Die Zauberflöte* O 2, Schikaneder, z. Mozart 1795 XII. 11, 13, 1829 III. 23, 24. *Die Zauberharfe* Zsp 3, 1828 XI. 30, 1840 III. 3. *Die Zauberin Sidonia* S 4, Kotzebue 1815 II. 28. *Zaubermund* Zsp, Told, z. Müller A. 1839 XI. 27. *Die Zauberpyramide* B 2, 1808 III. 7, 13. *Die Zauberspange* S 5, Birch-Pfeiffer 1839 XII. 8. *Zehn Jahre aus dem Leben einer Frau o. Böse Ratschläge* S 6, fr. Genée 1838 I. 8. *Die Zeichen der Ehe* L 3, Steigentesch 1828 XI. 15, 29, 1833 I. 29. *Der Zeitgeist* L 4, Raupach 1837 XII. 6, 1839 XII. 30. *Das Zeitungsblatt* L 5, Arreto 1812 IX.* *Die zerbrochene Brille* L 3, Kurländer 1812 X.* *Die Zerstörung des Hungerturmes im Felsenthal o. Edelsinn und Barbarei der Vorzeit* SmG 3, Gleich 1817 XII. 29. *Die Zerstreuten* L 1, Kotzebue 1819 XI. 4. *Der Zerstreute* L 3, Régnard 1793 XII. 20,* 1806 II. 10. *Die Zigeuner* O 2, z. Müller A. 1793 XII. 20.* *Zrinyi o. Die Belagerung von Sziget* D 5, Körner 1813 X.* *Zufall und List* L 2, 1839 XII. 12. *Das zugemachte Fenster* O 1, Kotzebue, z. Gyrowetz 1814 XI. 10, XII. 7. *Zurücksetzung* L 4, Töpfer 1839 IV. 4, 1840 III. 18. *Zu scharf macht schartig* S 5, Iffland 1795 IX. 4,* 1796.* *Zwei Familien* S 4, 1839 III. 14. *Zwei Freunde und ein Rock* L 1, 1828 I. 31, III. 27, 1840 I. 16. *Zwei Nichten für Eine* L 1, Kotzebue 1838 II. 4. *Zwei Poststationen* L 3, 1797 XI. 19. *Die zwei Streitenden* O, 1793 XII. 20.* *Die zwei wunderbaren Nächte* S 4, 1828 XII. 26. *Die Zwillingbrüder* L 3, Régnard, Schröder 1794 VIII. 26,* 1805 XI. 21. *Der Zwirnhändler aus Oberösterreich* L 3, Kringsteiner 1814 XI. 12.

Berndt Fülöp 1792/93. évi soproni műsora.

(Dr. Flórián Kata szíves közlése.)

Adelheid von Ponthien T Gebler. *Adelheid von Wullingen* S 4 Kotzebue. *Aldähn* M Möller. *Alderson* Ok Giesecke. *Alten* M. Arno und der englische Kasper. *Babette und Nanette* SmG. *Der Barbier von Sevilien* L 3 Beaumarchais. *Bastille. Die beiden Anton* O I., II. *Die Bergknappen* SmG. *Das Blatt hat sich gewendet* L 4 Cumberland — Schröder. *Bruder Moritz* L Kotzebue. *Clavigo* T 5 Goethe. *Die Colonie* O. *Cosa rara* O 2 Schikaneder, z. Zach. *Damenschule. Darimel. Deserteur* O Sedaine, z. Monsigny. *Deserteur aus Kindesliebe* L Stephanie d. J. *Don Cartos* T 5 Schiller. *Der doppelte Liebhaber* Jünger. *Die drei Töchter, S. Edelmut stärker als Liebe, S. Das Ehrenwort* L 4 Spiess. *Der eifersüchtige Liebhaber auf der Probe* O Antoni. *Emilia Galotti* T 5 Lessing. *Eremit auf Formentara* Kotzebue. *Ernst von Gleichen, S. Er soll dein Herr sein. Eulalia Meinau* T 4 Ziegler. *Der Familienpokal* Fg 5 Schletter. *Der Fähnrich* L 3 Schröder. *Fiesko* T 5 Schiller. *Frauenstand, S. Iffland. Der Fremde* L 5 Friedel. *Fürstengrösse* Rs 5 Ziegler. *Gassner II. Shakespeare* — Schröder. *General Schlenzenheim* Fg 4 Spiess. *Graf Essex* T 5 Banks. *Die Grafen von Cilly* Kalchberg. *Graf von Walltron* Rs 5 Möller. *Graf Wiprecht von Groisch* Rs. *Grandprofos* T 4 Schikaneder. *Die Gumbinnen. Hamlet* T 5 Shakespeare.

Hans Dollinger S 4 Schikander. Henriette, Grossmann. Heute, wie vor 25 Jahren. Heute zahlt der König den Zins. Die Holländer L 5 Goldoni, Bock. Die Indianer in England L 3 Kotzebue. Der Invalide, S. Jeder fege vor seiner Tür. Kabale und Liebe T 5 Schiller. Kaspar der Torringer T 5 Törring—Seefeld. Das Kind der Liebe S 5 Kotzebue. Klara von Hohen-eichen S 5 Spiess. Das Kleid aus Lyon, Jünger. Komische Familie L. Komm' mir einer mit heiraten. König Lear T 5 Shakespeare. Kunz von Kauffungen SmG 3 Gleich, z. Tuczek. Kurt von Spartau S 5 Beil. Die Lästerschule L 4 Sheridan, Leonardi. Liebe unter den Handwerkersleuten S Gassmann. Liebhaber und Nebenbuhler in einer Person L 4 Ziegler. Liebrecht und Hornald S, Eckartsmann. Maria Stuart T 5 Schiller. Mathilde, Gräfin von Giessbach S 5 Ziegler. Die Mausfalle L 3 Spiess. Menschenhass und Reue S 4 Kotzebue. Das Milchmädchen. Minna von Barnhelm L 5 Lessing. Musiknarr O. Die Mündel Fg 5. Iffland. Natur und Liebe im Streit T 5 D'Arien. Nicht mehr als 6 Schüsseln, S Grossmann. Obrist Helberg. Oda, die Frau zweier Männer T 5. Babo. Otto von Wittelsbach T 5 Babo. Die Philosophen O 2. Die Pilger S 5 Ziegler. Piramus und Thisbe M. Das Porträt der Mutter L 3 Schröder. Die Postknechte L 5 Schikaneder. Rache für Weiberraub S 5 Ziegler. Die Raubvögel S 5 Schikaneder. Die Räuber T 5 Schiller. Redoute. Die Reise nach den Mond, O. Revers. Richard III. T 5 Shakespeare. Der Ring I., II. L 5 Schröder. Robert und Kaliste O. Das rote Käppchen O 2 z. Dittersdorf. Die schöne Schusterin O 2 z. Umlauf. Schlosser SmG. Der Schreiner. Das Schwert der Gerechtigkeit, S Schikaneder. Skizzen der rauhen Sitten unserer guten Voreltern Rs 5 Brühl. Der Soldat von Cherson L. Die Sonnenjungfrau S 5 Kotzebue. Stille Wässer sind betrüglich L 4 Beaumont—Fletcher, át. Schröder. Die Stre-litzen S 4 Babo. Der Strick durch die Rechnung L 4 Jünger. Der taube Liebhaber L 2 Schröder. Das Testament L 4 Schröder. Der Teufel in Wien Smg Schikaneder. Das Urianische Schloss O. Die väterliche Rache L 4 Congreve, át. Schröder. Der Vetter von Lissabon L 3 Schröder. Die vier Vormünder L 3 Centlivre, át. Schröder. Weiblicher Jakobinerklub. L Kotzebue. Der West-indier, Cumberland. Die Wette, L. Leo. Wiener Zeitung O. Wunder, ein Weib verschweigt ein Geheimnis, L. Denifle. Der Wunsch mancher Mädchen. O 2 Zehnmark, z. Hanke. Die zwei Gräfinnen O. Die Zwillinge T 5 Klinger.

A cenzura által törölt darabok névsora.

Adelheit von Wulfingen 1794 XII. 9,* 1795 XI. 21,* Alfred König der Angelsachsen 1795 XI. 21,* Die beiden Billets 1793 XII. 20,* Die bestrafte Neugierde 1795 XI. 21,* Bürgergeneral 1794 XII. 9,* Die Deutschen unter den Muselmännern 1795 XI. 21,* Der duldende Freund 1793 XII. 20,* Die Entführte 1793 XII. 20,* Erwine von Steinheim 1795 XI. 21,* Fiesko 1794 XII. 9,* 1795*. Figaros Hochzeit 1795 XI. 21,* Der Fürst als Mensch 1793 XII. 20 * Galora von Venedig 1795 I. 20,* IX. 4,* Graf Benyovszky 1795 IX. 4,* X. 21,* XII. 14,* Die Grafen Cilly 1795 I. 26,* Gräfin Hochfeld 1793 XII. 20,* Der gutherzige Sohn 1793 XII. 20,* Henriette o. Der Husarenraub 1794 VIII. 26,* Johanna, erste Königin von Neapel 1795 XI. 21,* XII. 14,* Johann Procida 1795 I. 26,* Julius von Tarent 1795 I. 26,* IX. 4,* Die junge Frau auf der Probe 1793 XII. 20. Kaspar der Torringer 1794 XII. 9,* 1795 XI. 21,* XII. 14.* Lästerschule 1795 XI. 21.* Letzter Graf von Toggenburg 1795 IX. 4,* XI. 21,* XII. 14.* Maria Theresia 1795 XII. 9* Die Männer der Republik 1794 VIII. 26.* Menschensituationen 1793 XII. 20.* Menzikoff und Natalie 1795 XII. 9,* Natur und Liebe im Streit 1795 XI. 21,* Nichts vermag Revolution gegen einen guten Fürsten 1793 XII. 20.* Otto der Schütz 1795 XI. 21,* XII. 9.* Rollas Tod 1795 XI. 21,* XII. 14.* Die Römer in Deutschland 1795 I. 26,* IX. 4,* XII. 14.* Der Schmuck 1794 XII. 9.* Die Seelengrösse 1793 XII. 20.* Der Sieg bei Landroy 1794 VIII. 26.* Sigfried von Lindenberg 1793 XII. 20.* Silusten Trauung 1795 XI. 21.* Die Sonnenjungfrau 1794 VIII. 26.* Stephan Fedinger 1795 XI. 21,* XII. 19.* Unschuld und Treue 1795 XI. 21.* Das verdächtige Gewerbe 1793 XII. 20.* Waldemar 1795 XI. 21.* Wallfahrt nach der Königgruft 1812 IX.*

BIBLIOGRAPHIA.

I.

- Arnold F. Robert: Das deutsche Drama. (München 1925.)
Bayer József: A nemzeti játékszín története. 2 k. (Budapest 1887.)
Bayer József: Shakespeare drámái hazánkban. 2 k. (Budapest 1909.)
Bleyer Jakab: Gottsched hazánkban. (Budapest 1909.)
Busse, Bruno: Das Drama. (Aus Natur und Geisteswelt, 287—290. Bdchen. Berlin—Leipzig, 1918.)
Creizenach, Wilhelm: Geschichte des neueren Dramas. I—III. Bände. (Halle 1911—1923.)
Cyzarz Herbert: Deutsche Barockdichtung. (Leipzig 1924.)
Devrient Eduard: Geschichte der deutschen Schauspielkunst. 2 k. (Leipzig 1861.³)
Fleming Villy: Geschichte des Jesuitentheaters in den Landen deutscher Zunge. (Berlin 1923.)
Genée Rudolf: Lehr- und Wanderjahre des deutschen Schauspiels. (Berlin 1882.)
Gundolf, Friedrich: Shakespeare und der deutsche Geist. (Berlin 1922.)
Hägelin Károly: A magyarországi cenzura szabályzata. (Budapest, 1795.)
Heller Izidor: A bécsi színügy Mária Terézia és II. József alatt. (Budapest 1895.)
Hettner Hermann: Geschichte der deutschen Literatur im XVIII. Jahrhundert (Braunschweig 1879.)
Holl Karl: Geschichte des deutschen Lustspiels. (Leipzig 1923.)
Kaindl Raimund Friedrich: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. I—III. Bde. (Gotha 1907.)
Kutscher Artur: Das Salzburger Barocktheater. (Leipzig 1924.)
Martersteig Max: Das deutsche Theater im XIX. Jahrhundert. (Leipzig 1904.)
Nadler Joseph: Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften I—III. Bde. (Regensburg 1924.³)
Nagl—Zeidler: Deutsch-Oesterreichische Literaturgeschichte. II-ter Band. (Wien 1914.)
Proelss Robert: Kurzgefasste Geschichte der deutschen Schauspielkunst. (Leipzig 1900.)
Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. (Budapest 1925.)
Schriften der Gesellschaft für Theatergeschichte. X-ter Band. (Berlin 1914.)
Váli Béla: A magyar színészet története. (Budapest 1887.)
Weilen Alexander von: Hamlet auf der deutschen Bühne bis zur Gegenwart. (Berlin 1908.)

II.

- Bayer József: Adatok a soproni magyar színészet történetéhez. (E.Ph.K. XXXIV.)
 Blümml Emil Karl und Gugitz Gustav: Alt—Wiener Thespiskarren. Die Frühzeit der Wiener Vorstadtbühnen. (Wien 1925.)
 Benyovszky Karl: Geschichte der Schaubuehne zu Pressburg 1793. Ujra kiadta Benyovszky K. (Pressburg 1927.)
 Benyovszky Karl: Das alte Theater. (Pressburg 1926.)
 Berkeszi István: Temesvár színészete a XVIII-ik században. (Történeti és Régészeti Értesítő XIV. évf. I—II. füzet. Temesvár 1898.)
 D'Elvert: Geschichte des Theaters in Mähren und Oesterreich—Schlesien. (Schriften der hist. statist. Section. 4 Heft. Brünn 1852.)
 Fekete Mihály: A temesvári színészet története. (Temesvár 1911.)
 Ferenczy Zoltán: A kolozsvári színészet története. (Budapest 1897.)
 Filtsch Eugen: Geschichte des deutschen Theaters in Siebenbürgen. (Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. N. F. 21, 3. Heft.)
 Flórián Kata: A kassai német színészet története 1816-ig. (Eperjes 1927.)
 Glossy Karl: Geschichte des deutschen Theaters in Wien. (Wien 1915.)
 Heppner Antal: A pozsonyi német színészet története a XVIII. században. (Pozsony 1910.)
 Kádár Jolán: A budai és pesti német színészet története 1812-ig. (N. Ph. D—XV. Budapest 1914.)
 Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet története 1812—1847. (N.Ph.D—XXIX. Budapest 1923.)
 Koltai Virgil: Győr színészete 1849-ig. (Győr 1889.)
 Kugler Alajos: A soproni színészet története 1841—1891-ig. (Sopron 1891.)
 Kugler Alajos: A soproni színészet története. (Sopron 1909.)
 Laube Heinrich: Das Burgtheater. (Leipzig 1891².)
 Rub Otto: Das Burgtheater. (Wien 1913.)
 Teuber, Oscar—Weilen, Alex.: Die Theater Wiens. 4 Bde. (Wien 1909.)

III.

- Bruckner—Castle—Raimund. Hist. krit. Ausgabe V. Bd. é. n.
 Déryné naplója. Kiadta Bayer József. é. n.
 Fonfédér Ivána: Girsik Ferenc Xavér. (Diss. Budapest 1919.)
 Garnier F. X.: Nachricht von der im Jahre 1758, von Herrn Felix Berner errichteten jungen Schauspielergesellschaft. (Wien 1786. Stadtbibliothek.)
 Horváth Kristóf: A soproni kath. gymnasium története. (1895—1896 évi iskolai értesítő Sopron.)
 Mihályi Ernő: Dorfmeister és a barok képirás Sopronban. (Sopron.)
 Nagy Sándor: Raimund és a magyarországi színészet. (Diss. Budapest 1922.)
 Poda Endre: Sopron sz. kir. város monographiája 1440—1777. (Sopron 1890.)
 Treml Lajos: Petz Lipót élete és költészete. (Diss. Budapest 1926.)

IV.

- Blum—Herloszon—Markgraff: Allgemeines Theaterlexicon. (1839—1841. 2 Bde.)
 Bäuerle, Adolph: Allgemeine Theaterzeitung (Wien 1806—1841.)
 Bleyer Jakob: Deutsch—Ungarische Heimatsblätter. (Budapest 1929.)
 Der Sammler. (Wien Nationalbibliothek.)
 Eisenberg Ludwig: Grosses biographisches Lexicon der deutschen Bühnen des 19. Jahrhunderts (Leipzig 1903.)
 Goedecke Karl: Grundriss zur Geschichte der Deutschen Dichtung. V. Bd. Gothaer Theaterkalender. (1775—1800.)
 Honművész. (Múzeum könyvtár.)
 Korabinszky: Geographisches—historisches Lexicon von Ungarn. (Pressburg 1786.)
 Müller J. H. Friedr.: Theatral. Neuigkeiten. 1773. (Wien, Nationalbibliothek.)
 Magyar Hirmondó. (Múzeum könyvtár.)
 Magyar Kurir. (Múzeum könyvtár.)
 Oedenburger Zeitung.
 Pannonia, hgb. v. Graf Festetich 1819—1822. (Múzeum könyvtár.)
 Pressburger Zeitung. (Múzeum könyvtár.)
 Schmidt Chr. Heinrich: Chronologia des Deutschen Theaters (Berlin 1902.)
 Soproni Napló.
 Sopronvármegye.
 Thalia. hgb. Castelli G. F. (Wien 1810—1811.)
 Wiener Allgemeinen Theaterzeitung. (Wien, Nationalbibliothek.)
 Wurzbach Conrad: Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. (Wien 1891.)

V.

- Hirschfeld, Joh. Bapt: Das Andenken, oder Lesen Sie und es wird Sie nicht reuen. Ein Abschieds-Geschenk den Edlen Bewohnern Oedenburgs. (Oedenburg 1806. Múzeum könyvtár.)
 Rohrbeck, Christian: Theaterjournal nebst einem Verzeichniss der aufgeführten Trauer-, Schau-, Lustspielen, Opern und Ballets, vom 6 Oktober 1807 bis 9 April 1808. (Oedenburg. 1808. Múzeum könyvtár.)
 Reiser, F.: Theaterjournal. Enthält das Verzeichniss aller Trauer-, Schau-, Lust- und Singspiele, welche vom 1 Oktober 1814 bis 18 März 1815. aufgeführt wurden. (Oedenburg 1815. Múzeum könyvtár.)
 Leitersdorfer, Heinr. Simon: Nur einmal im Jahre. (Verzeichniss der aufgeführten Trauer-, Schau-, Lustspielen und Opern vom 3 Oktober bis 30 Dezember 1819. Oedenburg 1820. Múzeum könyvtár.)
 Wilhelmi, Karl: Theaterjournal, der in dem Sheater der königl. Freystadt Oedenburg von 6 November bis 30 Dezember 1824 gegebenen Vorstellungen. (Oedenburg 1824. Egyetemi könyvtár. Színházi zsebkönyvek X.)
 Wilhelmi, Karl: Theatralisches Andenken den Freunden der darstellenden Kunst der Freistadt Oedenburg bey seiner Abreise gewidmet. (Verzeichniss der aufgeführten Stücken vom 1. Jänner bis 27 März 1825. Oedenburg 1825. Múzeum könyvtár.)

- Ziegler, Joseph: Theatralmanach derjenigen Opern, Trauer-, Schau- und Lustspiele, welche in Oedenburg vom 20. Oktober bis letzten Dezember 1827 aufgeführt wurden. (Oedenburg 1827. Egyetemi Könyvtár. Színházi Zsebkönyvek X.)
- Ziegler, Joseph: Theater-journal derjenigen Opern, Trauer-, Schau- und Lustspiele, welche in der kön. Freystadt Oedenburg vom 1 Jänner bis 30 März 1828 aufgeführt wurden. (Oedenburg 1828. Múzeum könyvtár.)
- Grubinger, Karl: Abschieds-Kranz, oder Vergesse. Sie uns nicht! (Verzeichniss der aufgeführten Stücke von 5 Oktober bis 22 Dezember 1828. Múzeum könyvtár.)
- Grubinger, Karl: Treibhaus—Bouquet des Eismonds. Als Theaterjournal zum Jahreswechsel 1829. (Verzeichniss der aufgeführten Stücke vom 26 Dezember bis 11 April 1829. (Oedenburg. 1829. Egyetemi Könyvtár. Színházi zsebkönyvek X.)
- Posgay János: Magyar Játékszíni zseb-könyvtske. (Sopron 1829.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 14 Oktober bis 30 Dezember 1832. (Oedenburg 1833. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 31 März 1833. (Oedenburg 1833. Egyetemi könyvtár. Színházi zsebkönyvek X.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 13 Oktober bis 31 Dezember 1833. (Oedenburg 1833. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 20 März 1834. (Oedenburg 1834. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 13 September bis 30 Dezember 1835. (Oedenburg 1835. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 27 März 1836. (Oedenburg 1836. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 17 September bis 31 Dezember 1837. (Oedenburg 1838. Győr: Szt. Benedek rend könyvtára.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 9 April 1838. (Oedenburg 1838. Győr, Szt. Benedek rend könyvtára.)
- Richter Therese: Oedenburger Teatralmanach vom 13 Oktober bis 31 Dezember 1838. (Oedenburg 1839. Egyetemi könyvtár. Színházi zsebkönyvek X.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 30 April 1839. (Oedenburg 1839. Győr, Szent Benedek rend könyvtára.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 20 Oktober bis 31 Dezember 1839. (Oedenburg 1840. Egyetemi könyvtár, Színházi Zsebkönyvek X.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 12 April 1840. (Oedenburg 1840. Múzeum könyvtár.)
- Richter Therese: Oedenburger Theatralmanach vom 1 Jänner bis 3 April 1841. (Oedenburg 1841. Múzeum könyvtár.)

Rövidítések.

- Allg. Thztg. = Allgemeine Theaterzeitung hgb. A. Bäuerle.
Benyovszky i. m. I. = Geschichte der Schaubuehne zu Pressburg. 1793; hgb.
im J. 1927.
Benyovszky i. m. II. = Das Alte Theater. Pressburg 1926.
Conc. = Conceptorum.
E. Ph. K. = Egyetemes Philologiai Közlöny.
Fasc. = Fasciculus. (Sopron Városi Levéltár.)
Gem. = Gemeindeprotokoll. (Sopron Városi Levéltár.)
Germ. = Germanicorum. (Sopron Városi Levéltár.)
Gest. = Gestionsprotokoll. (Sopron Városi Levéltár.)
Gothaer Th. Kal. a. d. J. = Gothaer Theaterkalender auf das Jahr . . .
i. m. = idézett munka.
Kádár i. m. I. = A budai és pesti német színészet története 1812-ig.
Kádár i. m. II. = A pesti és budai német színészet története 1812—1847
Lat. = Latinorum. (Sopron Városi Levéltár.)
Mand. = Mandatorum. (Sopron Városi Levéltár.)
N. Ph. D. = Német Philologiai Dolgozatok.
No = Numerus.
Orsz. Lev. = Országos Levéltár.
Prot. = Protokollum. (Sopron Városi Levéltár.)
Ratsprot. = Ratsprotokoll. (Sopron Városi Levéltár.)
Rep. = Repositorium. (Sopron Városi Levéltár.)
Sen. = Senatus. (Sopron Városi Levéltár.)
Script. = Scriptorum. (Sopron Városi Levéltár.)
Test. = Testimonium. (Sopron Városi Levéltár.)

JEGYZETEK.

I. RÉSZ.

¹ Deutsch-Ungarische Heimatsblätter 1929. Heft 3.: Jolantha Pukánszky-Kádár: Die Anfänge der ungarischen Schauspielkunst und das deutsche Theater in Ungarn. ² Kaindl i. m. II. 228. 331. l. ³ Treml i. m. 10 l. ⁴ Nagy Sándor i. m. 4. l. ⁵ Martersteig i. m. 4. l. ⁶ Pukánszky i. m. 194. l. ⁷ Soproni Napló 35, 36, 41. sz. különlenyomat (Röttig). ⁸ Pukánszky i. m. 342—344 l. ⁹ Pukánszky i. m. 336—338. l.; Horváth Kristóf i. m. II. 70. l. ¹⁰ I. H. Fr. Müller (Prehauser kortársa): Theatral. Neuigkeiten 1773, 141. l. ¹¹ Weilen i. m. I. 140. l. ¹² 1712: Weilen i. m. I. 127. l. ¹³ Teuber i. m. II. 63. l. ¹⁴ 1761: Wiener gelehrte Nachrichten. ¹⁵ 1762: Welt (első bécsi u. n. „Moralische Wochenschrift“. ¹⁶ 1765: Der Mann ohne Vorurteil, Der Vertraute; 1767: Briefe über die Wienerische Schaubühne. ¹⁷ Bleyer i. m. 27. l. ¹⁸ Weilen i. m. I. 162. l. ¹⁹ Nadler. ²⁰ Kutscher i. m. ²¹ Bleyer i. m. 23. l. ²² Benyovszky I. 8. 23. II. ²³ Ratsprot 1754. 94. l. ²⁴ Dr. Csatkai szíves közlése. A számadáskönyvek ugyanis elvesztek. ²⁵ Ratsprot: 1765, 30. l. ²⁶ Blümml—Gugitz i. m. II. 13. l. ²⁷ Heppner i. m. 15 II. ²⁸ Blümml—Gugitz i. m. 13—16. l. ²⁹ Poda i. m. 1707 évi Gem. Prot. ³⁰ Fasc. XV. No 913, 1832 évi becslés szerint. ³¹ Prot. Conc. Lat. 1769, 66 l. ³² Ratsprot, 1768, 78. l. ³³ Ratsprot 1768, 91. l. ³⁴ Ratsprot 1768, 78. l. és Kugler i. m. 9. l. ³⁵ Ratsprot. 1768, 208. l. ³⁶ Ratsprot 1768, 208. l. ³⁷ Blümml—Gugitz i. m. 167. l. ³⁸ Életrajzát lásd Garnier i. m. 8. l. ³⁹ Garnier i. m. 8. l. ⁴⁰ Benyovszky I. 9. l. ⁴¹ Garnier i. m. 8. l. ⁴² Garnier i. m. 9. l. ⁴³ Garnier i. m. 20. l. ⁴⁴ Garnier i. m. 8. l. ⁴⁵ Rats.- u. Gem. Prot. 1768, 231. l. és számadáskönyv 39. l. (Kugler szer.) ⁴⁶ Blümml—Gugitz i. m. 179. l. ⁴⁷ Blümml—Gugitz i. m. 105. l. ⁴⁸ Teuber i. m. II. 1109. l. ⁴⁹ Weilen: Hamlet 66. l. ⁵⁰ Garnier i. m. 29. l. ⁵¹ Garnier i. m. 29. l. ⁵² I. m. III. 352. l. ⁵³ Garnier i. m. 30. l. ⁵⁴ Garnier i. m. 30 l. ⁵⁵ Prot. Conc. et Test. 1768, 32. l. ⁵⁶ Taschenbuch des Wiener Theaters, 1777, 174. l. ⁵⁷ Benyovszky, I. 12 l. ⁵⁸ Számadáskönyv 1768, 39. l.; Kugler i. m. 9. l. ⁵⁹ Ratsprot, 1769, 23, 115, 117. l. ⁶⁰ Elvert i. m. 151. l. ⁶¹ Benyovszky I. 9. l. ⁶² Elvert i. m. 151. l. ⁶³ Prot. Conc. Lat. 1769, 66. l. ⁶⁴ Ratsprot. 1769, 217. l. ⁶⁵ Prot. Conc. 7at. 1769, 68. l.; Ratsprot. 1769, 270. l.; Fasc. XV. No 913 c. ⁶⁶ Ratsprot 1769, 240.

⁶⁷Ratsprot. 1769, 248. l. ⁶⁸1751; Teuber i. m. II. 1, 163. l. ⁶⁹Fasc. XXV. N° 3688 p. 1. ⁷⁰Garnier i. m. 8. l.; 1770 Prot. Conc. 4. l. ⁷¹Goedeke i. m. V. § 256, 238 l. ⁷²Eszterházi, pozsonyi, prágai vándorlásaira nézve lásd: Heppner i. m. 27—30. II. Kádár I.; Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1775, 1777—1780, 1782—1784, 1791—1792. ⁷³Teuber i. m. II. 189. l. ⁷⁴Weilen, Hamlet: 19. l. ⁷⁵Elvert i. m. 81., 141. l. Heppner i. m. 18. l. ⁷⁶Wurzbach i. m. ⁷⁷Legband i. m. 1775, 23. l. ⁷⁸Elvert i. m. 83. l. ⁷⁹Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1777. ⁸⁰Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1778. ⁸¹Heppner i. m. 32. l. ⁸²Heppner i. m. 32. l.; Váli, i. m. 65. l. ⁸³Elvert i. m. 140., 151. II. ⁸⁴Koltai i. m. 40. l. ⁸⁵Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1782; Goedeke i. m. V. §. 256, 238. l. ⁸⁶Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1785, 1787. ⁸⁷Blümmel—Gugitz i. m. 246. l. ⁸⁸Blümmel—Gugitz i. m. 246. l. ⁸⁹Prot. Conc. Germ. 1772, 5. l. ⁹⁰1814 évi lettár: Fasc. XXV. N° 1783; Fasc. XV. N° 913c és az 1832 évi becslés szerint. ⁹¹Prot. Sen. Germ. 1772, 208. l. ⁹²Ratsprot 1770, 78. l.; Prot. Test. 1776, 1. l. ⁹³Prot. Sen. Germ. 1772, 226. l. ⁹⁴Prot. Sen. Lat. 1773 jun. 3. ⁹⁵Garnier i. m. 9. l.; Kádár i. m. I. 11., 13. II. ⁹⁶Garnier i. m. 9. l. ⁹⁷Prot. Germ. Conc. et Test. 1774, 48. l. ⁹⁸Blümmel—Gugitz i. m. 339. l. ⁹⁹Elvert i. m. 151. l. ¹⁰⁰Blümmel—Gugitz i. m. 339, l. ¹⁰¹Prot. Germ. Conc. 1777, 5. l. ¹⁰²Blümmel—Gugitz i. m. 339. l. ¹⁰³Garnier i. m. 29. l. ¹⁰⁴Prot. Sen. 1775, 38. l. ¹⁰⁵Blümmel—Gugitz i. m. 13. l. ¹⁰⁶Blümmel—Gugitz i. m. 13, 19. l.; Vándorlásait lásd: Blümmel—Gugitz i. m. és Kádár i. m. I. 10. l. ¹⁰⁷Prot. Conc. Lat. 1776, 239. l. ¹⁰⁸Évi 233 frt. 20 kr.-ért. Prot. Conc. Lat. 1776, 239. l. ¹⁰⁹Prot. Mand. Regia 1776, 278. l. ¹¹⁰Prot. Conc. Lat. et Germ. 1777, 120. l. ¹¹¹Prot. Test. 1776, 34. l. ¹¹²Teuber i. m. II. 1, 109. l. ¹¹³Flórián i. m. 21. l. ¹¹⁴Flórián i. m. 21. l. ¹¹⁵Filtsch i. m. 542. l. ¹¹⁶Flórián i. m. 22. l. ¹¹⁷Gothaer Th. Kal. auf das Jahr 1782, 227. l. ¹¹⁸Filtsch i. m. 544. l. ¹¹⁹Kádár i. m. I. 38. l. ¹²⁰Flórián i. m. 15. l. ¹²¹Flórián i. m. 19. l. ¹²²Prot. Test. 1777, 54. l. ¹²³a Flórián i. m. 17—18. II. ¹²⁴Prot. Test. 1778, 20. l. ¹²⁵Prot. Sen. Lat. 1779, 28. l. ¹²⁶Prot. Sen. Lat. 1779, 58. l. ¹²⁷A városi kiküldötteknek egy második emeleti páholyuk volt, Fasc. XXV. N° 3638, 1828 évi szerződés 7-ik pontja szerint; Prot. Sen. 1779, 144. l. ¹²⁸Ratsprot. 1822, N° 3191. ¹²⁹Soproni Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban. ¹³⁰Fasc. XXV. N° 3638, 1828 évi szerződés 7-ik pontja. ¹³¹Pejachevich gróf 1803 július 28-iki beadványa: Fasc. XXV. N° 937, 3 számú ügyirat. ¹³²Prot. Conc. Germ. 1781, 66. l. ¹³³Pannonia 1819, 11. l. ¹³⁴Eszterházy III. Miklós József gróf, 1762-től herceg (1714—1790). „Szerette és ápolta a művészeteket, különösen a zenét; kismartoni kastélyában alapított zeneiskolájából kerültek ki Haydn és Pleyel . . .” (lásd: Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1858 IV. 87. l. és Ferenczy i. m. 63. l. ¹³⁵Fasc. XXV. N° 937, 3 sz. ügyirat. ¹³⁶Pannonia 1819, 11. l. ¹³⁷Kádár i. m. I. 32. l. ¹³⁸Filtsch i. m. 554. l. ¹³⁹Berkeszi i. m. 15., 16. l. ¹⁴⁰Ferenczy i. m. 63—64. l. ¹⁴¹Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1792, 237, 327. l. ¹⁴²Ferenczy i. m. 65. l. ¹⁴³Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1792, 237, 327. l. ¹⁴⁴Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1796. ¹⁴⁵Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1780. ¹⁴⁶Orsz. Levéltár 1786 december N° 11459 Depart. Polit. et Civit. ¹⁴⁷Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1789. ¹⁴⁸Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1792, 327. l. ¹⁴⁹A Burgtheaterban először 1785-ben adták. Teuber i. m. II. 84. l.; Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1781. ¹⁵⁰Rep. I. Fasc XLVII. N° 103, 1781 márc; Prot. Conc. Lat. et Germ. 1782, 66. l. ¹⁵¹Prot. Conc. 1781, 66. l, Prot. Mand. 1781, 153., 342. l; Rep I. Fasc. XLVII. N° 103 (május)

¹⁵¹Prot. Test. 1781, 21. l. ¹⁵²Nuth ismert színészcsaládból származott, melynek tagjai a XVIII. század utolsó felében és a XIX. század elején Délnémetországot járták be. Nuth Ferenc Antal 1774-ben egy verses tragédiát írt Nepomuki Jánosról, melyet még 1794-ben is játszottak Prágában (Kádár i. m. I. 46. l.). A mi Nuthunk kezdetben Bernernél játszott, 1788-ban Eszterházán rendező (Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1788), azután Pesten van Bulla társulatánál (Kádár i. m. I. 34. l.), 1790–92-ben Pesten, Unwerthnél játszik. (Kádár, i. m. I. 46. l.)

¹⁵³Prot. Mand. 1782, 12. 20. ll. ¹⁵⁴Prot. Conc. Lat. et Germ. 1782, 33. l.; Prot. Mand. 1782, 60. l. ¹⁵⁵Prot. Mand. 1782, 60. l. ¹⁵⁶Prot. Conc. Lat. et Germ. 1782, 97. l.; Prot. Script. Germ. 1782, 97. l. ¹⁵⁷Prot. Mand. 1782, 197. l. ¹⁵⁸Prot. Conc. Lat. et Germ. 1782, 97. l. ¹⁵⁹Fasc. II. No 111. ¹⁶⁰Blümml—Gugitz i. m. 111., 117., 148., 317., 326. l.; Theatergeschichtliche Ausstellung hgb. v. Glossy 25, 34. l. ¹⁶¹Blümml—Gugitz i. m. 111., 530–532. l.; Elvert i. m. 141, 151. l. ¹⁶²Blümml—Gugitz i. m. 117., 301., 530–532. ll.; Gothaer Th. Kal. auf das Jahr 1787, 1790, 1797; Pressb. Ztg. 1798. ¹⁶³Blümml—Gugitz i. m. 124., 131. l. ¹⁶⁴Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1790. ¹⁶⁵Gothaer Th. Kal. auf d. J. 1792, 1797. ¹⁶⁶1783 Blümml—Gugitz i. m. 148. l. ¹⁶⁷Blümml—Gugitz i. m. 113. l. ¹⁶⁸Blümml—Gugitz i. m. 113. ll. ¹⁶⁹Ratsprot. 1785, 233. l. ^{169a}Ratsprot 1784, No 1524. ¹⁷⁰Filtsch i. m. 552. l. ¹⁷¹Filtsch i. m. 552. l. Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1789. ¹⁷²Benyovszky i. m. I. 9. l. ¹⁷³Benyovszky i. m. I. 16. l. ¹⁷⁴Benyovszky i. m. II. 56–59. ll. ¹⁷⁵Filtsch i. m. 553. l.; Heppner i. m. 43. l. ¹⁷⁶Glossy: Theatergeschichtl. Ausstellung 53. l. ¹⁷⁷Filtsch i. m. 553. l. ¹⁷⁸Filtsch i. m. 552. l.; Blümml—Gugitz i. m. 369. l. ¹⁷⁹Benyovszky i. m. I. 19. l.; II. 67. l. ¹⁸⁰Benyovszky i. m. II. 72. l.; Elvert i. m. 143. l. ¹⁸¹Ferenczy i. m. 64. l. ¹⁸²Benyovszky i. m. I. 20. l.; II. 72. l.; Heppner i. m. 44. l. ¹⁸³Blümml—Gugitz i. m. 261. l. ¹⁸⁴Blümml—Gugitz i. m. 259., 261. l. ¹⁸⁵Blümml—Gugitz i. m. 261. l. ¹⁸⁶Benyovszky i. m. I. 16. l. ¹⁸⁷Filtsch i. m. 572. l. ¹⁸⁸Filtsch i. m. 567. l. ¹⁸⁹Benyovszky i. m. I. 65. l. ¹⁹⁰Wurzbach i. m. Seipp. ¹⁹¹Pressb. Ztg. 54 sz. 1774 junius 6. ¹⁹²Heppner i. m. 45. l. ¹⁹³Wurzbach i. m. ¹⁹⁴Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1794; Benyovszky i. m. I. 59. l. ¹⁹⁵Benyovszky i. m. I. 56–59. l. ¹⁹⁶Filtsch i. m. 555. l.; Heppner i. m. 61. l. ¹⁹⁷Heppner i. m. 61. l. ¹⁹⁸Benyovszky i. m. I. 19. l. 10 sz. jegyzet. ¹⁹⁹Rub i. m. 143. l. ²⁰⁰Pesten 1789-ben adták (Kádár i. m. 45. l. ²⁰¹Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1791. ²⁰²Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1785. ²⁰³Filtsch i. m. 565–566. l. ²⁰⁴Weilen: Hamlet 66. l. ²⁰⁵Benyovszky i. m. I. 10. l. ²⁰⁶Blümml—Gugitz i. m. 258. l.; Heppner i. m. 61. l. ²⁰⁷Heppner i. m. 61. l. Benyovszky i. m. I. 10. l. ²⁰⁸Fonféder i. m. 74. l. ²⁰⁹Fonféder i. m. 93–94. l. ²¹⁰Fonféder i. m. 109. l. ²¹¹Bleyer: Kotzebue és a pesti német színház megnyitása, 158., 162. l. (Dolgozatok a Német Philologia Köréből). ²¹²Kádár i. m. II. 25. l. ²¹³Der Fleischhauer von Oedenburg oder Herr Joseph und Frau Baberl. Lokalposse in 3 Aufzügen. Wien, Stadtbibliothek, Handschriftl. No 20272 Ja. ²¹⁴Korabinszky: Geografisches Lexicon, Oedenburg cím alatt. ²¹⁵Bäuerle; Allg. d. Thztg. 1810 dec. 21. ²¹⁶Wien, Stadtbibliothek, nyomtatványok osztálya: „Herr Joseph und Frau Baberl. Posse mit Gesang in 3 Aufzügen von J. A. Gleich. Frei bearb. nach dem Lustspiel: Der Fleischhauer von Oedenburg. Musik von Capellmeister Wenzel Müller, Wien 1840. ²¹⁷Fonféder i. m. 74. l. ²¹⁸Deutsch-Ungarische Heimatsblätter 1929, Heft 3: Jolantha Pukánszky—Kádár dr. „Die Anfänge der ungarischen Schauspielkunst und das deutsche Theater in Ungarn. ²¹⁹Bleyer: Kotzebue és a pest

német színház megnyitása, 168. l. (Dolgozatok a Német Philologia köréből).
²²⁰Ratsprot. 1785, 233 l. ²²¹Ratsprot. 1785, 1012 l. ²²²Blümml—Gugitz i. m. 53. l. ²²³Blümml—Gugitz i. m. 273. l. ²²⁴Koltai i. m. 41. l. ²²⁵Koltai i. m. 60—62. l. ²²⁶Blümml—Gugitz i. m. 274. l. ²²⁷Blümml—Gugitz i. m. 278., 328. l. ²²⁸Wurzbach i. m. ²²⁹Blümml—Gugitz i. m. 278. l. ²³⁰Blümml—Gugitz i. m. 286—288, 291, 297—298. l. ²³¹Blümml—Gugitz i. m. 291. l. ²³²Blümml—Gugitz i. m. 291—292. l. ²³³Blümml—Gugitz i. m. 291—292. l. ²³⁴Blümml—Gugitz i. m. 292. l. ²³⁵Glossy: Theatergeschichtliche Ausstellung 55. l. ²³⁶Koltai i. m. 41. l. ²³⁷Blümml—Gugitz i. m. 240., 292. l. ²³⁸Blümml—Gugitz i. m. 292. l. ²³⁹Blümml—Gugitz i. m. 295. l. ²⁴⁰Blümml—Gugitz i. m. 297. l. ²⁴¹Blümml—Gugitz i. m. 298. l. ²⁴²Blümml—Gugitz i. m. 298., 302. l. ²⁴³Blümml—Gugitz i. m. 302. l. ²⁴⁴Blümml—Gugitz i. m. 306. l. ²⁴⁵Koltai i. m. 60., 61., 63. l. ²⁴⁶Blümml—Gugitz i. m. 230., 294. l. ²⁴⁷Blümml—Gugitz i. m. 276. l. ²⁴⁸Bäuerle: Memoiren, Wien 1858 l. 23. l. ²⁴⁹Blümml—Gugitz i. m. 276. l. ²⁵⁰Blümml—Gugitz i. m. 285. l. ²⁵¹Blümml—Gugitz i. m. 304. l. ²⁵²Ratsprot. 1785; 634., 684. l. és 3 színlap (Sopron Városi Lev; 1787-ben Scherzer k. a. Beff József társulatánál: Blümml—Gugitz i. m. 120. l. ²⁵³1785 május 9-i színlap, a Soproni Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban. ²⁵⁴1785 július 10-iki színlap, a Soproni Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban. ²⁵⁵Kádár i. m. l. 52. l. ²⁵⁶Kirchberger F. Theatertaschenbuch vom 2. Juli 1784 bis Dez. 1785 Wien. ²⁵⁷Blümml—Gugitz i. m. 278., 280. l. ²⁵⁸Blümml—Gugitz i. m. 288. l. ²⁵⁹Blümml—Gugitz i. m. 275. l. ²⁶⁰1785 okt. 20-iki színlap, a Soproni Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban. ²⁶¹Blümml—Gugitz i. m. 280. l. ²⁶²Koltai i. m. 60. l. ²⁶³1785 okt. 20-iki színlap, a soproni Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban. ²⁶⁴Ratsprot. 1785, 893 l. ²⁶⁵Ratsprot. 1786, 330 l. ²⁶⁶Ratsprot. 1785, 1056. l.; No 574, No 871. ²⁶⁷Ratsprot. 1786, 1153. l. ²⁶⁸Garnier i. m. 20. l. ²⁶⁹Ratsprot. 1786, 1153, l. ²⁷⁰Blümml—Gugitz i. m. 182. l. ²⁷¹Blümml—Gugitz i. m. 184. l. ²⁷²Ratsprot. 1787. No 451. ²⁷³Ratsprot. 1787, No 504. ²⁷⁴Ratsprot. 1787. No 893. ²⁷⁵Ratsprot. 1787, No 1018. ²⁷⁶Fasc. V. No 409. ²⁷⁷Ratsprot. 1787 No 2083. ²⁷⁸Fasc. XI. No 322b. ²⁷⁹Fasc. XI. No 322c. ²⁸⁰Gestions Prot. 1788 No 100.

II. RÉSZ. (1878—1841.)

¹Ez a szigorú cenzura hatása, melynek figyelme mindenre kiterjedt. Egyházi személyt a színpadon nem volt szabad szerepeltetni. ²Fasc. XI. No 340. ³Gest. Prot. No 348, 912. ⁴1788 ápr. 27-i beadvány Fasc. XI. No 515. ⁵Fasc. XI. No 515. ⁶Fasc. XI. No 576 d. ⁷Gest. Prot. 1788 No 1265. ⁸1789, Fasc. XI. No 927. ⁹Ratsprot. 1789 No 208 (jan. 26.) és No 257 (febr.). ¹⁰Fasc. XI. No 930. ¹¹Fasc. XI. No 987. Úgy látszik, hogy az Eichelberger-féle öltöző kevéssé bizonyult. ¹²Fasc. XXV. No 1783 kkk. ¹³Fasc. XXV. No 937 B. ¹⁴Ratsprot. 1788 No 1568. ¹⁵Gothaer Th. [Kal. a. d. J. 1785. ¹⁶Flórián i. m. 28. l. ¹⁷Flórián i. m. 28, 56. l. ¹⁸Ratsprot. 1788 No 1568, 2255. ¹⁹Ratsprot. 1789 No 49. ²⁰Kádár i. m. l. 23. l. ²¹Flórián i. m. 26. l. ²²Benyovszky i. m. II. 71—72. l. ²³Bayer József: Irodalomtörténeti Közlemények 1903, 112—135. l. ²⁴Berkeszi i. m. 13. l. ²⁵Ratsprot. 1790 No 294, 478; Fasc. V. No 1303. ²⁶Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1791. ²⁷Ratsprot. 1790, No 330; Fasc. V. No 1903; fasc. V. No 1910. ²⁸Ratsprot. 1790, No 390. ²⁹Wurzbach i. m. ³⁰Wurzbach i. m. ³¹Blümml—Gugitz i. m. 124. l.

³²Ratsprot. 1792 N° 786; Orsz. Levéltár 1793: Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) fons 10, positio 1; Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1794. ³³Pályázott még Rostock és Steinhart Győrből: Ratsprot. 1791 N° 1421 és Orsz. Levéltár Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) 1793 fons 10, positio 6. ³⁴Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1794. ³⁵Flórián i. m. 51. l. ³⁶Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1794 ³⁷1791 okt. 2-i levelében: Orsz. Levéltár, Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) 1793 fons 10, positio 1. ³⁸Flórián i. m. 52. l. ³⁹Flórián i. m. 52. l. ⁴⁰Bayer i. m. II. k. 228—229. l.; Váli i. m. 430. l. ⁴¹Devrient i. m. II. k. 410—417. l. ⁴²Bayer i. m. II. k. 289—299. l. ⁴³Flórián i. m. 57 l. ⁴⁴Flórián i. m. 57—58. l. ⁴⁵Bayer: EPhK 34. évf. 386. l.; Kovács S. „A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története. 1890, 38—39. l. ⁴⁶Magyar Hirmondó 1792 I. 701—702. l. ⁴⁷Bayer: EPhK. 34. évf. 386. l. ⁴⁸Orsz. Lev. Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) 1793 fons 10, positio 6. ⁴⁹Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1797: 318. l. ⁵⁰Ratsprot. 1815, 2392. l. ⁵¹Flórián i. m. 58. l. ⁵²Goedeke i. m. V. § 256, 238. l. ⁵³Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1782, 1785. ⁵⁴Fasc. V. N° 3165 (1793. dec. 6. és 1794 jan. 27.) ⁵⁵Sopron Városi Levéltár: 1894 aug. 15-i szinlap. ⁵⁶Fasc. V. N° 3352, N° 3444; Fasc. XXIV. N° 9. ⁵⁷Elvert i. m. 143. l.; Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1782, 1786. ⁵⁸Benyovszky i. m. II. 78. l. ⁵⁹Fasc. V. N° 3651. ⁶⁰Fasc. XIV. N° 1634, N° 1711. ⁶¹Fasc. XIV. N° 1634. ⁶²Elvert i. m. 143. l. ⁶³Paraskovitz műsora a Helytartótanácshoz intézett előzetes felterjesztések alapján a) Fasc. V. N° 3352 (1795 szept. 9.); b) Fasc. V. N° 3352 (1794 dec. 9.); c) Fasc. V. N° 3444 (1795 jan. 26.); d) Fasc. XXIV. N° 9, 14. sz. ügyirat (1795 szept. 4.); e) Fasc. XXIV. N° 9, 12 sz. ügyirat 1795 dec. 14.); f) Fasc. XXIV. 9 b.) N° 1, 2, 3 (1796 jan. 27.); g) Fasc. XXIV. N° 9 a, c, N° 1, 2 (1796 febr. 5.) ⁶⁴Kádár i. m. I. 31. l. ⁶⁵Pressb. Ztg. 1795 dec. 11, 12, 13. ⁶⁶Kádár i. m. I. 58. l. ⁶⁷Orsz. Lev. Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) 1796 fons 6, positio 77. ⁶⁸Orsz. Lev. Helytartótanácsi iratok (Dep. Pol. et Civ.) 1796 fons 6, positio 77. Cenzori utasítás jan. 26. ⁶⁹XXIV. 9 bc (1796.) ⁷⁰Ratsprot. 1796 N° 1505. ⁷¹Fasc. XIV. N° 1711a. ⁷²Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1797, 318. l. ⁷³Allg. Thztg. 1298 febr. N° 2 (Pressburger Ztg.) ⁷⁴Allg. Thztg. 1798 febr. N° 2 és N° 5 (Pressb. Ztg.) ⁷⁵Kádár i. m. I. 43. l. ⁷⁶Ratsprot. 1798 N° 441. ⁷⁷Fasc. XIV. N° 1634 (1799 év) ⁷⁸Fekete i. m. 27. l. ⁷⁹Elvert i. m. 157. l. ⁸⁰Ratsprot. 1800 N° 317. ⁸¹Ratsprot. 1800 N° 63. ⁸²Ratsprot. 1800 N° 854. ⁸³Ratsprot. 1800 N° 390. ⁸⁴Ratsprot. 1800 N° 1242. ⁸⁵Wiener Zeitung 1800: 3280. l. ⁸⁶Fasc. XXV. N° 1783 iii. ⁸⁷Magyar Hirmondó 1800 XVIII. 631—632. l. ⁸⁸Ratsprot. 1800 N° 2467. ⁸⁹Kádár i. m. I. 61—62. l. ⁹⁰Sopron Városi Levéltár. ⁹¹Ratsprot. 1802 N° 747, N° 906. ⁹²Ratsprot. 1802 N° 1772 ⁹³Sopron Városi Levéltár: 1802/3-ból 4 szinlap, 1803/4-ből 16 szinlap. ⁹⁴Oedenburger Zeitung: dr. Csatkai Endre cikke 57 évf. N° 263. ⁹⁵Pejachevich gróf 1803 jul. 28-i beadványa: Fasc. XXV. N° 937, 3.) ⁹⁶Fasc. XXV. N° 937, 10.); ⁹⁷1804 okt. 3. Ratsprot. 1804 N° 2078. ⁹⁸Fasc. XXV. N° 937, 20.); Ratsprot. 1808 N° 1876. ⁹⁹Ratsprot. 1804 N° 2518. ¹⁰⁰Weilen: Hamlet, 65. l. ¹⁰¹Ratsprot. 1805 N° 853. ¹⁰²Fasc. XIV. N° 3434. ¹⁰³Ratsprot. 1806 N° 1121. ¹⁰⁴1807 Fasc. XIV. N° 3243 abcd. ¹⁰⁵Lyceumi szinlap Sopron; Soproni Napló különlenyomat 35, 36, 41. sz. (Röttig Gusztáv.) ¹⁰⁶Ratsprot. 1806 N° 182. ¹⁰⁷Fasc. XIV. N° 3482. ¹⁰⁸Ratsprot. 1808 N° 2375. ¹⁰⁹Fasc. XIV. N° 3529 (1808 év) ¹¹⁰Sopron Városi Múzeum: 1810 márc. 5. szinlap. ¹¹¹Ratsprot. 1810 N° 1528; Fasc. XIV. N° 4533. ¹¹²Allg. d. Thztg. 1798. jan. N° 1

(Pressb. Ztg.).¹¹³ Schmiedmayer agrami színész levele Fasc. XIV. No 4533 : „... Als ich im Monat April von Oedenburg abreiste, liess ich in den Händen des Herrn Kirchlepsy, Edlen von Kirchenstein meine zahlreiche Theaterbibliothek . . . Da aber im nächsten Jahre seine Theaterrichtung fortführte, so liess ich aus Gefälligkeit ihm für diese Zeit meine Bücher zu seinem Gebrauche und zum Vergnügen des achtungswürdigen Publikums . . .“¹¹⁴ Dr. Benyovszky Károly (Pozsony) szíves közlése.¹¹⁵ Sopron Városi Múzeum : 1810. márc. 5. színlap.¹¹⁶ Fasc. XIV. No 4533 és Dr. Benyovszky Károly (Pozsony) szíves közlése.¹¹⁷ Koltai i. m. I. 41. l. és Sopronvármegye XXVI. évf. 85. sz : dr. Csatkai Endre cikke.¹¹⁸ Koltai i. m. I. 41. l.¹¹⁹ Berkeszi i. m. 17. l.¹²⁰ Gothaer Th. Kal. a. d. J. 1791 : 257. l.¹²¹ Filtsch i. m. 574—576 l.¹²² Berkeszi i. m. 17. l.¹²³ Berkeszi i. m. 17. l.¹²⁴ dr. Benyovszky Károly szíves közlése ; Benyovszky i. m. II. 82. l ; Heppner i. m. 62. l ; Bruckner-Castle : Raimund, Selbstbiographie (hgb. von Glossy) V. 739, 833. l.¹²⁵ dr. Lám Frigyes (Győr) szíves közlése ; Koltai i. m. I. 57, 58. l. Bruckner-Castle : Raimund, Selbstbiographie (hgb. von Glossy) V. 739, 833. l.¹²⁶ Előzetes műsorfejesztés 1812, 1813 évekből : Fasc. XXIV. No 397, No 427.¹²⁷ Bruckner-Castle : Raimund Selbstbiogr. (hgb. Glossy) V. Bd. 739, 833. l.¹²⁸ Fürst : Bevezetés Raimund munkáihoz VIII. oldal.¹²⁹ Bruckner-Castle : Raimund, Selbstbiogr. (hgb. Glossy) V. 833 l.¹³⁰ Glossy : Ein Raimund Jubiläum (Neue Freie Presse 1914 márc. 29.)¹³¹ Bruckner-Castle : Raimund, Selbstbiogr. (hgb. Glossy) V. 833. l. Pukánszky i. m. 464. l.¹³² Bruckner-Castle : Ferd. Raimund als Schauspieler (hgb. Fr. Hadamovsky) V. Bd. I Teil.¹³³ Bruckner-Castle : Raimund, Selbstbiogr. (hgb. Glossy) V. 833. l.¹³⁴ Glossy : Ein Raimund Jubiläum (Neue Freie Presse 1914 márc. 29.)¹³⁵ Sopron Városi Múzeum.¹³⁶ Sopron Városi Levéltár.¹³⁷ Ferd. Raimund : Sämtl. Werke mit einer Einführung hgb. Castle. Einleitung XXXIII. l.¹³⁸ F. Raimund sämtl. Werke hgb. Castle. Einleitung XXXIII. l.¹³⁹ Illustrierte Wiener Zeitschrift für Wissenschaft, Kunst, Literatur u. Mode, 15 Nummern vom 4 Juni bis Aug. 1855 : „Ferdinand Raimund, wie er war“ v. Louise Raimund, geb. Gleich. (Wien, Nationalbibliothek.)¹⁴⁰ Nagy Sándor i. m. 40. l.¹⁴¹ Nagy Sándor i. m. 26., 27. l.¹⁴² Nagy Sándor i. m. 23. l.¹⁴³ Kádár i. m. II. függelék.¹⁴⁴ Fasc. IV. No 1878.¹⁴⁵ Fasc. XXIV. No 391.¹⁴⁶ Váli i. m. 432. l.¹⁴⁷ Koltai i. m. 58. l.¹⁴⁸ Csatkai Endre cikke : Oedenburger Zeitung 1924 No 242.¹⁴⁹ Csatkai Endre cikke : Oedenburger Zeitung 1924 No 242.¹⁵⁰ Váli i. m. 432. l.¹⁵¹ Heppner i. m. 62. l ; Benyovszky im. II. 79. l.¹⁵² Allg. Thztg. (Bäuerle) 1813 jul. 24 No 5., 342. l.¹⁵³ Bäuerle Allg. Thztg. 1813 No 5, 342 l.¹⁵⁴ Glossy : Ein Raimund Jubiläum (Neue Freie Presse 1914 márc. 29.)¹⁵⁵ Bäuerle Allg. Thztg. 1813 No 5, 342 l.¹⁵⁶ Koltai i. m. 66. l ; Kugler i. m. (1909.) 38. l.¹⁵⁷ Fasc. XV. No 346 (1811 jan. 16.)¹⁵⁸ Fasc. XXV. No 1783 fe.¹⁵⁹ Fasc. XXV. No 1783 hr ; kk—hhh, X, Y, Z, W.¹⁶⁰ Fasc. XXV. 1783 dr er.¹⁶¹ Fasc. XXV. No 1783 dr er.¹⁶² Ratsprot. 1814 No 2205.¹⁶³ Fasc. XXV. No 1783 g.¹⁶⁴ Ratsprot. 1814 No 565, No 2272.¹⁶⁵ Ratsprot. 1814 No 2272 ; Fasc. XXV. No 1783 cs, hs.¹⁶⁶ Fasc. XXV. No 1783 q5 és Ratsprot. 1814 No 2627.¹⁶⁷ Benyovszky i. m. II. 95. l ; Elvert 147—148 l.¹⁶⁸ Wurzbach i. m.¹⁶⁹ Wurzbach i. m ; Laube : Das Burgtheater ; Anschütz : Erinnerungen 1866, Wien.¹⁷⁰ Reiser i. m. (Theaterjournal 1814/15.)¹⁷¹ Fasc. XXV. 1783 m5 és Ratsprot. 1814 No 3709.¹⁷² Fasc. XXV. No 1681 c.¹⁷³ Ratsprot. 1815 No 1525.¹⁷⁴ Ratsprot. 1815 No 2105.¹⁷⁵ Ratsprot 1815 No 2392.¹⁷⁶ Fasc. XXV.

N° 1681.¹⁷⁷ Ratsprot. 1815 N° 1729.¹⁷⁸ Koltai i. m. 58, 60. l.¹⁷⁹ Ratsprot. 1815 N° 3095
¹⁸⁰ Fasc. XXV. N° 2254.¹⁸¹ Fasc. XXV. N° 1783 v4.¹⁸² Fasc. XXV. N° 1681d.; Fasc.
 XXV. N° 1783 v4.¹⁸³ Fasc. XXV. N° 1681.¹⁸⁴ Ratsprot. 1816 N° 959.¹⁸⁵ Fasc.
 XXV. N° 1781.¹⁸⁶ Fasc. XXV. N° 1781, 5. sz.¹⁸⁷ 1816 okt. 21-i szinlap: Sopron
 Városi Levéltár.¹⁸⁸ Ratsprot. 1817 N° 2974.¹⁸⁹ Ratsprot. 1816 N° 3738.¹⁹⁰ Rats-
 prot. 1817 N° 2974: évi 400 forint bérösszegért; Ratsprot. 1818 N° 333: évi
 600 forint bérösszegért.¹⁹¹ Ratsprot. 1818 N° 2907.¹⁹² Wurzbach i. m.
¹⁹³ Wurzbach i. m.¹⁹⁴ Soproni Városi Levéltár, 1817 dec. 29.-i szinlap.¹⁹⁵ Soproni
 Zeneegyesület örökös letétje a Városi Levéltárban: 1819 márc. 30-i szinlap.
¹⁹⁶ Városi Levéltár: 1817—1819 évi szinlapok.¹⁹⁷ A megmaradt két szinlap és egy
 tanácsjegyzőkönyvi bejegyzés (Ratsprot. 1819 N° 382) alapján.¹⁹⁸ Ratsprot.
 1819 N° 382.¹⁹⁹ 300 bécsiértékű forint évi bérért. Ratsprot. 1819 N° 1195.²⁰⁰ Rats-
 prot. 1819 N° 3316,²⁰¹ Pannonia 1820, 40. l.²⁰² Leitersdorfer i. m. (Nur ein-
 mal im Jahre).²⁰³ Hoch Lipót is pályázott: Ratsprot. 1820 N° 1564.²⁰⁴ Rats-
 prot. 1820 N° 1820.²⁰⁵ Koltai i. m. 65—67. l. Wiener Allg. Thztg. 1821: 468. l.; Allg.
 Thztg. (Bäuerle) 1823: 44. l.; Deutsch—Ungarische Heimatsblätter 1929, Heft 3:
 84. l., 5. jegyzet.²⁰⁶ Pressburger Zeitung 1820 ápr. 21; Váli i. m. 332—333. l.²⁰⁷ Váli
 i. m. 332—333. l.; Déryné naplója 442. l.; Magyar Kurir 1820 II. 87. l.; Bayer EPhK.
 35 évf.²⁰⁸ Magyar Kurir 1820. II. 87. l.²⁰⁹ 1821—1824-ig: Fasc. XXV. N° 2328.
 Pályázott még Bratsch, Kuno és Hoch Lipót, ki ezuttal St. Pöltenben játszott.
 1874—1827-ig újra Bubenhofen 144 frt. Conv. Münze bérösszeg fizetése mellett:
 Fasc. XI. N° 2887. Pályázott Brandaeis József is: Ratsprot. 1823 N° 1519.²¹⁰ Wiener
 Allg. Thztg. 1821, 468 l.²¹¹ Soproni Ev. Lyceum szinlapja: 1822 nov. 19.²¹² Soproni
 Ev. Lyceum szinlapja: 1824 febr. 15.²¹³ Wurzbach i. m.²¹⁴ Der Sammler, 1832 N° 54,
 216. l.²¹⁵ Der Sammler, 1832 N° 54, 216. l.²¹⁶ Der Sammler, 1832 N° 54, 216. l.
²¹⁷ Wilhelmi i. m. (1824—1825 évi Theaterjournal és Theatralisches Andenken).
²¹⁸ Kádár i. m. II. 7, 25 l.²¹⁹ Bäuerle: Allg. Thztg. 1825, 192 l.²²⁰ Ratsprot.
 1825 N° 907.²²¹ Ratsprot. 1825 N° 1250.²²² Ratsprot. 1826 N° 306.²²³ Ratsprot.
 1826 N° 2205.²²⁴ Ratsprot. 1835 N° 274.²²⁵ Fasc. XXV. N° 3427 pp.²²⁶ Ratsprot.
 1827 N° 1342.²²⁷ Ratsprot. 1827 N° 813; Fasc. XXV. N° 913; Ratsprot. 1835
 N° 679.²²⁸ Ziegler i. m. (Theatralmanach, Theaterjournal 1827, 1828).²²⁹ Ziegler
 i. m.²³⁰ Fasc. XXV. N° 3427 ii 1, 6.²³¹ Elvert i. m. 147—148. l.²³² Fasc. VIII.
 N° 927.²³³ Soproni Városi levéltár 1828 aug. 17. szinlap.²³⁴ Elvert i. m. 147,
 148. l.; Bäuerle: Allg. Thztg. 1830 N° 145, 594. l.²³⁵ Benyovszky i. m. II. 95. l.
²³⁶ Willi és Hold Győrben: 1828—1847 inclusive: Lám Frigyes cikkének 5-ik
 sz. jegyzete: Deutsch-Ungarische Heimatsblätter 1929. Heft 3, 84. l.²³⁷ Willi—
 Hold Sopronban: 1828—1831 (Ratsprot. 1828 N° 1698); 1831—1834 (Ratsprot.
 1831 N° 1032); 1834—1837. Ratsprot. 1834 N° 219); 1837—1840 (Ratsprot. 1837
 N° 104, N° 160); 1840—1844 (Ratsprot. 1840 N° 226).²³⁸ Der Sammler, 1832,
 N° 54, 216. l.²³⁹ Wurzbach i. m.²⁴⁰ Wurzbach i. m.²⁴¹ Bäuerle: Allg. Thztg. 1833
 N° 23, 88. l.²⁴² Wurzbach i. m.²⁴³ Wurzbach i. m.; Richter i. m. 1835, 1836.
²⁴⁴ Bäuerle: Allg. Thztg. 1837 N° 62, márc. 6.²⁴⁵ Wurzbach i. m.²⁴⁶ Soproni
 Zeneegyesület örökös letétje a városi Levéltárban.²⁴⁷ Kádár i. m. II. 310—311. l.
²⁴⁸ Ratsprot. 1840 N° 14.²⁴⁹ Kádár i. m. II. 56. l.²⁵⁰ Wurzbach i. m.²⁵¹ Lyceumi
 diákok 1828 június 24-én előadják Vörösmarty Salamon király-át: (Lyceumi
 szinlap, D.I. 40 jelzés alatt.²⁵² Posgay i. m.²⁵³ Kiss János: Nemzeti Játékszíni
 zsebkönyv. (Museum könyvtár Hung. l. 3170b jelzés alatt.)²⁵⁴ Honművész 1838

II. 439. l. ²⁵⁵Honművész 1838 II. 439. l. ²⁵⁶Botos József: Emlény. Esztergom. (Muzeum könyvtár Hung. l. 3009 jelzés alatt.) ²⁵⁷Richter i. m. 1834. ²⁵⁸Ratsprot. 1834 N° 4227: 2; dr. André Csatkai cikke: Oedenburger Zeitung 57. évf. N° 254. ²⁵⁹Fasc. XXV. N° 6832 r.) szerződési feltételek. ²⁶⁰Der Sammler 1832 N° 54, 216. l. ²⁶¹Magistratual Zeugnis: Ratsprot. 1841 N° 634. ²⁶²Fasc. XXV. N° 4474: A soproni közönség nyilatkozata Willi-ről. ²⁶³Der Sammler 1832 N° 54, 216. l. ²⁶⁴Kádár i. m. 44. l. ²⁶⁵Dr. Csatkai cikke Sopronvármegye XXVI. évf. 85 sz. ²⁶⁶Pukánszky i. m. 515. l. ²⁶⁷Dr. Csatkai cikke: Oedenburger Zeitung 57 évf. 254. sz. ²⁶⁸Kádár i. m. II. 23. l. ²⁶⁹Kádár i. m. II. 69. l. ²⁷⁰Iris 1826, 586. l.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó.	3
Bevezetés	5
I. Rész. I. fejezet. A színészet kezdete. A rögtönzött darabok kora. Az első komédiáscsapat	7
II. fejezet. Az első rendszeres darabok	10
III. fejezet. Az új színház. Gróf Estupignan Jeromos, mint bérlő. (1769—1776)	15
IV. fejezet. Gróf Starhemberg Lajos, mint bérlő (1776—1778)	20
V. fejezet. Eichelberger—Gallus, mint bérlők. (1778—1785). Az eszterházai vendégtársulatok	23
VI. fejezet. A színház városi kezelésben. (1785—1788) . . .	32
II. Rész. I. fejezet. A színház fénykora. Gróf Pejachevich Károly. (1788—1814)	37
II. fejezet. Raimund a soproni színpadon	56
III. fejezet. A színház városi kezelésben. (1815—1828.) . . .	66
IV. fejezet. Az utolsó évek (1828—1841.)	76
Függelék:	
1. A soproni német színház műsora 1841. április 3.-ig . . .	84
2. A cenzura által törölt darabok névsora	114
3. Bibliographia	115
4. Rövidítések	119
5. Jegyzetek	120

Sajtóhibák, helyreigazítások, pótlások.

11.	lapon	alulról	19.	sor	an,	helyett	olv.	auf
"	"	"	17.	"	Recommendationen	"	"	Recommendation
"	"	"	17.	"	Pressburg	"	"	Presspur
"	"	"	7.	"	Mühl	"	"	Mihl
12.	"	felülről	6.	"	können	"	"	könnten
14.	"	"	1.	"	aufgenommene	"	"	aufgenommenen
"	"	"	1.	"	Gelehrten	"	"	gelehrten
"	"	"	2.	"	einem	"	"	einen
"	"	"	4.	"	angeführte	"	"	ausgeführte
17.	"	"	9.	"	is	"	"	és
"	"	alulról	15.	"	Wätser	"	"	Wäser
18.	"	"	10.	"	mode	"	"	Mode
"	"	"	1.	"	télen	"	"	héten
19.	"	felülről	9.	"	producantur	"	"	producentur
20.	"	alulról	14.	"	anhier	"	"	anher
22.	"	"	16.	"	Seipp	"	"	Hilverding
24.	"	felülről	16.	"	ein	"	"	eine
"	"	"	22.	"	Schammel	"	"	Schamel
25.	"	"	21.	"	fürsten	"	"	Fürsten
26.	"	alulról	3.	"	mindkettőjüket	"	"	mindkettőjüket
30.	"	felülről	20.	"	pótlendő: soproni műsora	nem sokban térhetett el		
					a szebenitől, mely			
33.	"	"	10.	"	Boden	"	"	Baden
36.	"	"	14.	"	dadurch	"	"	andurch
43.	"	alulról	5.	"	Hogy	"	"	hogy
53.	"	felülről	13.	"	Gutsher	"	"	Gutsherr
70.	"	"	17.	"	klasszikusok után pótlendő: szempontjából			
94.	"	"	8.	"	gerihtigkeit	"	"	Gerechtigkeit
113.	"	alulról	8.	"	Strick	"	"	Strich
116.	"	"	9.	"	girsik	"	"	Girzig
117.	"	felülről	18.	"	Chronologia	"	"	Chronologie
"	"	"	22.	"	Allgemeinen	"	"	Allgemeine
"	"	alulról	7.	"	Sheater	"	"	Theater
120.	"	"	4.	"	59. sz. jegyzetben	23	"	29
21.	"	felülről	1.	"	69. " 3688	"	"	3638
"	"	"	2.	"	pótlendő: 70 a.) Garnier i. m. 8. l. 70 b.) Flórián i. m. 31. l.			
"	"	"	10.	"	86. sz. jegyzetben	1787	"	1888
123.	"	alulról	3.	"	25. " 1303	"	"	1903

